13

ივერია

1881

№ II, თებერვალი.

თბილისი
ექვთიმე სულხანის სტამბა
1881

შინაარსი:

I აჩრდილი, ზოგს იღია ჭაჭანაჭისა 3

II ვეკტილდის მოძღვარი, რომანი ოლივერ გოლდ-
სმიტისა (შემდეგი) 20

III *** (ლექსი) 76

IV ჩემს ლექსს (ლექსი) იორდანესი 77

V მარილი 79

VI გამოსალმება.— სასოწარკვეთილება.— გამოფ-
ხიზლება, (ლექსები), ჯაჯისა 93

VII დედა მაია, მოთხრობა სოფ. მგალობელიშვილისა 98

VIII თეატრი, გ. თ—მ—ისა 130

IX ახალი წიგნები 141

X შინაური მიმოხილვა 147

XI განცხადება (უკანა ზედ).

43
1881 /3

ივერია

საპოლიტიკო და სალიტერატურო
ჟურნალი.

წელიწადი მეხუთე.

№ II

თბილისი.
ექვთიმე ხელაძის სტამბა, აგამანის ქუჩაზე.
1881

Дозволено цензурою, Тифлисъ 2 Января 1881 г.

ᲐᲩᲠᲓᲘᲚᲘ.

ვუძღვნი ივ. ჰოლტარაცკის და ილია წინამძღვრიშვილს.

«რა ვარდმან მისი ყვავილი გაახმოს დაამჭკნაროსა,
იგი წავა და სხვა მოვა ტურფასა საბალნაროსა.»

შოთა-რუსთაველი.

I

ალმოაბრწყინდა მზე დიდებულთა
და გაანათლა ქვეყანა ბნელი;
გაქვავსიან მთების წვერთა ძალთა
ზედ გარდაჰფინა ოქროს ხათელი.
ალმოჩნდა მთების ზემოდ მყინვარი,
ცისა და ქვეყნის შუა დაკიდულ,—
იგივ დიადი, იგივ მძვინვარი,
იგივ დიდებულ და დადუმებულ.
ქვესკნელთ ძალთაგან იგი მთა მედგრად
ცის გასარღვევად ალმოზიდულა,
მაგრამ მის ბრძოლა ცაში უქცრად
თითქო განგებით შეუქნებულა.
მისი ყინულით ნაკვეთი თავი
მოირთო მზისა ოქროს სხივებით;
ქვეყანას მშიშარს მის ფერთა ცვალი
დაჰსცქერის რისხვით და მუქარებით,—

თითქო ქლისო განკითხვის დღესა
რომ იგრიალოს, წარმოიქუსოს,
ხმელეთს დაცეს, მერმედ ძმესკნელსა;
თვითც დაიღუპოს, ისიც დაღუპოს.

II

მაგრამ ისეთი მშვიდი, ნარნარი
იყო იმ დღისა ლამაზი დილა,
რომ თვით მყინვარის რისხვა და ზარი
იმ დილის მადლსა დაეძორჩილა.
ქვეყანაც იყო დაუნდებული,
თითქო დუმილით უცრს უგდებს ცასა,—
და ცაც ულრუბლო და მხიარული
გადმოაცქნდა მადლს ქვეყანასა.
ხოლო გი ჩემი უნდო გონება
არ მოიხიბლა იმ დილითაც ...
«ნუ გჯერსო, მითხრა, ეს მუუდროება,
«ტუუისო ცაცა და ქვეყანაც!
«ამ გვარი დილა ქვეყანას ბედ-კრულს
«ბევრჯერ სხვა დროსაც გაჰსთენებია,
«მაგრამ არც ერთხელ მის გულსა ვნებულს
«მადლი ცისა არ მიჰკარებია.
«სულ ტუუილია, რასაც ესლა ჰგრძნობ...
«ქვეყნის დრტვინვაა დაუძინარი,—
«ერმად ჩააკვირდი მის დუმილს და ჰსცნობ
«თვით მაგ დუმილში რა წუველა არი!...»

III

ბოლოს კი დილის სიტკბოებამა
მეც განმიფანტა ქმნათა ღრუბელი,
და ყოველად მხსნელმა სასოებამა
მოძცა ნუგეში მაცხოვნებელი.
ამა ნუგეშით აღძრული სული
აღმეკსო ნელის სიხარულითა;
ქმნათაგან წინად გვემული გული
განცხოველდა წმიდის სიყვარულითა;
გარდმოძმეკლინა ყოველად შემძლები
ჭეშმარიტსა ამის სიკეთის რწმენა,
აღმიოთოვნა მან ოცნებები
და განმიწმინდა ხედვა და სმენა.
მეწვივნენ იგი უცხო სიტკვანი,
სავსენი ღხენით, ნეტარებითა,—
რომელთაც წარვაქვთ გაცთ გულის-ოქმანი
საიდუმლოების მაცდურებითა.

IV

და მოძმეკლინა მე კაცი დიდი
მყინვარზე მდგომი მოხუცებული;
ვითა ქმეულნა ისტ იყო მშვიდი,
უძრავი, უხმო, დათვიქრებული.
მარჯვენა ხელით ეჩრდილნა თვალნი

ყურად-ღებით შორს გაჰყურებდა,
მის გარეშემო შვენოდეს მთანი
და მათ იქეთ-ქვეშ თორგიც გაჰქეშდა.
თორგი მრისხანე, თორგი ბღვინვარე
ქაფისა ზვირთით მიაქანებდა,
ვით შმაგი ლომი დაკრიალი, ცხვრებ
რბოდა, ბღაოდა, მიღრიალებდა,
ჩასჭექდა და ჰქუხდა; კლდენი და მთანი
თვის მაშთოთვრს შვილს გადმოჰყურებდენ
და მის ბღავილთან მათი ყრუ-ხმანი
ხეობაშია მგზავრს აშინებდენ.
იქით შორს ჩასჩანდენ მინდორნი, ტყენი
და იმათ შორის ვრაგვიც ჩვენი...

V

ჩვენო ვრაგვო! რა რიგ მიყვარხარ!
ჩვენის ცხოვრების მოწამედ შენ ხარ;
შენს კიდეებზედ ჩემი მამული
იყო ერთის დროსა გამშვენებული;
ჩემის ქვეყნისა დიდება ძველი
შენთა თვალთა-წინ აყვავებული,
მიყვარხარ მისთვის, რომე ქართველი
ან-შენს კიდეზედ დაბადებული.
შენთა ზვირთით შორის ჩემის ქვეყნისა
გმელი მოთხრობა დამხრჩყულია
და წმიდა სისხლი ქართველებისა

შენს გიდეებზედ გაღასხმულია.
იქ, სადაც შენსა წმიდასა წყალსა
შეურყვ მღვრიეს და მდოგრსა მტკვარსა,
იქ ერთსულ ქართველის სიცოცხლე დუღდა,
იქ მაძულისთვის ქართველის ხმა ჴმაუხდა.
შენს ზვირთებს გაჴმაენ სავაჟნი
და სავაჟნეთ—იგი ქართველნი!...
გულ-ხელ-დაგრეცით შენსა წმიანდას წყალს
რამდენჯერ ცანჯვით გადეგნებდი თავს!...
რას ვეძებდი მე? ჩემ-ძვეყნის წარსულს,
შენ წინ დალუბულს ჩემს ძველს მაძულსა,
და მარტო სისხლი ჩემს თავს დალალულს
აძლევდა გულის - საგლავს ბასუხსა!...

VI

მაგრამ საკუთრად არცა არაგვმა,
არც თერგმა, არც ტყემ და არცა მთამა
არ მიიზიდა მოხუცის თვალი,
მთიდამ ამაყად გადმომზირალი,—
სრულ საქართველო მოჩანდა შორსა...
იგი მოხუცი მას დააცქერდა;
ქვეყნის მარგალიტს მაგა ობოლსა
სიყვარულითა იგი დამზერდა.
საიდამ ხარ? რამ მოგვლინა,
ჩოი საკვირველო კაცო, მითხარი?
რად დაგიგდია შენ შენი ბინა

და ამა მთაზედ რისთვის ხარ მდგარი?
და რა გკსთქვი ქსა, მსწრაფლვე მოძესმა
იმა მოხუცის დიდებული ხმა:

VII

«მარად და უკუღვან, საქართველოვ, მე გარ შენთანა!...
მე გარო შენი თანამდევი უკვდავი სული.
«შენთა შვილთ სისხლით გული სრულად გარდამებანა,
ამ გულში მე მაქვს შენი აწმყო, შენი წარსული.
მეცა გტანჯულვარ, ჭრილი ბედ-კრულო, შენის ტანჯვითა,
შენისა ცრემლით თვალნი ჩემნი მიტირებია,
მეც წარტყვევნილვარ წარსულთ დღეთა შენთა ხატვრითა,
შენის აწმყოთი სული, გული დამწყლულებია.
წარგლილთა დღეთა შენთა მახსოვს დიდებულება,
გიცი, რომ იყავ ქრთხელ შენცა მორჯმულ-ძლიერი,
შენცა გეგონა ქვეყნის მადლი—. . . . .
ეხლა ვლგვიდა უკლა ქსე გითარცა მტვერი...
და ძესა შენსა დღეს არც გი ჰსწამს . . . .
განწირულების შთაჰსდგომია მას გულში წყლული,
მას დაჰკარგვია ტანჯვათ შორის შენდამი რწმენა
და დაუგდისარ ვით ტაძარი გაუქმებული.
ვიდრე ძე შენი არ განიკვლევს ზოგად ცხოვრებას
და მცნების ხათლით ზე-ალზიდულ, ამაღლებული
ჯვით არ განჰსჯვრიტავს საზოგად ცხოვრების დენას,
იმ დრომდე იგი უიმედო, შეწუხებული
უქმისა დრტვინვით, გულის-წვითა მწარე ცრემლს დაღვრის,

მაგრამ არ იორწმენს, წამებულო, შენს . . . . . .
და იგი ცრემლი ურწმენობის, ეჭვის და ტანჯვის
ღალადებს მხოლოდ მისა შენის უძლურებასა.»

VIII

„აქ ყოველს დიდსა, თუ პატარასა
ქვეყნის ტკივილით არ ჩსტკივა გული...
დაჭვიწყებია, რომ ქვეყნად ცასა
ღვთად მოუცია მარტო მამული;
დაჭვიწყებია, რომ დიდი არი
ღვთისა წინაშე იგი ცხოვრება,
რომელიც ქვეყნის წვითა დამწვარი
ქვეყანასავე შეეწირება.
წმინდაა იგი, ვისაც ელირსა
მამულისათვის თავის-დადება!...
ხეტა იმ კაც-კაცს, ხეტა იმ გმირსა,
ის თავის ხალხში არარ მოჰკვდება.
მას განაცოცხლებს სიმღერა ხალხთა,
შორს საუკუნეთ ეტყვის მის სახელს
და არა ერთხელ ჭაბუკთა-ყრმათა
ხმლის ტარზედ ძლიერს აუთრთოლებს ხელს;
იმ სიმღერას რა ისმენს მხცოვანი,
საბერის ჟამსა კვლავ მოითქონებს,
გმირის სიკვდილი სახელოვანი
ახლად ცხოვრებას მას მოახდომებს;
აკვანზედ დედა უმღერის შვილსა

ტკბილისა ხმითა იმ სიმღერასა,
და თუ ინატრებს რასმეს მისთვისა—
ინატრებს გმირის მის დიდებასა;
და უფრო ხშირად იმღერს ქალწული,
გმირს მოიგონებს და გამსხვევდება,—
ულოცველი იმღერს და სხვა მორწმული
გმირი იმ მღერით დაიბადება.

IX

„მაგრამ, ქართველნო, სად არის გმირი,
რომელსაც ვეძებ, რომლისთვისც ვჰსტირი?
იგი ალარ გუპოთ... მის მოკლანი
ჯაგით ალესილა, ვერანად ქმნილა,
გმირის დამბადი დიდი საგანი
თქვენში სპობილა და წარწყმედილა.
გადაჰსდგომიხართ თქვენ ქართველობას,
დაგინგრევიათ დიდი მამული,—
რალა დაჰბადავს თქვენში დიდს გრძნობას?
რითი ალტყინდეს ქველისთვის გული?
თქვენ-გარს მადლითა სავსეს ბუნებას
შეუკრეფნია ულველი-ფერი,
რომ მიჰსცეს თქვენში ზრდა დიდს ცხოვრებას,
ჰყოს იგი ძლიერ და ბედნიერი.
კიშ, ეს ქვეყანა, ხმელეთის თვალი,
დიდის სამოთხის კუთხე პატარა
ქედ-მოდრეკილა ნაღვლით სავსეა,

რომ მისი ტრფობა თქვენში შემწყდარა,
რომ დაგიგდიათ უმწედ, უხუცეშ,
თქვენის სიავით დაწყლულებული,
თქვენგან გმობილი უცხოს კალთის-ქვეშ,
ვით ობოლი, შეთვრებული.

X

„ხოლო აქაც კი ვრდომილთ შორისა
ღვთის სავერწკალი ზოგჯერა ჰკრთების,
ქვეყნის წარხდომას გული ზოგისა
შეებრძვის და არ ეძორჩილების,
მაგრამ ღვლვა, შური და მტრობა
იმ ზოგთა შორისც ღრმად ჩანერგულა,
ამა ჭირთაგან მათი მხნეობა
ალძრისა უმალ გაცუდებულა.
აგერ ორ-სამს კაცს რალაც უგრძვნიათ,
ქვეყნისა სახსრად ერთად მოდიან,
ერთის საქმისთვის გაუღვიძნიათ,
მაგრამ ერთმანეთს არ ესდობიან.
ერთმანეთისა მათ სიკეთე ჰშურთ,
თუმც ერთისათვის თითქო იღვწიან;
თვით ამხობენ მას, რის ალდგენაც სურთ,
თვით შველიან მას, რასაც ებრძვიან.

XI

„აგერ უთვალი და მისი მოხა *)
თრთოლვით სასწორზედ სარჯს უწონს ძნელსა
და, რა დაჭსწორდა სასწორზედ წონა,
უთვალი ზინას ზედ ადგამს თვესსა
და მით მის სარჯსა ერთი-ორად სდის...
მოხამ მწუხარედ გულს განიღიმა,
უმწეობითა თავის სარჯსა ჰზრდის
და საწყლის თვალთგან ცრემლმა იწვიმა.
მაგრამ ქვა არის ბატონის გული,
ვერ დაარბილებს მას შებრალება;
ვერა გაჭკურნოს მან მოხის წყლული,
ვინც მოხებას თვით ემოხიღება.
მოხა ბედ-შავი, მოხა საწყალი
დგას, ქვედრება მის თვალი შვებას,
და გულში თქრობს: ვახ, ჩემი ბრალი!
რით შევძლებ შვილთა ჩემთ გამოკვებას?
ვახ, ჩემი ოთხი მათთვის დალვრილი,
ნაყოფი იმა ოფლით გაზდილი,
დღე-და-ღამ ჩემი უწუქტი შრომა,
დარში, ავდარში ცის-ქვეშე დგომა,
ვაი, ვაგლახი, ჭირნახულობა,
თმენა, ცდა, სიმხნე და უძილობა
მარტო ბატონის თვალსა ასარებს
და თქვენ, ცოლ-შვილო, გი არას გარგებს.
ვაიმე ბედ-კრულს რალა დაშრჩება,

*) ეს იმ დროს ეკუთვნის, როცა ჩვენში ჯერ ბატონ-ყმობა გადაგარდნილი არ იყო.

რომ გავახსენო ცოლ-შვილის თვალი?...
ვინა შრომობდა და ვინა ძღებს!?
ღმერთო, სად არის ჩქ სამართალი!...

XII

„შენში კაცისას გრძნობას არ ჩხედვენ,
დედის ძუძუდამ შვილსა აჩვეკჯენ,
ვინ იცის სიდამ სად გაჩუიდიან...
უწმინდურისა ხელითა ჩსთხრიან
დედისა გულში უკეთესს გრძნობას,
ცოდვად უთვლიან შვილისა ტრფობას.
თუ ღმერთმა მიჩსცა შენსა ასულსა
სილამაზე და მშვენიერება,—
მოხავ ჩაგრუნო, ვითამ შენს გულსა
სასიხარულოდ ეგე ექმნება?!
ქალს წაგართმევენ, ქალს გაჩუიდიან,
ნამუსს მოუკვლენ შეუბრალებლად
და წრთელსა გულში ღვარძლს ჩასხმიან,
გახდიან ყვავილს ცეს-ქვეშ სათრევლად.
უმანკო პირზედ შენს ტურფას ქალსა
გარეცხა დაასვავს საზარო დალსა...
მას, რაც გიყვარდა, ნახავ დაცემულს
ნამუს-წართმეულს და შეგინებულს!...
პირს უკუ-იქცევ და შეძრწუნდები,
ცრემლს მოიდომებ და არ გექმნება,
წუევლით, კაბით მას განშორდები

და ქალი შენი შენ შეგზარდებს,—
და მაშინ იტყვი: ნეტავი გველად,
გველის წიწილად მე მოვმცქმოდი,
რომ ქვეყნის ქლვად, ქვეყნის სათრეველად
შენ, შვილო ჩემო არ გამხდომოდი.

XIII

„შრომისა შვილო! ძძიძე ულელი
ქვეყნის ცოდვისა შენ გაწევს გისრად,
თუმცა ტკივთ-ძძიძეთ შემწუნარებელი
შენის დასხსნათვის კვკვრს ეცვა ქვეყნად;
თუმცა ქვეყანას მისი მოძღვრება
დღეს მარტო სიტყვით უქმით ჭრელია,
მაგრამ ცხადად ჭხმობს მის წმიდა მცნება,
რომ მყოფობადი მარტო შენია.
შრომა, აწ ქვეყნად ტყვეთა პურობილი,
მცარცველობის ქვეშ ჩაგრულ-ვნებული,
ხოლო რღვეულა მისი ბორკილი
და დასამსხვრევლად გამზადებული.
შრომისა ხსნა—ეგ არის ტკივთი
ძლევა-მოსილის ამ საუკუნის,
გაცთა ღმერთის დიდი ზვიერთი
მაგ ხსნისათვის მედგრად იბრძვის.
ველარ განუძლებს ქვეყანა ძველი
განახლებისა გრიგალის ქროლას,
ველარ განუძლებს ქვეყნის მცარცველი

ჯაშმარიტებით ალძრულსა ბრძოლას, —
და დაიმსხვრევა იგი ბორკილი
შემოკვრხებელი კაცთა ცხოვრების,
და ახალს ნერგზედ ახლად შობილი
ასე ძველსა გვლავ ალუკვდების.

XIV

„შრომის სუფევა მოვა მაშინა
ჯაშმარიტების მის ძლიერებით
და განმტკიცდება სოფელსა შინა
კაცთ-მოყვარების სახიერებით.
ყველასთვის იქმნეს იგი სუფევა
თანასწორად ნიჭთა მიცემული;
მის მადლით წარწყმდეს ცვრცვა და რბევა
და ერთგან ჩსძოვდეს ცხვარი და მგელი.
მაშინ ჟქმ-სიტყვად ალარა იქმნენ

. . . . . .

ეგლის გვირგვინით ძველსად ალარ ვლენ
კაცთ-მოყვარება და სათნოება.
ალლა აილა ძველმა,
რომ დღე-და-დღე მის წყობა იორღვევა,
და ამ ზვიადმა საუკუნემა
უნდა შვას იგი შრომის სუფევა.
მაშინ, მაშვრალო, შენ განჰკვცდები,
წართმეულთ ნიჭთა კვლავ მოიპოვებ,
სხვას ძირს არ დაჰსწევ, თვით ალმაღლდები;

არც კაის ქმარჯი და არც იმარჯებ.
მაშინ ეგე სმა შენის სიმღერის,
დაბლად ღუღუნი დაღონებული,
მღერა, ვით გვნესა, სასწყალის მგხრის,
შორი სმა მწყემსის დაობლებული
მსიარულ სმებათ გარდაგქცვლების
და შენს გუთანზედ გულით-ლმობიერი
იტყვი სიმღერას თავის-უფლების.
ეგ სიმღერაა, ვით ლოცვა, ტკბილი!...
მინდორნი, ტყენი, ნახნავნი, ველნი
შენის ლხენითა განიხარებენ;
შენგან შემკულნი იგი ყოველნი
შენს ტკბილს სიმღერას ბანს გამოჰსცემენ.

XV

„აგერ დიდ-კაცი დარბაისელი
კმაყოფილების განცხრომაშია
. . . . . .
. . . . . .
მოძმეთა სხვისთვის თავის-დადება
წმიდა მხვედრია მხოლოდ გმირთა
და მას ვით შეჰსძლებს თავ-მოყვარება,
რომელიც იმა დიდ-კაცთა ჰსჭირთა?
ის რად ინდომებს ჭკუნისა ბედსა,
რას მასა შველის მის ბედ-კრულება?
რად შეებრძვის ის სიბოროტესა,

რად მეტხებით მისით თვით რჩება?
აგერ ვაჭარიც ცბიერის ღიმით
მოძმეთ ატყუებს, რა ჴყიდის ნივთსა,
და ძმა მის მოკვდეს თუნდა შიმშილით,
უნაღვლოდ განვლის ცხოვრების სიდსა.
აგერა მღვდელიც—ერთა მამხნი—
რომელთ ქრისტესგან ვალათ ჴსდებიათ
ამა ქრისა სულის აღზრდანი,
რა რიგ გულ-ხელი დაუკრეფიათ!
სად არის სიტყვა დიადის სწავლის,
სიყვარულისა და სამართლის,
რომ მათ ბაგეთგან არ მოძღინარებს
და ერს დაცემულს არ აღამაღლებს?
სად არის იგი მღაღადებელი
ძველისა ხსნისთვის ჯეშმარიტებაჲ?
სად არის იგი ბიწის მდევნელი
ჯვარ-ცმულის ღმერთის ძაღლი მცნებაჲ?

XVI

აგერ ტიციანისიც!... ერმასაც და ბერსაც,
ქალსა მახიანჯასაც და მშვენიერსაც,
დიდსა, პატარას, თავადსა, გლეხსა
მე უხილავი ყურსა ვუგდებდი,
მაგრამ კი, ვეცადე ქართველის სახელსა,
მათს აზრში აზრსა მე ვერ ვპოვებდი.
ერთ-გზით შევხედავ და იქ ცხოვრება

მართალ ცხოვრებათ მოგეხვეწებაო;
ლხინობენ კიდეც, კიდეც ხარობენ,
ფიქრობენ, გრძნობენ და მოქმედობენ;
ჩვედავ ფიცა-ფიცს და ეჭვლგას ქლიავილს,
უბედურ ცრემლთას ბედნიერს ღიმილს,
მაგრამ მათ ცრემლსა, ღიმილს, თუ გრძნობას
ფრჩხილის-ოდენიც არა აქვს აზრი
და ეჭვლა იგი თვალთ-მაქცი არი.
ფუჭია იგი მისი ცხოვრება,
უფერულია და ცვლიერი,
არც სიცოცხლეა, არც გემოვნება,
არცა საგანი გულ-წარმტაცველი!
იქ დღეს ჩრდილის დღესა, ვით ჩრდილოდა გუშინ
ერთ-ნაირად და უფერულადა,
რითითვისც მაძანი იღვწოდეს უწინ,
დღეს შვილთ არ ულიერთ არც ერთ ფერულადა.
გრძნობას ოქროსა ფასად ჩვიდიან
. . . . . .

XVII

აგერა მცხეთაც—საგანე გმირთა,
დიდი აკლდამი დიდის ცხოვრების,
სად პირველ ქართველის მორწმუნეთა შვილთა
ერმად ჩარგეს ძირი თავისუფლების;

სადც ცვივოდა ხე ცხოვრებისა
ქართველის გულიდამ ალმოცხენილი,
და წყარო იგი წყაროთ შვებისა
ვსჩქეფდა იმ გულით გარდმოდენილი;
სად ის ხე ნაძვის მის სუნნელთა *)
ცვივოდა ქართველის წყლულთა გურნებად
და მის ძვე წყარო უმცდავებისა
ვსცემდა იაზმას ცრის ცხოვნებად.
სად იმ სის წმიდის იგოთოლი, სილი
საგვდავდც დაკრიელს ეგურნებოდა,
სად იმა წყაროს წყლით დაბანილი
ქართველის ცეცვილი დაყუჩდებოდა.
აწ ალარა ვსჩქეფს წყარო ცხოველი,
ხე ცხოვრებისაც იგი დამშრალა,—
და იგი დედა-ქალაქი ვრცელი
აწ სამიკიტნო დაბად გამხდარა.
ნგრეულან მისნი დიდნი ბალასნი,
დიდი ცხოვრება მის დაცემულა,
დღეს იმ ცხოვრების წმიდა ალაგნი
ბირუტყვთა ქვლვით შეგინებულა.

ილია ჭავჭავაძე.

(დასასრული შემდეგს ნომერში)

---

*) ამ ნაძვის ხეზედ თქმულობა იხილე ვახუშტის გეოგრაფიაში.

ვეკრილდის მოძღვარი.

(შემდეგი *)

თავი X.

ჩემი ცოლ-შვილი ცდილობს ცხოვრებაში მდიდრებს წაჰბაძოს. ვაი იმ ქარიბთ, რომელნიც თავიანთ ქონების კვალობაზედ არა სცხოვრობენ!

მე მსოფლიდ ესლა გიგრძენი რამ, ჩემმა განუწყვეტლმა და ძაძე დარიგებამ სრულებით არ იმოქმედა ჩემს ცოლ-შვილზედ; არ ასწავლა არც ზომიერება, არც წესიერად ცხოვრება; არ ჩააგონა, რომ გმაყოფილი ყოფილიყვნენ თავიანთის ხვედრისა. რადგან ახლად გაცნობილნი დიდნი-კაცნი კარგად გვეპყრობოდენ, მათ გულში აღიძრა კიდევ უწინდელი ამბიციანება, რომელიც მე დაბლა დავწიე, მაგრამ მთლად კი ვერ მოვსპე.

ჩვენს თანხრებზედ უწინდელებრივ ჩამოაშუქრივეს მინები, საცა ბინის-პატრონი და გასართობის წყლებით. გარშემო ესლა უფრო ქვიდებოდათ და შინ ცეცხლი უხდებოდათ ბინის-კანს. ჩემი ცოლი მარწმუნებდა რომ, სადე სდგომა ჩვენს ქალებს თვალებს უფუჭებსო; სადილს უკან ხელ-საქმე

---

*) «ივერია» № 1, 1881 წ.

ცხვირს დაუწითლებს და სკლებიც მხოლოდ მაშინ ექნებათ სუფთა და თვალუკეთი, თუ საქმეს სულს არ მოჰკიდებენო. გეოგრაფიის ბერანგებს თავი დაანებეს, თავიანთ კისერის კაბები სულ-ახლად დასწრეს და ახალ-მოდურად მოართეს. საწყალ ტლაშმოართას ქალებს, რომელნიც უწინ მხიარულად სცანებდენ ერთად ჩემს ქალებთან დროსა, ეხლა ფუნჩს ალარავინ უგდებდა; ეხლა ჩემი ქალები ლაპარაკობდენ მხოლოდ დიდ-განცობაზედ, მხატვრობაზედ, გემოვნებაზედ, შექსპირზედ და მუსიკაზედ.

ეს გიდეც არაფერი; ამის ატანა კიდევ შეიძლებოდა, მაგრამ საიდგანღაც გაჩნდა ერთი ბოშა-მგითხავი დედა-კაცი და ისე მალე ასწია ჩემის ქალების ბედი, რომ სულ გაანარია. მოვიდა თუ არა ეს შავგვრემანი დედა-კაცი ჩვენს სახლში, მოიკრეს ჩემი ქალები და თითო შილინგი (შილინგი აქვს შაურამდეა) მითხოვეს; უამისოდ მკითხაობა არ შეიძლებოდა.

სწორე გითხრათ, მეც მომწონდა მუდამ ჩვენის ქალას დატანა, ამიტომ შევუსრულე თხოვნა და მივეცი თითო შილინგი; მითხრა მათი მსიარული სახე დამეხსნა. ეი არ გეგონოთ, რომ ჩემი ქალები უიმისოდ იყვნენ; ჩემი ცოლი ყოველთვის თითო გირვანქას აძლევდა და უბძანებდა სოლმე, კიბეში გეძინათ და არავის და არავის არ დასჭირებოდა.

მკითხავი და ჩემი ქალები რამდენსამე სანს ცალკე ჩაეკეტნენ ოთახში იყვნენ და რაცა გამოვიდნენ, სახეზედ შევატყე რომ, მკითხავი რალაც კაი ბედს უნდა დაჰპირებოდა.

— ბაბა, ჩემო საყვარელო შვილებო, რა იშოვეთ და რა იხოვეთ? გკითხე მე. ბაბა ოლივერ, ერთის გროშის დანთვასკვი მაინც შეგძინა რამე იმ მკითხავმა?

— თუნდა დაგიჯერვა, მაძა, რომ მაგ დედა-კაცს ქმრისგთანა აქვს საქმე: დაბეჯითებით მითხრა რომ, ამ ქრთის წელიწადზედ ერთს მებატონეს შეირთავო.

— შენა, სოფიო, შენ რაგორიღა ქმარი გეყოლება?

— რაცა ჩემი და მებატონეს შეირთავს, მას შემდეგ მე ლორდი (ინგლისის დიდი-კაცი) უნდა შევირთო.

— მაშ თქვენს ორს შილინგში მაგ დაბირების ძეტი არა გრგებიათ-რა?! ლორდი და მებატონე ორს შილინგად! ამა ქრთი რამ დაგვგიყათ?! მაგის ნასწავლი რომ მოგეცათ ჩემთვის, თუნდა ხელმწიფის შვილსა და ისდოეთის ნაბობს დაგებირდებოდით ქმრად.

ამ ცნობის მოყვრებას შესანიშნავი ბოლო მოჰყვა. ჩვენ წარმოვიდგინეთ, რომ ზეცას რაღაც მაღალი ბედი მოუნიშნებია ჩვენთვის და გულში თითქო ვგრძნობდით მოახვლას დიდებას.

ათასჯერ შეუმჩნევიათ სხვებსა და მეც თითონ შევამჩნიე, რომ ბედნიერების ლოდინით გატარებული დრო უფრო სასიამოვნო, ვიდრე თვითონ ამ ბედნიერებით დატკბობა. ვირგველს შემთხვევაში ჩვენ ჩვენს გემოზედ ვიმზადებთ სანოვაგეს, მერეში კი ჩვენი ბედი გვიმზადებს თავის გემოზედ.

ვერ წარმოიდგენთ, რაებსა ვიოქრობდით და რა სასიამოვნო ოცნებებით ვატარებდით დროსა. ჩვენ გვეგონა რომ ბედის ჩარხი სულ-მთლად ჩვენთვის ტრიალდა და გამდიდრებას გვპირებდით. იმდენი იყოყანეს მთელს იმ მხარეს ტორნჰილს მღვდლის ქალი უყვარსო, რომ თვითონ ჩემს ქალს შეუყვარდა იგი. მითქმა-მოთქმა უფრო უძლიერებდა სიყვარულს.

ამ ხანებში ჩემს ცოლს ძილში ძალიან სასიამოვნო სიზმრები ეზმანებოდა და ამ სიზმრებს ოცვულ-დილით დაწვრი-

ლებით გვიამბობდა ხოლმე დიდის ამბით. ერთხელ სიზმარში გუბო და გადაკვარედინებული ძვლები ესახა—ეს მალე ქორწილს მოასწავებდა; მეორედ იმის ქალის კიბეები შავის ფუთით გავსილი ესახა— ეტყობა მალე ოქროებით გაიტენებოდეს. ქალებიც თავიანთებურად წიხასწარ - მეტყველებდენ: ხან სიზმარში ტუჩებზედ გილაცა ჰგოცნიდა; ხან სახთელზედ ბეჭედი იყო ჩამოცმული; ხან ცეცხლიდამ ქისები გამოცვინდებოდენ; ხან ჩაის ფინჯანში სიყვრულის ნიშანს ჰხედავდენ.

ერთი გვირა რომ გამოგიდა, ჩვენ მიგიღეთ ბარათი ქალაქელ ქალებისაგან; ჯერ მოგითხვას გვითვლიდენ და მასუკან სურვილს აცხადებდენ, გარგი იქნება მოამაგლს გვირას მთელის სახლობით ეკლესიაში იყოთ და იქა გახაროთ. ამ ამბის გამო ჩემი ცოლი და ქალები მთელი შაბათი-დღე ერთმანეთს რალასაც ეჩურჩულებოდენ და ხანდისხან ისე რიგად შემომხედავდნენ, რომ გიფიქრე, ალბად სიდუმლო განზრახვა აქვთ რამე; და სწორე გითხრათ, მე ძმკვი მომივიდა, ვაი თუ ეს განზრახვა უაზრო რამ იყოს და მის შესრულებით უხდოდეთ ხვალ ხალხში ბრწყინვალედ იბინოთ თავი მეთქი.

სალამო ყამზედ წესიერად დაიწყეს ძათ თავიანთი მოქმედება და ჩემმა ცოლმა იკისრა ჩემი მიმხრობა. ჩაის შემდეგ, გარგს ქვიშზედ რომ მოგვედი, დამიწყო ლაპარაკი:

— მგონია, ჩარლს, ხვალ ეკლესიაში ვაი ხალხი უნდა იყოს?

— იქნება, მივუგე მე, მაგრამ ეგ ჩემთვის სულ ერთია, ვაი ხალხი იქნება, თუ ცუდი, მაინც მე ქადაგება უნდა ვსთქვა.

— ეგ ხომ აგრეა, მაგრამ, მე მგონი, ურიგო არ იქნება რომ რიგიანად ვიყოთ იქა; ვინ იცის, რა შემთხვევა მოხდეს!

— მოძღვრობს შენი სიტყვა, გუშვასუსე მე. რიგიანი ძცემვა მგლესიაში ჩემთვის დიდად სასიძოვნოა. იქ დგომის დროს უნდა გვქტყობოდეს ღვთის-მოშიშება, სიმშვიდე და გულსხსნიერება.

— ეგ სოშ მეც ვიცი; მე მხოლოდ იმას გეუბნებოდი რომ, ისე უნდა წავიდეთ იქა, რომ ხალხს შეჭმეგრის და არა სხვა წუწეს სალხსვით.

— სრულიად მართალი ხარ, მიყუჱე მე. მეც ეგ უნდა მეთქვა; ისე უნდა წავიდეთ, რომ ხალხს შეჭმეგრის, ესე იგი, ადრე მივიდეთ, რომ ვიდრე ღვთის-მსახურება დაიწყობოდეს, შეგვეძლოს უფლისდმი გონების ალმრთვა.

— რას ვგიყითია, მაგ ზედ ვინ რას გეუბნება! მე მხოლოდ იმას გამბობ, რომ ხალხსუორად უნდა წავიდეთ. შენ კარგად იცი, ეკლესიამდის ორს მილზედ მეტია და არავეგრი სასიმოვნო, რომ ჩვენმა ქალებმა ამოდენა გზა ქვეითი გაიარონ. მერე ეკლესიაში ისე გულ-ამოვარდნილნი და გაწარხალებულნი უნდა მივიდნენ, თითქო დოლში ურბენიათო. ია მე რას გამბობ: ის ორი საძუშო ცხენი შეგვაზმინოთ; ქოთი ულაყი და მეორე ის წაი-ცხენი, წასულს თეგში რომ მოიგო. ორივე კარგად მსუქნად არიან და უსაქმობისგან დაზარმაცდენ. რა უქნით რომ ხალხა გავსარჯოთ. მოსეე გასწმინდოს ის ცხენები და მეზანი მაშინ თვლთათვისც არა უქნიდეთ-რა.

მე ვუბასუხე რომ ქვეითი სიარული ათას-წილად სჯობს ჩვენს ჯაგლაგს ცხენებზედ შეჯდომასა მეთქი; ქოთს თვალი დაშავებული აქვს, მეორეს—კუდი მოკრილი; თავის-დღეში ხირში ალვირი არა სდებიათ და ამას გარდა ქოთის უხაგირის მეტი არასად მოგვენახვება მეთქი. ამ საბუთებმა ვერ გასჯერეს და მეტი გზა არ იყო, უნდა დავმორჩილებოდი.

მეორე დღეს ყველანი დიდს მზადებაში იყვნენ ეკლესიაში წასასვლელად. რა გი დავსტყე რომ ამ მზადებაში კარგა ხანი გავიდოდა, მე წინ-და-წინვე წავედი ლ ისიც დამბირდენ, ჩვენც მალე წამოვალთო.

თითქმის მთელი ერთი საათი ვიჯექ გათქდრის წინ და ვფლობდი მათ, მაგრამ რომ ვლარ მოვიდნენ, მეტი ღონე არ იყო, უნდა დამეწყო ღვთის-მსახურება; გულში კი ძალიან მწყინდა, რომ ჩემი ცოლ-შვილი არსადა•სჩანდა. ღვთის-მსახურება გათავდა, ყველანი დაიშალნენ და ისინი კიდევ არ მოვიდნენ. ამის გამო შინ ცხენის-გზით დავბრუნდი, თუმცა ამ გზით სუთის მილის გავლა მიწდებოდა და ძველითი კი ორის მილის მეტი არ იყო. ნასვენარ-გზა რომ გამოვიარე, დავინახე, ჩემი ცოლ-შვილი ნელ-ნელა მოდიოდა. ჩემი შვილი მასე, ჩემი ცოლი და ორი ჩემი ბიჭარა ერთს ცხენზედ შემსხდარიყვნენ და ჩემი ორი ქალი მეორეზედ. მე ვეითხე მიზეზი დაგვიანებისა და სახეზედ კი შევატყე რომ გზაზედ სხვა-და-სხვა უსიამოვნობა უნდა დამართოდათ. კერ თურმე ცხენები ადგილიდამ დაძვრას არ აპირებდენ ლ არც დაიძვრიდენ, ბორჩელი რომ ნასვენარ მილზედ უკან კომბლით არ გამოჭყლლიდა; მასუკან, ჩემი ცოლი რომ იკდა, იმ უნაგირის მასართავი გაწყვეტილიყო და გზაზედ გახერებულიყვნენ დასამაგრებლად. მერე კიდევ ერთი ცხენი დამდგარიყო და ვერც ცემით, ვერც დაყვავებით ვერ მოვსერხებინათ ადგილიდამ დაძვრა. მე რომ შევხედარე, ის იყო იმ ცხენს კოუტლობისათვის თავი დაენებებინა.

ესეთი ჩემის ცოლ-შვილის დაძცირება, სწორე გითხრათ, არა მწყენია; უფრიდაც მესიამოვნა: შემდეგში ამ ამბის წყა-

ლობით ჩემი სიტყვა უიცრო გავიდოდა და ჩემი ქალებიც უფრო თავ-მდაბლად მოიქცეოდენ.

თავი XI.

ჩემს ცოლ-შვილს თავი კიდევ მაღლა უჭირავს.

ეს შემთხვევა მახსდა გვირას. ორშაბათს მიქელ-გაბრიელობის წინა-დღე იყო ღ ჩვენმა მეზობელმა ტლაშბოროშ დაგვპატიჟა, შემწვარს ხილს შევეძლეთ და ამ დღესასწაულის შესაფერად დრო გავატარეთო. უცნასკნელმა უსიამოვნო შემთხვევამ ჩვენს ამხანაგობას ცოტა თრთობი შეაგვეცა, თორემ უიმისოდ არც კი ვიკადრებდით ტლაშბოროსთან წასვლას; ესლა კი ამ დაპატიჟებამ დიდადც გვასიამოვნა. ჩვენს მეზობელს ჭკოანდა კაი მსუქანი ბატი და ჩინებული შაქრის-პურები; გასრესილის ვაშლის წვენი ჩემს ცოლსაც კი მოეწონა და ამისთანა საქმეში იმას სიტყვა დაეკერებოდა.

საკმელ-სასმელი კი კარგი ჭკოანდა ჩვენს მეზობელს, მაგრამ სხვა-და-სხვა გრძელის და მოსაწყენის ამბების თქმით საქმე გაგვიჭირა. მერე სულ თავის ამბავს გვიამბობდა. უწინ რამდენჯერ ძალ-დატანებით გვიცინია ამ ამბებზედ და ქეტი ლოხე არ იყო, ეხლაც უნდა გვეცინა; ზდილობა ამას მოითხოვდა.

ბორჩელიც იქ იყო და სიამოვნებით იღებდა მოსაწყენლობას ყოველს-გვარს ხუმრობასა და შეძცევაში; ყმაწვილებისა და ქალების გასართობად გამართა თავლ-ხუკსნაობა და ჩემი ცოლიც შიგ გაურია. ამ ამბავმა ძალიან მასიამოვნა: ქეთყობა ჩემი ცოლი ჯერ ძლიერ მოხუცებული არ არის, რომ

თვალ-საუკუნას თამაშობს, ვითომც მე. მე და ჩემი მეზობელი გუშტმრობით მოთამაშეებს, ვიცინობით, რობდესაც რომელიმე მოთამაშე ხერხს გამოიჩენდა და ვაქებდით ჩვენს სიმარჯვეს სიყმაწვილის დროს. თვალ-ხუკუნობის შემდეგ გაიმართა გამოცანობა და ბოლოს მოგვცეს «წლის საზოგნელას.» უძველია, ბევრს არ ეცოდინება, რა არის ეს უწინდელებური თამაშობა და ასეა საჭირო. ეგეც მოთამაშეები ორგვლივ დასხდებიან და მხოლოდ ერთი სდგას შუაში. გარშემო მსხდომნი ერთმანეთს მუხლებს ქვეშ წვდას ამოუდებენ და შუაში-მდგომმა უნდა ამოგნოს ეს წვდა. რადგან იმისთვის ძნელია ერთბაშად ეგეს მოაგლოს თვალი,—გაისც წვდა აქვს, უნდა ეცადოს ქუსლით დაჭერას შუაში მდგომს სხეულის იმისთანა ნაწილზედ, რომელსაც სხვა ნაწილებზედ ნაკლებ შეუძლიან ბასუხის გაცემა.

ეს თამაშობა რომ დაიწყეს, ჩემს უფროსს ქალს შესვდა შუაში დგომა. წვდის ქუსლით რომ ძიჭბეკავს, დაღლილდაქანცულმა და გაწითლებულმა ისე ძალა დაიწყო ეგირიგი, «რიგზედ ითამაშეთ, რიგზედა», რომ ეურთა-სმა ალარ ისმოდა. ამ დროს, ვაი სირცხვილო! ოთახში შემოვიდნენ ჩვენი ნაცნობი ქალაქელი ქალები. ესით როგორ გიტყვით რა სამინელი თვა-ზარი დაგვცა ამ ამბავმა. ის არა სჯობდა დედა-მიწა გამსკდარიყო, თან ჩავქცენით და იმ მშვენიერად გაზდილ დიდცათა ცოლებს ამ სირცხვილეულს ეოფაში გი არ გენახეთ! უფეთესი ბაა რა გამოვიდოდა ქლამბოროს მოგონილის თამაშობისაგან! რამდენსამე წუთს ვიყავით უძრავად. შეკრთომამ და სირცხვილმა ენა მუცელში ჩაგვიგდო.

ქალაქელი ქალები ჩვენსა ეოფილიყვნენ და მით რომ ვერ გენახეთ, ქლამბოროსას წამოსულიყვნენ: უნდოდათ შეეტყოთ,

რა მიზეზით არ იყო ჩემი ცოლ-შვილი წინა-დღეს ეკლესია-ში და ხომ ცუდი არა შეგვემთხვა-რა. ოლივიამ მოკლედ აუხ-სნა ამის მიზეზი: «ცხენებიდამ გადმოგცვივდითო.» ამ ამბავმა ისინი ძალიან შეაწუხა, მაგრამ რა გი შეიტყეს, რომ არა დაგ-ვშავებია-რა, დიდად გამხიარულდენ. მხოლოდ ეს არის, შიშმა გონება დაგვითავა, გუთხარით ჩვენ ლე ამ სიტყვებმა ხელ-მოკ-რედ დაალონა; მაგრამ რომ დავუმატეთ: «ღამე მშვიდობიანად გავატაროთო,» ხელ-მოკრედ კიდევ უფრო გამხიარულდენ.

საშინლად შეუშვარდათ იმათ ჩემი ქალები. თუმცა წინა-ღამითაც სიყვარულით ეძცივოდენ, მაგრამ ამ ღამეს ეს სიყვა-რული უფრო გაუცხოველდათ. «ხეტიალი არ იქნება, დიდ-ხანს შეგვეძლოს ერთად ყოფნა!» ამბობდენ ისინი. ერთს უფრო ოლივია მოსწონდა; მეორეს—სოფიო. ისინი ერთმანეთს რაღაებზედაც ელაპარაკებოდენ; ჩემი ქალები კი ჩუმად ისხდენ და უცვირდათ მათი სწავლა და გაზდილობა. რადგან ყოველის მეითხველისათვის, რაც უნდა ღარიბი იყოს იგი, საჭირო გასა-გონია დიდ-ეცური ლაპარაკი თავადიშვილებზედ, მათ ცოლებ-ზედ, ჩინიანს სალხზედ, მეც ოქვენს მოსასმენად დავსწერ უქა-ნასკნელს ნაწილს მათის საუბრისას.

— ეგ ამბავი იქნება მართალი იყოს, იქნება არა, ამბობდა ერთი, რომელსაც ერქვა სეხესი. მხოლოდ ამას კი დაგარწმუ-ნებთ, თქვენო ბრწყინვალებავ, რომ მთელი შეკრებილება გან-ცვიფრებული იყო. მის ბრწყინვალებას ნაცრის ფერი დაედო; მათ მეუღლეს გულს-შემოყყარა; ტომეინმა კი ხმალი იძრო და ამბობდა: «ვიდრე ერთი ბეწვა სიცოცხლე მაქვს, მაგის თავს ვერავინ წამართმევსო!...»

— საკვირველია, მიუგო მეორემ—ბლანქენეიმ—რომ ჭერცო-გის ცოლს მაგ ამბისა ჩემთვის არაფერი უთქვამს და მგონი,

მის უგანათლებულესობას ჩემთვის არას დროს არა დაუმალავს-რა. ეს კი ნამდვილად ვიცი რომ მეორე დღეს ჭერცოგმა სამკვდრო დაუმსხა თავის მსახურს, წვიგ-საგრავები მომიტანოო.

არ შემიძლიან არ გავგიცხო ბოროტების უზდელი ძცევა ამ ლაპარაკის დროს. ის იჯდა ცეცხლისგენ პირ-მიბრუნებული და გაათვებდა თუ არა ერთ-ერთი ამ ქალთაგანი თავის ლაპარაკს, მაშინვე წამოიძახებდა ხოლმე: «მიწყარეგენ!» ეს სიტყვა უკვლას გაწყინდა და უშლიდა ამ დიდ-კაცურ საუბრის გაგრძელებას.

— ამას გარდა, ძვირ-ფასო სეგს, მაგ ამბისა არაფერია იმ ლექსებში, რომელიც მაგ საქმის თავბაზედ შესთხზა დოქტორმა ბოროტმა.

— მიწყარეგენ! წამოიძახა ბოროხელმა.

— ეგ მაგიარეგებს მე. დოქტორი თავის გასართობად სწერს ლექსებს და მაგისთანა ამბავი ძვირად გამოეპარება რომ ლექსებში არ ჩაურთოს. არ შეიძლება, თქვენო ბრწყინვალებავ, მახვენოთ ის ლექსები?

— მიწყარეგენ!

— იქნება გვენიათ, ჩემო ძვირ-ფასო მეგობარო, რომ მე მაგისთანაებს ყოველთვის თან ვატარებ? თუმცა კი, მართალი უნდა სთქვას კაცმა, ის ლექსები ჩანებული ძვირია და მე ლექსების სიგეთე და სიცუდე კარგად მესმის: მოსწორი მოძღვარ ბოროტის წვრილ-წვრილი თხზულებანი. სწორე გითხრა, ამ ბოლოს დროს ყველანი უბრალო საგნებზედა სწერენ; გარდა დოქტორისა და ჩვენის გამოჩენილის გრაფიანისა, არავინ რასა სწერს დიდ-კაცურს ცხოვრებაზედ.

— მიწყარეგენ!

— რატომ თქვენი თხზულებანი გი არ ჩასთვლეთ, თქვენო ბრწყინვალებავ, ქალების ყურნალში რომ ბეჭდავდით, მიგო მეორეს; იქ ხომ მდაბიო სალხის ცხოვრებაზედ არაფერია. ან რატომ ალარ გვალირსებთ ერთხელ კიდევ თქვენის თხზულების წაკითხვას?

— მიჭირვეს!

— თქვენ კარგად მოგეხსენებათ, რომ ის ქალი, რომელიც ჩემთან იყო და მიკითხავდა ხოლმე, გავიდა ჩემგან და ერთი კაცისანი შეირთო. ისიც იცით რომ, თვალების ტკივილი მომდის და მე თითონ არ შემიძლიან წერა; სხვა ქალი უნდა მოვხსნო. რიგიანის ბოვნა ძნელია; გის ეშოვით ოც-და-ათ გირვანქა სტერლინგად წელიწადში, რომ კითხვა, წერა შეეძლოს, კარგად გაზდილი და სალხში გამოსულიც იყოს! ქალაქში გაზდილი ქალები კი სწორედ ძნელი ასარჩევნი არიან.

— მიჭირვეს!

— ეგ მეც თითონ გამომიცდია, მიუგო სეძეხმა. ამ ხანს ხევარ წელიწადში სამი გამოვცვალე: ერთმა იმაზედაც კი უარი სთქვა რომ დღეში თითო საათი საქორვისთვის მოეცდომებინა; მეორემ წელიწადში ოც-და-ხუთი გირვანქა სტერლინგი და ოც-და-ათი გირვანქა სტერლინგი და მესამე მე თითონ დავითხოვე, რადგან მგონია კარის-მდვდელს ძმურგულებოდა. კარგი ქცევა დიდი რამ არის, თქვენო ბრწყინვალებავ, მაგრამ სად არის!

— მიჭირვეს!

ჩემი ცოლი დიდის მოწიწებით უცდებდა ამ ლაპარაკს ყურსა და უგანსაკუთრეს სიტყვებს უფრო მეტად დაამჩნევდა. ოც-და-ათი გირვანქა სტერლინგი და ოც-და-ხუთი გირვანქა წელიწადში ორმოც-და-თქვსმეტს გირვანქა სტერლინგზედ მეტი შესდგებოდა და ეს თუნდი ადვილად შეიძლებოდა ჩვენს ოჯახს

ნაბოძვნისაგით შეეძინა. კვერ მე შემოძმდა, თითქო რჩევას მეკითხებოდა და მეც, სწორე გითხრათ, ყური არ გიტეხიაო რომ ეს ორი ასოგი ჩემს ქალებს დაეჭირათ. ამას გარდა, თუ ტორნიკლის მართლა ჩემის ქალის შერთვა სწადდა, ამ გზით შეიძლებოდა ჩემს ქალს იმის შესაფერი ყოფა-ქცევა მიეღო.

ჩემმა ცოლმა გადასწყვიტა რომ ეს შემთხვევა ხელიდამ არ უნდა გაგუშვათ, მორცხვობას თავი უნდა დავანებოთო და თითონვე იკითხა ყმაწვილს მაგიერ ლაპარაკი.

— იმედი მაქვს, თქვენო ბრწყინვალებავ, წარმოსთქვა იმან, რომ მომიტევებთ ამ კადნიერებას. რასაკვირველია, ჩვენ ღირსნი არა ვართ თქვენთან სტუმრისა, მაგრამ, როგორც დედას, მომეტება ჩემის შვილების ბედ-იღბალისთვის ზრუნვა. გვაკადნიერდებით და მოგახსენებთ რომ ჩემს ქალებს ნაწერც შესწავთ და გაზდილობაც კარგად არიან, ასე რომ ამ მხარეს მაგათზედ უმეთესად დაზდილს ვერავისა ნახავთ; გითხვაც იციან, წერაც, ანგარიშიც, სხვა-და-სხვა ხელ-საქმეც და ცოტა მუსიკაც; უფროსმა კარგად იცის აგრეთვე ქალაღდზედ ტიგურების გამოკვრა და უმცროსმა ქალაღდის გაშლა.

— მიჰყვარვეს! წამოიძახა კიდევ ბოროტმა.

ეს პატარა მშვენ-მეტყველური სიტყვა რომ გაათავა ჩემმა ცოლმა, ქალაქმა ქალებმა ერთმანეთს ჩუმად შეჰხედეს და სასეზედ აწყვი გამოესტათ. პატარა ხანს უკან საჭმეს წარმოსთქვა—როგორც მე ეს უმაწვილი ქალები გავიცანი ძალიან გამოსადეგნი იქნებიან ამ ადგებისთვის, მაგრამ ამისთანა საქმეში საჭირო ერთმანეთთან დაახლოვება, ერთმანეთის ხასიათების გაცნობაა. იმას კი ნუ იფიქრებთ, რომ მე თქვენის ქალების ყოფა-ქცევასა და რიგიანობაზედ ეჭვი შემო-

გიტანდა, მაგრამ წესი ამას მოითხოვს და ჩვენც წესს უნდა მივდიოთო.

ჩემმა ცოლმა უქრა ეს სიტყვიდან და დაუმატა რომ, მეც თვითონ ძალიან მეთხილი ადამიანი ვარო. ჩემს ქალებზედ ვი თუნდ მთელს მეზობლობასა ჰკითხეთ, რა სასიათისაც არიანო.

— ეგ საჭირო არ არის, მიუგო ერთმა იმ ქალთაგანმა, ჩემის ბიძა-შვილის ტოროწილის რეკომენდაციაც საკმარისი იქნება.

ამით გათავდა ჩვენის ქალების დაბირისპირებაზედ ლაპარაკი.

თავი XII.

ბედს თითქო ვეკვილდელ მოძღვრის ოჯახის დამცირება უნდა. ხშირად უბრალო უსიამოვნობა დიდს უბედურებაზედ უფრო ძნელია.

შინ რომ დავბრუნდით, მთელი საღამო ჩემის ქალების მომავალს ბედზედ ვფიქრობდით. ჩემი ცოლი სულ იმასა ლაპარაკობდა, რომელს ჩვენს ქალს უფრო კაი ადგილი ეკირება და უფრო კაი საღხს გაიცნობსო. მხოლოდ ერთს რასმეს შეეძლო ჩვენი ბედი უკუღმა დაეტრიალებინა—ტოროწილის სიტყვას, მაგრამ ის ისეთის მეგობრულის თვალით გვიცქერდა რომ ეკვი არ იყო კარგის აზრისა იქნებოდა ჩვენზედ. ლოგინშიაც კი ჩემი ცოლი სულ ის საგანზედ მელაპარაკებოდა:

— ჩვენში რომ გთქვათ, მგონი დღეს ძალიან კარგი საქმე გავარიგეთ, მეუბნებოდა იგი.

— ძალიან კარგი, მივუგებ მე და არ ვიცოდი სხვა რალა უნდა მეთქვა.

— ძალიან კარგი და მეტი არაფერი! ძალიან კარგი ჭი არა, ჩინებული. წარმოიდგინე, ჩვენი ქალები ლონდონის საზოგადოებას გაიცნობენ. მე დარწმუნებული ვარ რომ მთელს ქვეყანაზედ ლონდონისთანა საქმროები არსად არ იქნება. ამას გარდა ბევრი საოცარი საქმე ხდება ქვეყანაზედ, და თუ დიდკაცთა ცოლები ასე კარგად ექცევიან ჩვენს ქალებს, განა არ შეიძლება რომ, თვითონ დიდხი-კაცნიც ასე მოექცნენ? მე, სწორე გითხრა, ძალიან მოშწონს ბლარნი მისის გულ-გეთილობისათვის და საგესისთვის თითქმის ტეთება მომდის. ხედავდი, როგორ ჩავერიე მათ ლაპარაკში, როცა კი სიტყვა ადგილების შოკნაზედ ჩამოვარდა? სწორე მითხარ, კარგად არ მოვიქეცი, კარგად არ ვიზრუნე ჩემის ქალების ბედისათვის?

მე არ ვიცოდი რა მეპასუხნა და ისე წარმოვსთქვი:

— ღმერთმა ჰქნას რომ ცუდი არა დამართოდეთ-რა!

ამ სიტყვებს მე ხშირად ვამბობდი რომ ჩემის ცოლისთვის უფრო ჩვეულებად და შორს-გამჭვრეტად მეჩვენებინა თავი. თუ ჩემი ქალები კარგად დაბინავდებოდენ, მაშინ ეს მხოლოდ კეთილის ნატკრა იქმნებოდა და ასრულდებოდა კიდეც, და თუ უბედურება დაემართებოდათ რამე, მაშინ ეს სიტყვები წინასწარ-მეტყველებასავით გამოვიდოდა.

ეს ლაპარაკი მხოლოდ წინა-სიტყვაობა იყო ერთის აზრის გამოსათქმელად და მეც ამ აზრის გამოთქმისა მეშინოდა. ეს ის აზრი იყო რომ, რა კი ეხლა უფრო რიგიანი ცხოვრება შეგვეშვრომა, გაგვეუიდნა ულაყი ცხენი, იქვე ახლო ბაზარში და ამ ბებერის ცხენის მაგიერად ისეთი ცხენი გვეყიდნა, რომელზედაც ერთსაც შეეძლებოდა შეჯდომა და გაჭირებაში ორსაც; ეკლესიაში და სტუმრად წასვლის დროსაც გამოგვდგომოდა. ამაზედ დიდი უარი ვსთქვი, მაგრამ სხვებმაც

დიდი ჯიუტობა გამოიჩინეს. მე თან-და-თან ნებას მივეცე, ჩემი მოპირდაპირენი კი ისევ თავისას ამბობდენ და ბოლოს გადავწყვიტეთ ჩვენის ცხენის გაყიდვა.

ბაზრობა მეორეს დღეს იყო და მე თითონ მოვინდომე იქ წასვლა, მაგრამ ჩემმა ცოლმა მითხრა, შენ გატივებული ხარ და არას გზით არ გაგიშვებო; არც გამიშვა.

—ჩვენი მოსე ჭკვიანი ბიჭია, მითხრა ცოლმა, და კარგად შეუძლიან გაყიდვაც და ყიდვაც. მთელი ჩვენი შინაური ვაჭრობა მაგისაგან არ არის საყიდი?! ეგ დადგება და იმდენს ხახს ევაჭრება, რომ ვაჭარსაც კი დაღალვს ლაპარაკით და საქონელს გამოიტანს.

მეც ვიცოდი რომ, მოსე გონიერი ყმაწვილი იყო და ამიტომ ურჩი არა ვსთქვი, ეს საქმე იმისთვის მიგვენდო. მეორეს დღეს ჩემი ქალები მოსეს სულ გარშემო უტრიალებდენ და რთავდენ ბაზარში წასასვლელად: თმა დაუხუჭუჭეს, შეუსწორეს და ქუდი გაულამაზეს. კარგად რომ მოირთო, მოსე შეჯდა ულაყს ცხენზედ და წინ ერთი ხის უთი შემოიდგა ბაზრიდამ რაგინდარაების მოსატანად. ზედ ეცვა მწვანე მაუდის სერთუკი, რომელიც თუმცა კი მოკლე იყო, მაგრამ ჯერ ცოდო იყო იმისი გადაგდება; ყოლეტკა მოუკითხო ეცვა და თავზედაც დებმა განიერი შავი ლენტი შემოაკრეს. ჩვენ რამდენსამე მანძილზედ გავაცილეთ და ვიდრე თვალთაგან მიგვეშალებოდა, მიეძახეთ: „გზა მშვიდობისა, გზა მშვიდობისაო!“

წავიდა თუ არა მოსე, ტორნჯილის კარის-კაცი მოვიდა ჩვენთან და გვასწრა, მომილოცავს, მე ყური მოვკარ რომ, ჩემი ბატონი კარგებს ამბობდა თქვენზედაო.

ერთს სასიამოვნო ამბავს მეორეც მოჰყვა. იმავე სახლი-

დან მოვიდა ბიჭი და ბარათი მოუტანა ჩემს ქალებს ქალაქელ ქალებისაგან; იწერებოდენ, ისეთის კარგის ადგილისაა ტორნჯილი თქვენზედ რომ, ცოტადენის ცნობის შეკრეფის შემდეგ, იმედია ჩვენ-შუა ყველაფერი გარიგდებაო.

— მე კხედავ, წამოიძახა ჩემმა ცოლმა, რომ ჯერ ძნელი ყოფილა დიდ-კაცებში გარევა, და თუ ერთი გაერიე, მერე, მასესი არ იყოს, დრიგის-დრიგინით მიდიხარ.

ჩემს ცოლს ეს სიტყვა ისუნჯობად მიაჩნდა და ქალებმაც ისეთი გადიხარხარეს, რომ დაარწმუნეს, ვითომ სწორედ მასწრებულად იყო ნათქვამი. ამ ამბის მოტანამ, ერთის სიტყვით, ისე გაახარა ჩემი ცოლი, რომ კიბიდამ გრიშები ამოიღო და მახარობელს აჩუქა.

ის დღე სწორედ სტუმრობის დღე იყო. იმ ორის კაცის შემდეგ მოვიდა ბორჩყლი ბაზრიდამ ჩემს ვაჭარებს მოუტანა სათითოდ თეთრს ბურზედ გამოჭრილი სნაბანი. ჩემმა ცოლმა ეს ბური შეიხსნა და დაჭვირდა თითო ასოობით მოგცემთო. ბორჩყლმა მოუტანა აგრეთვე ჩემს ქალებს ვაჭარა ყუთები, რომელშიაც იმათ შეეძლოთ შეენახათ თოჩრის მარგები, ბურნუთი, სახის საღები და ფულიც, რაცა კი ექნებოდათ. ჩემს ცოლს კი ოქროს შესანახავად ყოველთვის მერცხლის ტყავის ქისა ჭქონდა, ბედნიერი არისო.

ჩვენ გიდევ კარგად გვეწერობოდით ბორჩყლს, თუმცა იმისმა უზდელმა ქცევამ ამ ბოლოს დროს ცოტა გული აგვიცრუა. მაინც გვრ მოვითმინეთ, ვუამბეთ, რა ბედი გველოდა და რჩევა გვითხეთ. თუმცა რჩევას ძვირად მივდევდით, მაგრამ მის მოსმენა არ გვეზარებოდა. ქალაქელ ქალების ბარათი რომ წაიკითხა, თავი გადაგდ-გადმოაგდო და სთქვა, ამისთანა სა-

მე ვაცმა სიფთხილით უნდა დაიწრთობა. ეს დაუნდობლობა ჩემს ცოლს ძალიან ეწყინა.

— მე ყოველთვის დარწმუნებული ვიყავ, სთქვა იმან, რომ თქვენ ჩემთვის და ჩემის ქალებისთვის სიკეთე არ გინდათ. თქვენ მეტის-მეტის სიფთხილით იქცევით და თუ რჩევა დაგჭირდება ვისიმე, იმისთანა პირთ მიგმართოთ, რომელთაც სხვის რჩევაც გამოუცნებიათ

— ჩემს ყოფა-ქცევაზედ აქ მგონი ლაპარაკი არა ყოფილა, მიუგო ბატონმა და მე არა მგონია, რა ვი სხვის რჩევა გერ გამოვიცნე, ვება არა მქონდეს სხვას ვურჩიო რამე.

მე დავიტყე რომ, ამ პასუხს, თუ არ მარჯვე, ცხარე პასუხი მაინც მოჰყვებოდა და სიტყვა ბანზედ გადავუგდე, რავგქნა, რატომ ასე იგვიანებს მთაზე ბაზარში, აგერ დაღამდა მეთქი.

— ჩემის შვილისა თქვენი ნუ გაქვს; ის საქმეს არ წაახდენს, წვიმაში ქათამს არ გამოიყვანს გასაყიდად. მერე იცით რა იფიქრა კაკრობს ხალხმა' ერთს ამბავს გიამბობთ იმისას რომ, გულ-მუცელი სიცილით დაგასკდებათ. ია—აგერ თითონ მთასც მოდის; ცხენი გაუყიდნია და ყუთი ზურგზედა ჰკიდია.

ამ ლაპარაკში, მართლა მთასც მოვედა ქვეითი; ოთელი წურწურით ჩამოსდიოდა შუბლიდამ, რადგან გზაზედ დაღლილიყო და ზურგზედაც ჰქონა ყუთი ქიდა.

— გამარჯვება შენი, მთაო, გამარჯვება! ნება რა მოგვიტანე ბაზრიდამ?

— რა მოგიტანეთ და ჩემი თავი, წამოიძახა იმან თავ-მოწონებით და დადგა ყუთი სტოლზედ.

— ეგ ვიცით, უთხრა ჩემმა ცოლმა, მაგრამ ცხენი რადა იქნა?

— ცხენი გავყიდე და ვიღე სამი გირვანქა სტერლინგი, ხუთი შილინგი და ორი პენნი.

— აი ბარაქვლა, უთხრა ჩემმა ცოლმა, მე გიცოდი, რომ შენ ყურვეინ მოგატყუებდა. სამი გირვანქა სტერლინგი, ხუთი შილინგი და ორი პენნი კაი დვთის წყალობაა. აბა ეული სად არის?

— ეული თას არ მომიტანია, მიუგო მოსემ. მე იმ ფულით ერთი კარგი რამ ვიყიდე. ამ დროს უბიდამ ამოიღო შეკრული რალაც და სთქვა: აი ჩემი ნასყიდიც — თორმეტი დუჟინი კერცხლის მწვანე სათვალე ქალაქდის ბუდეებში.

— თორმეტი დუჟინი მწვანე სათვალე! გაოცებით წარმოსთქვა ჩემმა ცოლმა. მერე ცხენის მაგიერად სათვალეების მეტი არა მოგვიტანე-რა?

— რასა ჯავრობთ დედა, მიუგო მოსემ; ჯერ გამიგონეთ: ამ სათვალეები თითქმის მუქთად ვიშოვე, თორემ რა მაყიდვინებდა. მარტო რაც მაგათზედ კერცხლია ერთი-ორად იმ ფულად ღირს, მაგათში რომ მიკეცი.

— კერცხლი რა თავში გიხსოო, ერთი მითხარი! გაჯავრებით წამოიძახა ჩემმა ცოლმა. თუნდა დავიფიცავ რომ, ნახევარ ფასადაც კი არ გაიყიდება: დაშლილს კერცხლში უნციაში შილინგის მეტს ვინ ორხერი მოგცემს.

— რასა ცხარობთ? გუთხარი მე. სხვა კერცხლი როგორც უნდა გაიყიდოს, ეს კერცხლი კი გროშადაც არ გაჰვა. ეს კერცხლი კი არ არის, დაფერილი თითბერია.

— რას ამბობ, წამოიძახა ჩემმა ცოლმა, მაშ კერცხლისა არ არის?!

— ისეთისაც კერცხლისაა, როგორისაც შენი ქვაბებია.

— მაშ იმიტომ დაგთმეთ ერთი ცხენი რომ, თორმეტი დუ-

ყინი თითბრის სათვალე გვქონდეს! შვება ჭირდა წაიღოს, გინც ძე გაიბრიყვა. ვინ, შე სულელო, როგორ არ იცოდი, გოსთან იჭერდი საქმეს, როგორ არ იცნობდი იმისთანა ხალხსა?

— ღმერთმა დაითვრინოს იმათის გაცნობისაგან, წარმოსთქვი მე.

— ამისთანა სიმხეცე გაგონილა, კვლავრობდა გიდეც ჩემი ცოლი. რაში მინდოდა რომ ეს ჩიხი-ძახოები მომიტანე. ახი არ არის რომ ყოილ და სულ ერთიანად ცქცხლში ჩაგყარო!

— ეგეც მეტის-მეტია; თუმცა სათვალეები თითბრისაა, მაგრამ რამ რად გადაგყაროთ?! სულ უარესობას, ისევ თითბრის სათვალეები სჯობს.

მერე მიხვდა რომ, მოტყუებული იყო. ეს მოხვედრილიყო გილაც მაწანწალა მატყუარას მახეში; ალბად სახეზედ დაატყეს, რომ ადვილად შეიძლებოდა ამის გაცურება. მე გამოვკითხე, როგორ მოხდა ეგ ამბავი მეთქი და აი რა მიამბო:

— ცხენი რომ გავყიდე, დავდიოდი ბაზარში და სხვა ცხენს ვეძებდი საყიდლად. ერთმა დარბაისლურად ჩაცმულმა გაცმა წამიყვანა თავის კარავთან, მე მყავს ერთი გასაყიდი ცხენიო. იქ გიდევ ერთი ვილაც კარგად ჩაცმული კაცი გნახე, რომელიც ამ სათვალეებს აგირავებდა ოც გირვანქა სტერლინგად, ძალიან მიმეკრის გული, თორემ საძოციც მეტი ლირსო. რომელმაც მიმიყვანა, წამაქეზრეზულა, კითომ-და მეგობრულად, იყიდე, ამისთანა შემთხვევას ხელიდან ნუ გაუშვებო. მე ტლამბოროს დავუძახე რჩევის საგითხავად, მაგრამ იმასაც ჩემსავით თვალები აუხვიეს და თითს თორმეტ-თორმეტი დუქანი სათვალე მოგვიდეს.

თავი XIII

ბორჩელი ჩვენი მტერი ყოფილა, რადგან ჰკადნიერდება და უსიამოვნო რჩევას გვაძლევს.

ჩემი ცოლ-შვილი რამდენჯერმე ქცვდა თავი კარგად გამოეჩინა, მაგრამ ყოველთვის რომელიმე მოულოდნელი შემთხვევა უშლიდა განზრახულს. ხშირად ამ გვარი ამბავი მათ შეურაცხ-ყოფდა და ამ შეურაცხ-ყოფას მე სხვაფრივ გამოვიყენებდი ხოლმე: გცდილობდი შემებარებინა მათი ბატივ-მოყვარეობა და მათ გულში სიგნთე ჩამენერგა.

— ხომ ხედავთ, რა ფუჭი არის ხალხში თავის გამოჩენა და დიდ-კაცთა მიბაძვა, გეუბნებოდი მე. ვინც გი ღრიბია და მხოლოდ მდიდრებს მისდევს,—ვერც ერთგან მოთავსდება, ვერც მეორედგან. ღრიბებს შესძაგდებათ და მდიდრები ზიზღით დაუწყებენ ყურებას. უთანასწორობა ღრიბებისთვის არის ძნელი, თორემ მდიდრებს იმით არაფერი აკლდებათ. ბევრი, ჩარდ, ძალი გვიანბე ის არაკი წაკლან რომ ჭკუითხუთობდი, გუთხარი მე ჩემს ბატარა შვილს და ისიც მოჭყვა არაკს.

„იყო და არა იყო-რა, იყო ერთი დევი და ერთი ბატარა-კაცი. დაუმეგობრდენ ერთმანერთს და სცხოვრობდენ ერთად. შეჭირეს ბირობა, ერთმანერთს თავს ნუ დავანებებთ, წავიდეთ და ბედი გეძებოთო. წავიდნენ, იარეს, იარეს და შეხვდენ ორს თითარს; ბატარა-კაცი ძალიან დიდ-გული იყო და ერთს თითარს კარგი ღონიერი მუშტი დაჰკრა, მაგრამ გი გერა დააკლო-რა. თითარმა ხმალი მოუქნია და მკლავი გაჰგდებინა. საწყალი ბატარა-კაცი დარჩა უმკლავო, მაგრამ მაღლე დევი

წამოეშველა და ორივე თითარი იქვე დახოცა. გაჯავრებულმა ხატარა-კაცმა მკვდარს თავი გააგდებინა. ახლა სხვა მხარეს წავიდნენ და წინ სამი მგელ-კაცა შემოეყარათ. ამ მგელ-კაცებს ერთი საცოდავი ქალი მოეტაცნათ. ხატარა-კაცი ეხლა უთვრო წუხარად იქცეოდა, მაგრამ მაინც ვერ მოითმინა და ხირველმა მოუღერა მუშტი ერთს მგელ-კაცს. მგელ-კაცამაც დაჭერა და თავი ამოსთხარა. ამ დროს დევი მიეშველა და მგელ-კაცები რომ არ გაქცეულიყვნენ, ერთიც ვერ გადარჩებოდა ცოცხალი. ეს გამარჯვება ორივეს ძალიან უხაროდათ და ქალიც სულში შერჩათ. ქალმა დევი შეიყვარა და ქმრად შეირთო. მერე წავიდნენ გიდევ შორს, შორს და ავაზაკებს შეხვდენ. ხირველად დევმა გამართა ბრძოლა, მაგრამ ხატარა-კაციც უკან არ ჩამორჩა. იბრძოლეს ცხარედ და დიდ-ხანს. დევს ვერც-ერთი ვერ უმაგრდებოდა, მაგრამ ხატარა-კაცი რამდენჯერმე კინაღამ მოჰკლეს. ბოლოს ისევ ამით გაიმარჯვეს, მაგრამ ხატარა-კაცს ერთი ცესი მოსწრეს ავაზაკებმა. დევი არც კი გაკვროლა, მაგრამ ხატარა-კაცი დარჩა ერთის თვეხის, ერთის ხელისა და ერთის თვალის სინაბარას. დევმა უთხრა ხატარა-კაცს, ჩემო ხატარა გმირო, სანაქებოდ გატარებთ დროსა, ერთხელ კიდევ რომ სადმე გავიმარჯვოთ, მაშინ საუკუნოდ გისახელებთ თავსა.“ ხატარა-კაცი ეხლა კი ცოტა მოჯავიანდა და მიუგო დევსა: „არა ძმაო, ბრძოლა ჩემი საქმე არა ყოთილა, თავი დამანებე; რაგორც გატყობ ყოველს ბრძოლაში სახელი და ნადავთევი შენა გრჩება და მე კი ცემა-ტყეპის მეტი ვერა ვირგუნე-რა.“

მე მინდოდა ამ არაკის ძალით დარიგება მიმეცა რამე, მაგრამ ჩემს ცოლს და ბოროჩელს ცხარე ლაპარაკი გაემართნათ ჩემის ქალების ქალაქში წასვლის თავობაზედ და ველარა გითქვი-

რა. ჩემი ცოლი გაცხარებული ამტკიცებდა რომ, ეს ჩემის ქალებისთვის ძალიან სასარგებლო იქნებაო, მაგრამ ბორჩელი კიდევ უფრო ცხარედ უმტკიცებდა, დიდი შეცდომა მოგივათო. მე კი ამ ბაასში არ გავრეულვარ. ბორჩელი თითქმის იმასვე ამბობდა, რითაც ისე რიგად ალგაშფოთა იმ დილით.

ბაასი თან-და-თან უფრო გაცხარდა: ჩემმა ცოლმა, საბუთები რომ შემოელია, ყვირილს მოუმატა და მხოლოდ იმითი იხსნა თავი რომ ერთი საშინელი შეჯგიალდა. ბოლოსაც ისე დაიბნა რომ ყველა შეგვაწუხა თავის უსიამოვნო ლაპარაკით:

— მე გიცით რომ ზოგიერთებს გულში სხვა მიზეზი უძევთ და იმიტომ გვაძლევენ ამისთანა რჩევას; ის ემჯობინებოდა, ამისთანა ხალხს ჩვენს სახლში თვესი ამოეკვეთნა.

— ბატონო ჩემო, მაუგო ბორჩელმა დამშვიდებულის სახით, რამაც უფრო ააღელვა ჩემი ცოლი: თქვენ მართალსა ბძანებთ, მე გულში სწორედ სხვა მიზეზები მიძევს და არც გაგიმხელთ იმათ, რადგან თქვენ იმ მიზეზების დარღვევასაც ვერ ახერხებთ, რომელნიც ესლა წარმოგიდგიათ. ჩემი მოსვლა კი თუ ეგრე ჰგონიათ, მშვიდობით ბძანდებოდეთ, წავალ და იქნება მხოლოდ ერთხელღა მოვიდე გამოსათხოვებლად, რომ ამ მხარეს სრულებით თავს დავანებებ.

ესა სთქვა, ქუდი აიღო და წავიდა. სოფიომ თვალებით ბევრი უსაყვედურა ამ ამჟღრებისათვის, მაგრამ ვერც ამ საყვედურმა გაახერა.

ბორჩელის წასვლის შემდეგ რამდენსამე წუთს შემგრთალნი გისხედით ჩუმად და ერთმანერთს შევცქეროდით. ჩემი ცოლი მიხვდა რომ, ამ უსიამოვნო ამბის მიზეზი თითონ იყო; სცდილობდა გაელიმა და მშვიდობიანი სახე ეჩვენებინა

ჩვენთვის, გითომ-და აქ არაფერი ამბავიაო. ეს მე, სწორე გითხრათ, არაკრად მოშეწონა და გუთხარი:

— რასა ჰგავს ეს საქციელი? განა უცხო პირთ ეგრე უნდა ეპყრობოდეთ? ეგრე უნდა ეუხდიდეთ სიკეთესა? ჯერ მე შენის პირიდამ მაგისთვნა მკვახე სიტყვები არასად გამიგონია და შენს ლაპარაკს ასე არასად არ ავუღლეგებივარ.

— თითონ იმისიგე ბრალი იყო, მოიგო იმან. მე კარგად ვიცი, რა მიზეზითაც მაძლევდა იმ რჩევას. იმას უნდოდა, ჩემი ქალები არ წასულიყვნენ და აქ ჩემის უმცროსის ქალის ნახვა ხშირად შესძლებოდა: მაგრამ რაც უნდა მოხდეს, ჩემს ქალს უეჭრო კაი ბედი უნდა მოელოდეს, ვიდრე ვილაც უმზგავსოს გადაიდებს.

— რად ეძახი უმზგავსოს?! იქნება ჩვენ მაგ კაცის ხასიათი კარგად არ ვიცოდეთ; ხანდისხან ვერა ჭსედავ, რა გაზდილსა და ჭკვიანს კაცსა ჰგავს! აბა, სოფიო, უთქვამს რამე თავისდღეში იმას შენთვის თავის სიყვარულზედ არ პირ-და-პირ, არ გადაგვრითა?

— მე არ მახსოვს რომ მაგისთვნა რამ მოსმენია, მოიგო სოფიომ. ყოველთვის ზდილობიანად და ჭკვიანურად მელაპარაკებოდა. ერთხელ კი მითხრა რომ, ჩემს დღეში იმისთანა ქალი არ მინახავს, რომელიც ღირსებას ჩხედავდესო.

— ეჭვლა უბედური და ზარმაცი მაგის მეტს კი არას ამბობ, გუთხარი მე. მე მგონია, შენ ეხლა კარგად იცნობ მაგისთანა ხალხს და სიგიჟე იქნება, მოელოდე ბედნიერებას იმისთანა კაცისაგან, რომელმაც თავის-თავის მოგლაც კი ვერ შეიძლო. მე და დედა-შენი უეჭრო უკეთესს ბედს გიმზადებთ:

მოძავკლს ზამთარს ქალაქში გაატარებ და იქ უფრო გონივრულად ამოირჩევ შენს საქმროს.

არ გიცი სოფიო ამ ლაპარაკის დროს რასა ჰფიქრობდა, მაგრამ მე კი გულში საშინაროდ არა მქონდა რომ ბორჩელს მოვრჩით. ვინ იცის, იქნება ბოლოს რა უსიამოვნობა მოეყენებინა. სტუმრის პატივის-ცემა კი ვერ მოგვივიდა რიგიანი, მაგრამ ესეც მაღე ავიტანე. ჩემი სიხარული სხვა-და-სხვა მოგონილის მიზეზებით დავამშვიდე, და მართალი უნდა ვსთქვა, სიხარულის ტანჯვისთანა ადვილად დასაშოშმანებელი არა არის-რა. სიხარული ლაჩარი რამ არის და ვერა ჰბედავს იმ ცოდვათა გაჭიცხვას, რომელთ თავიდამ ცილება არ შეუძლიან.

თავი XIV

ახალი უსიამოვნობა, ანუ იმის დამტკიცება რომ, რაც კი უბედურება გვგონია, შეიძლება ნამდვილ ბედნიერებად გადაიქცეს.

დავსხდით დღე ჩემის ქალების ქალაქში წასვლისა. თითო ტორნჯილი დაგვბირდა, მე უურს ვუგდებ თქვენის ქალების ყოფა-ქცევას და ყოველისაგერს წერილით შეგატყობინებთო. რადგან ჩემს ქალებს კაი ბედი მოელოდათ, აუცილებლად საჭირო იყო რომ, ამ ბედის მისაგებებლად ტანისამოსიც ვარგი სცმოდათ, და ამის შოვნა უფულოდ შეუძლებელი იყო. მთელი ოჯახი შეიკრიბა იმის გადასაწყვეტად, რა ღონით უნდა მოგვეშოვა საჭირო ფული, ან ისა სჯობს ვსთქვათ, რა უფრო გამოგვემეტებოდა გასასყიდად. რჩევაში ეს დავაწყვეთ რომ, მეორე ცხენი გუთანში შესაბმელად აღარ გვრგო-

და, რადგან ტოლი ალარა ჰყავდა და ალარც ქკიბაჟში შესაბმელად გამოდგებოდა—ცალის თვალით ბრმა იყო. გადაწყვიტეთ იმისი გაყიდვა და თითონ მე უნდა წასულვიყავი ბაზარში, თორემ შეიძლებოდა კიდევ მოგვტყუებინეთ. თუმცა ჩემს დღეში ვაჭრობისა არა გიცოდი-რა, მაგრამ იმედი მქონდა ამ საქმეს რიგიანად შევასრულებდი. გაცი ყოველთვის თავის-თავზედ იმ აზრისაა, რა აზრისაც სხვები არიან იმის შესახებ და რადგან მე გარშემო მხოლოდ ჩემი სასტიკა მეხვია და აქებდა ყოველს ჩემს საქმეს, მეც წარმოვიდგინე რომ ყოველისფერი გამომივიდოდა ხელიდამ. მაინცა-და-მაინც მეორე დღეს წასვლა რომ დავაპირე და ორიოდ ნაბიჯი გადავდგი, ჩემმა ცოლმა უკან დამაბრუნა და წამაძჩურჩლა, თვალი კარგად გეჭიროსო.

ბაზარში რომ მივედი, ჩვეულებისა-მებრ ჩემი ცხენი ავტარ-ჩამოვატარე, მაგრამ დიდ-ხანს მყიდველი არსადა სჩანდა. ბოლოს მოვიდა კრთი დალალი, კარგად დაათვალიერა ჩემი ცხენი და ცალის თვალით საბრმავე რომ შენიშნა, ალარაფერი შემოშაძლია; მეორემ ძითხრა, მუსლი დაშავებული აქვს და მუქთადც რომ მომცე, არ წავიყვანო; მესამემ ქუში დასწვძა; მეოთხემ თვალებზედ შეატყო რომ ჭია ჰქონდესო; მეხუთემ ძითხრა, რა ოხრად გინდა რომ ბაზარში ბრმა, ქუშიანი ლ მუხლ-დაშავებული ცხენი მოგყავსო, წადი დაჭვალი ლ ხორცი ძაღლებს გადუყარეო. ამდენმა ძაგებამ ჩემი საწყალი ცხენი მეთითონეც შემაზიზღა და რომც მყიდველი მიახლოებოდა, თითქო მრცხვენოდა. თუმცა ყველაფერი კი არა მკერდა, რასაც ამბობდა ეს ხალხი, მაგრამ ყველანი ისე ერთ-ხმად ამაგებდენ რომ, მე თითონ ეჭვი შემივიდა, ალბად მართალი არის მეთქი. წმიდა გრიგოლიც ამას ამბობს თავის თხზულებაში კე-

თილ-საქმეთათვის, რომ მრავალთა მოწმობა სიმართლის ნიშანია.

ამ ძნელს ყოფაში რომ გაეყვა, მოვიდა ერთი ჩემი ძველი ნაცნობი მღვდელი, რომელსაც ჩემსავით რაღაც საქმე ჭქონდა და ბაზარში, ხელი ჩამომართვა და ტრასტირში მიმიპატიჟა, წავიდეთ, თითო სტაქანი დავლიოთ რამეო. მე დავთანხმდი, შევედით ტრასტირში და იქ ერთს ბატარა ოთახში დაგვსხეს. იმავე ოთახში იჯდა ერთი დარბაისელი მოხუცებული, რომელსაც ერთი დიდი წიგნი დაედო წინა და გულის-ყურით კითხულობდა. მე იმისთანა მიმზიდავი სახე ჩემს სიცოცხლეში არ მენახა: ბატარა თმა ლოყებამდე გარდმოჭმოდა და სახეზედ ეტყობოდა, ჯანის სიმრთელით და გულ-ანუშოთებლად გატარებია თავის ცხოვრება.

ამ ბერი-კაცის იქ ყოფნამ ლაპარაკი არ შეგვაწყვეტინა: მე და ჩემმა მეგობარმა გუამბეთ ერთმანერთს ჩვენი თავ-გარდასავალი; გილაპარაკეთ გისტოანის სჯაზედ, ჩემს უკანასკნელს წიგნზედ, არხიდიაკონის წინააღმდეგობასა და ჩემის აზრების ავად ძოპყრობაზედ.

მალე ჩვენი ყურადღება მიიქცია ერთმა ყმაწვილმა კაცმა, რომელიც შემოვიდა ოთახში და მოწიწებით რაღაც უჩუმრად ულა უცხო ბერი-კაცს.

— ნუ მაქებ ტყუილად, შვილო ჩემო, უთხრა ბერი-კაცმა. ჩვენი კაცი არის, ყველას შემწეობა გავუწიოთ; ანდა, წაიღე ქსა და ბოდიშს ვითხოვ სიცოცხლისთვის, მაგრამ, მგონია ხუთი გირვანქა სტერლინგი საკმარისი იყოს, მაგ ცუდს ყოფილიდამ დაგისნას.

ყმაწვილს-კაცს თვალს ცრემლი მოერია და ისე განუცხადა მადლობა ბერი-კაცს, მაგრამ მე იმ ყმაწვილ-კაცზედ ნაკ-

ლებ არ გუმადლიდი მას. ამ გეთიღმა საქმემ ისე აღმიტაცა რომ, გიხაღამ მივარდი და შემოგვხვიე იმის მომქმედს.

ბერი-გაცმა გიდევ გითხვა დაიწყო და ჩვენც ჩვენს ლაპარაკს დავუბრუნდით, მაგრამ უეცრად ჩემს ნაცნობს მოაგონდა რომ, რაღაც საქმე ჭქონდა ბაზარში და მთხოვა აქ მამიცადე, ეხლავ დავბრუნდებიო.

— ჩემთვის დიდად სასიამოვნო იქნება რომ, დიდ-ხანს შემეძლოს ყოფნა დოქტორ ვრიმროზთანაო, დაუმატა იმან.

ჩემი გვარი რომ გაიგონა, ბერი-გაცმა ძალღა აიხედა, დამიწყო ყურება და როცა ჩემი ნაცნობი გავიდა, ზდილობიანად მკითხა:

— თქვენ რა ხართ იმ დიდის ვრიმროზისა, რომელიც გამოჩენილი მოხოგამისტი და ჩვენის სარწმუნოების ზღუდეა?

ჩემს დღეში ისე არა მსიამოვნებია-რა, როგორც ამ სიტყვებმა მასიამოვნეს.

— ბატონო ჩემო, მიყუგე მე, თქვენმა კეთილ-მოქმედებამ ჩემს გულში დაამყარა ბედნიერება ლ ეხლა თქვენისთანა კეთილის გაცისაგან ქებამ ეს ბედნიერება ერთი-ორად აქცია. თქვენ ხედავთ თქვენს წინ იმ დოქტორს ვრიმროზს, მოხოგამისტს, რომელსაც თქვეს «დიდი» უწოდეთ. თქვენ ხედავთ თქვენს წინ იმ უბედურს მოძღვარს, რომელიც დიდ-ხანს, და არ შემთვრის გსთქვა, გამარჯვებული ებრძოდა ორ-ცოლობის მომხრეთ.

— უკვირავად, წამოიძახა ბერი-გაცმა გაოცვითრებით, უკვირავად რომ გაწყენიეთ და ასე კადნიერად მოგექცით, მაგრამ იმედი მაქვს, მომიტევებთ ჩემს ცნობის-მოყვარეობას.

— თქვენის ქცევით კი არ მაწყენიეთ, ისე რიგად მასიამოვნეთ რომ, გთხოვთ მიგულოთ თქვენს მეგობრად და ღრმად პატივის-ცემლად, მივუგე მე სიჩქარედ და ჩამოვართვი ხელი.

— გმადლობ, გმადლობ, მეგობრობისათვის შენ მკვიდრო დედა-ბოძო ჩვენის სარწმუნოებისა. მართლა თვალები არ მატყუებენ....

ჯერ მე სიტყვა გავაწყვეტინე; თუმცა როგორც ავტორს შემეძლო ბევრი ქება ამეტანა, მაგრამ ეს მეტის-მეტი იყო.

არა რომანში ასე უცებ ორს ახსებას არ შეჰყვარებიათ ერთმანეთი, როგორც მე და იმას შეგვიყვარდა. ჩვენ დავიწყეთ ლაპარაკი სხვა-და-სხვა საგნებზედ; ჯერ მეგონა რომ ის უფრო ღვთის მოსავი იყო, ვიდრე სწავლული და სძაგდა ყოველივე მეცნიერება. ამ აზრს სრულებითაც არ დაუმტკიცებია მისი ტირსება, რადგან ერთს დროს ქცე თვითონ მაგ აზრისა გიყავ და ამიტომ წარმოვსთქვი:

— ჭეშმარიტი ძლიერს გულ-ცივად ეკიდება სარწმუნოების დოგმატებს და უფრო გაცის გონების გავითარებას მისდევს.

— დიახ, ბატონო, მოძიგო იმან და ეხლა გამოიჩინა თავისი თავისი სწავლა; დიახ, ჭეშმარიტი გაუგუნურდა, მაგრამ გონმოგონია, ანუ შექმნა ჭეშმარიტისა ბრეტლებდა მრავალთა საუკუნეთა ფილოსოფოსებს. რა აზრი არ წარმოსთქვეს იმათ ჭეშმარიტის შექმნაზედ? ტყუილად იშრომეს სახსოვრითონმაც, მანეთონმაც, ბერონზუსმაც, ოცელუს დუგანუსმაც. უგანასკნელმა ამ რა სიტყვები წარმოსთქვა: ანარხონ არა კაი ატელუტაიონ ტო პან, რაიცა ნიშნავს: არც ერთს საგანს არა აქვს არცა დასაწყისი, არცა დასასრული. მანეთონ, რომელიც ნაბუქოდონოსორის დროს იყო,—ოსორი არის სიბრიყული სიტყვა და მიემატება იმ ჭეშმარიტის მეფეთა სახელს, მაგალითად ტეგლათ-ფალ-ოსორ, ნაბონ-ოსორ,—ჰო მანეთონმაც ერთი უცნაური აზრი შეადგინა: ეგ ტო ბიბლიონ კუბერნატეს; ეს ნიშნავს, წიგნი ვერ ასწავლიან ხალხსა. ის სცდილობდა გამოეცვლია....

მაგრამ უკანასკნელად ბატონო, მე ცოტა სხვა საგანზედ გადავედი.

მართლაც რომ სხვა საგანზედ გადავიდა და არ მესმოდა, რა კაკაშირი უნდა ჭქონოდა ძმეყნის შექმნას ჩვენს უწიანდელს ლაპარაკთან; მაგრამ ამ საუბრით დამიმტკიცა რომ ნასწავლი კაციც იყო და უფრო მეტის პატივის-ცემით დავიწყე ცქერა. მე მოვიწადინე, გამემართა მასთან ბაასი, მაგრამ ის ისეთი მშვიდი და ტკბილი კაცი იყო რომ არავინ მაისხნდა გამარჯვება. რადესაც კი უურადღების ღირსს ვიტყოდი რასმეს, ის გაიღიმებდა, თავს გაიქნ-გამოიქნევდა და სმას კი არ იღებდა; თითქო უნდოდა ეთქვა, ბევრს ვიტყოდი, რომ ლაპარაკის დრო იყოსო.

უცრად შევცვალეთ ლაპარაკის გილო, ძველს ამბებს თავი დავანებეთ და ვუამბეთ ერთმანეთს რა საქმისთვის მოსულვიყავით ბაზარში. მე ვუთხარი, ცხენი მყავს გასაყიდი მეთქი და ჩემდა სასიხარულოდ, იმას ცხენის ყიდვა ნდომებოდა თავის იჯარადრებისთვის. ჩემი ცხენი ძოვეყვანე და მაშინვე მოვრიგდით. ჯიბიდამ ამოიღო ოც-და-ათი გირვანქა სტერლინგის ბილეთი და მითხოვა, დამიხურდაგო. მე ხურდა არა მქონდა და ამიტომ თავის ლექას დავაძახებინა, რომელიც ჩინებულად იყო ჩაცმული.

— ვანა, ამბავ, წადი და ეს ოქროზედ დაახურდავე; ჩვენს მეზობელს გაკასონს ექნება, ან სხვა გაისმეს.

ვიდრე ბიჭი დაბრუნდებოდა, იმან დამიწყო ლაპარაკი, კვრცხლი ძლიერ გაძვირდა; მეც დავუმატე რომ, ოქროც ძლიან გაძვირდა მეთქი, ასე რომ ვიდრე ამბავ მოვიდოდა ორივენი დავთანხმდით, ეხლანდელს დროში რომ უკეთეს საძვირეა, არავს დროს არა ყოფილაო.

აბრამი დაბრუნდა და შემოგვჩივლა, მთელი ბაზარი შემოკიარე და გერ დავახურდავე, თუმცა დასახურდავებლად ნახევარ გრივნი (გრივნი—მანათ-ნახევარია) კაძლიეო. ეს ყველას გვეწყინა; ბერი-კაცი ცოტა ჩაფიქრდა და შემდეგ მკითხა, ხომ არ იცნობ სოლომონ ტლაშბოროს, იქ თქვენს მხარეზედა სდგასო. მე ვუპასუხე რომ ჩემი ახლო მეზობელია მეთქი.

— მაშ თუ აგრეა, მოიგო იმან, მგონია ვაჭრობა არ მოგვიცდეს. მე იმასთან ბარათს მოგცემთ, ჩემი თუალი მართებს და იმ წამსვე ჩაგაბარებთ. მე თქვენ დაგარწმუნებთ რომ, იმისთანა შეძლებული კაცი თქვენს მხარეზედ არავინ მეგულება. სოლომონი და მე ბავშობიდამე ვიცნობთ ერთმანერთს; რამდენჯერ გვიხტუნია ერთად.

მე ვიცოდი რომ ჩემი მეზობელი თუალს დაუოკნებლივ მოშცემდა; ამიტომ ხელი მოვაწერინე და ჩავიდე ბარათი ჯიბეში. ბერი-კაცი—ჯენკინსონი, იმის მსახური აბრამი და ჩემი ცხენი-ბლაგბერი სხვა მხრისკენ გაეშურნენ დიდად გმაყოფილნი ერთმანერთისა.

ცოტა ხანს უკან ჩავფიქრდი და შევიხსენე რომ უცნობის კაცის ბარათს ვენდე; განვიძრახე გამოდგომა და ცხენის უკანვე გამოვრთმევა, მაგრამ გვიანლა იყო. ამის გამო დავაშურე შინ წასვლა; მინდოდა, რაც შეიძლებოდა მალე ბარათის მაგივრად ჯიბეში თუალი ჩამედო. ჩემი მეზობელი თავის კარებთან იდგა და ჩიბუხსა სწევდა. მე ბარათი მივეცი ხელში და ვუთხარ, თუალი უნდა მომცეო მეთქი. იმან ორჯერ გადიკითხა ის ბარათი.

— სახელი არ წაიკითხე? ვუთხარი მე. ჯეკრაიმ ჯენკინსონ.

— სახელიც წავიკითხე, კარგა გარკვევით არის დაწერილი, და იმ კაჟ-ბატონსაც კარგად ვიცნობ. იმისთანა არამზადა ჯერ

ცის ქვეშედ არ დაბადებულა. ეგ არ იყო რომ სათვალეები მოგვყიდა! დარბაისელი შესდუღლობა ჭქონდა გასა, ჭაღარა თმა, ჯიბეებიც უყოშებოთ? არ გაიმბო სხვა-და-სხვა სისულელე ბერძნულს ენაზედ, კოსმოგონიაზედ, ქვეყნიერებაზედ?

ესსუხის მაგივრად ერთი საშინლად ამოვიოხრე.

— დიაღ, მაგის მეტი არა იცის-რა და ყოველთვის მაგას ლაპარაკობს, რომ წიგნის მცოდნესა ნახავს ვისმე. მე კარგად ვიცნობ იმ ძალსა და ვეცდები ხელიდამ არ გავუშვა, დაუმტკიცო ტყუილი.

თუმცა ძალიან შემაწუხა ამ ამბავმა, მაგრამ ჯერ კიდევ უარესი მოელოდა; რა პირით უნდა მისულვიყავი ჩემს ცოლ-შვილში. არც ერთს ზარმაცს მოწაფეს ისე არ ეზარება სკოლაში მისვლა და მასწავლებლის სახის დანახვა, როგორც მაშინ მე მაინ მისვლა მეზარებოდა. მე განვიზრახე მათის გაცხარებულის გულის დასამშვიდებლად მე თითონ გაცხარებულიყავი.

მაგრამ, სამწუხაროდ, ჩემს სახლში რომ შევედ, არავინ არ დამხვდა ბრძოლის ქაითზედ: ჩემი ცოლი და ქალები თვალცრემლიანები ისხდენ; იმ დღეს ტოროზნჯილი შესულიყო და ეთქვა მათთვის რომ, ქალაქში წასვლა ვეღარ მოგიხდებათო. ლოდოხელმა ქალებმა თქვენზედ რაღაც ცუდი შეიტყეს ვიღაც უსინდისოების პირით, და იმ დღესვე ლოდოხში გაემგზავრა. ტოროზნჯილს ვერ შეეტყო ვერც ცოლის-მწამებელის სახელი, ვერც ისა, რა ცილსა გვწამებდენ. მხოლოდ ეს გი ეთქვა, ვინც უნდა იყოს და რა ცილიც უნდა დაგწამოს, მაინც ჩემს მეგობრობასა და მეგვრეკლობაში ეჭვს ნუ შეიტანთო.

ჩემი მოტყუება ჩემმა ცოლ-შვილმა მოხიარულებით აიტანეს; მათს უბედურებასთან ჩემი ამბავი ღირსეულად გამოჩნდა.

ჩვენ მხოლოდ ის გვიხდიდა შეგვეტყო, ვინ უნდა ყოფილიყო ისეთი უსიხარულო, რომელმაც ჩვენისთანა უმანკო ოჯახს ჩირქი წასცხო. ჩვენი ოჯახი ისეთი ღარიბი იყო რომ, გერგეის შურს გერ ალუძრავდა და არც არავისთვის რა დაუშავებია რომ მტრობით დავებეზღებინეთ.

თავი XV

ბორჩელის უსიხარულობა ერთბაშად ცხადდება. სიგიჟეა, თუ ვინმე ჭკუას მეტის-მეტად ძალას აკლებს.

მთელი ის საღამო და მთელი მეორე დღე იმაზედ გლოვობდით, ვინ უნდა ყოფილიყო ეს ჩვენი მტერი, მაგრამ კი ვერა გავიგეთ-რა. სულ სათითოდ ჩამოვთვლეთ ჩვენი მეზობლები და ყველა თავისას ამბობდა, ამტკიცებდა, უეშველოდ ეს უნდა იყოსო.

ამ წვალებაში რომ ვიყავით, ერთი ჩემი ბატონის ბავშვი შინ შემოიკრა და შეიშვნების წიგნი შემოიტანა, მწვანეზედ ვთამაშობდი და იქ ვიპოვნე. ეს წიგნი ბორჩელისა გამოდგა და მიგ სხვა-და-სხვა შეიშვნები იყო, მაგრამ ერთმა დაბეჭდილმა წერილმა მიიზიდა ჩვენი ყურადღება. ამ წერილზედ ეწერა: «შვი იმ წერილისა, რომელიც უნდა გაგზავნოთ ქალებს ტორნვილის სასახლეში.» ჩვენ მაშინვე ეჭვი შეგვეპარა, ალბად ეს არის ის უსიხარულო დამბეზღებელი და დავაპირეთ ამ წერილის გასინჯვა. მე ამის წინააღმდეგი ვიყავ, მაგრამ სოფიამ ძალა დაგვატანა, გასინჯოთო; ეშმაკისაგან დავიკერებ მაგ ავგაკეთებას, მაგრამ ბორჩელისაგან კი არაო. სხვებიც სოფიას

მიემხრნენ და მეტი გზა არ იყო, უნდა გაგვეხსნა. გავხსენ და აი რა წავიკითხე:

«ბატონებო.

«ამ წერილის მომტანი შეგატყობინებთ ჩემს სასჯელსა და გვარსა. მე გახლავართ უმანკოების დამთვრგველი ლ არ მოვითმენ მის შეგინებას. მე შევიტყე რომ თქვენ გსურთ ამხანაგებად წაიყვანოთ ლონდონში ორი უმწვილი ქალი, რომელთაც მე ცოტათი ვიცნობ. მე არ მინდა რომ უცოდინარი შეაცდინოს ვინმემ, ან კეთილი გული შეურაცხ-ყოს ლ ამისთვის ვქვე ვაცხადებ, მაგისთანა უწესო საქმეს შეიძლება სამაში ბოლო მოჰყვეს. მე ჩვეულებად არა მაქვს გარეგნილის ხასიათის გაგიცხვა და არც ეხლა ამოვიღებდი ხმას ამ გარეგნილებას ბოროტი განზრახვა რომ არა ჭკოხოდა. გთხოვთ მიიღოთ მეგობრული რჩევა და დაათვალიერეთ თქვენს მოქმედებას, ვიდრე ბიწიერებას დანერგავდეთ იმ ადგილს, სადაც დღემდე სუფევდა მშვიდობიანობა და უმანკოება.»

ქალის შემოტანა ადარ შეიძლებოდა. თუმცა ეს წერილი შეეხებოდა ორივე მხარეს და მისი გაკიცხვა შეიძლებოდა ჩვენზედაც ყოფილიყო და იმათზედაც, გისთვისაც მიეწერათ, მაგრამ ეს ხომ ცხადი იყო, რომ ბოროტის განზრახვით იყო დაწერილი და ჩვენთვის ესეც კმარებოდა. ჩემმა ცოლმა წერილი ბოლომდის არც კი გამათავებინა, მოჭყვა სამიანელს ლანძღვასა და გინებას იმის დამწერისას. ოლივიც ძალიანა ჯავრობდა, სოფიას კი სამიანლად უკვირდა ბორჩალის ესეთი ყოფა-ქცევა. მეც ჩემს გულში ვფიქრობდი, ამისთანა უსაბაბო უმადურების მნახველი არა გარ მეთქი და ვერც მომეფიქრებინა, რა უნდა ყოფილიყო მიზეზი ამ გვარის ქცევისა, თუ არ ისა რომ

ბოროჩელს უნდოდა ჩემი უმცროსი ქალი შინ დარჩენილიყო და ხშირად შესძლებოდა იმისი ნახვა.

დავსხედით და დავიწყეთ იმაზედ ლაპარაკი, როგორ უნდა გადაგვეხადა ბოროჩელისთვის ეს ამბავი; ამ დროს შემოიჭრა ჩემი პატარა ვაჟი და გვითხრა, აგერ ბოროჩელი მინდვრის ბოლოში მოდისო. უფრო ძნელი წარმოსადგენია, ვიდრე ასწერი, რასა გრძნობს კაცი, როდესაც ის ახლად გულ-დამწვარის ბოროტის ენისაგან და სამაგიეროს გადახდა იმის სურვილია.

ჩვენ გვინდოდა ჯერ მხოლოდ საუკეთური გვეთქვა ამ უმადურებისათვის, მაგრამ ისეთი საუკეთური კი, რომელიც დალსავით დასტყობოდა. ამისთვის დავწყეთ ბირველში ჩვეულებრივის ღიმილით მიგველო, ტკბილად გველაპარაკნა, სხვა-და-სხვა ამბებით გაგვერთო და უცებ, ამ მშვიდობიანის ლაპარაკის დროს, თავზედ მეხსავით დავცემოდით და მისი უსინდისობა ბირში ბურთად ჩაგვეჩარა. ეს რომ დავწყეთ, ჩემმა ცოლმა იცინარა შესრულება, რადგან ამ გვარ საქმეში მას ჩვენც ნიჭი აკმოუჩენია.

ბოროჩელი ოთახში შემოვიდა, სკამი დაიდგა და დაჯდა.

— დღეს მშვენიერი დღეა, ვუთხარი მე.

— კაი დღეა, მიპასუხა იმან, მაგრამ მგონია, წვიმა უნდა მოვიდეს, ფეხის თითები ამტკივდა.

— რის თითები აგტკივდა? სთქვა და გადიხარხარა ჩემმა ცოლმა; შემდეგ კი ბოდიში მოსთხოვა ოხუნჯობის ქვეშზედ გვარი.

— კარგია მითხარით რომ ეგ ოხუნჯობა იყო, თორემ საიდამ გავიგებდი?

— იქნება ეგ მართალი იყოს, მაგრამ მგონია ეს კი გაგე-

ბული უნდა გქონდეთ, ერთი მისხალი ჭკუა რამდენს იწონის? ჭკითხა ჩემმა ცოლმა და ჩვენ გადმოგვხედა.

— გეტყობათ ბატონო, დღეს სამასხარო წიგნი წაგიკითხავთ რამე, თორემ ერთი მისხალი ჭკუა სადამ მოგაგონდებოდათ. მე კი უნდა მოგასსენოთ ნახევარ მისხალი გონება რომ დამენახა, ისიც კარგი იყო.

— ეგ ძნელი არ უნდა იყოს, უთხრა ჩემმა ცოლმა, და კიდევ გადმოგვხედა ღიმილით, მაგრამ ეს ღიმილი საქმეს ჩემს ცოლსაგე უფუჭებდა; ეგ ძნელი არ უნდა იყოს; მე კი ბევრი იმისთანა კაცი მინახავს, რომელსაც თავი ჭკვიანი ჰგონია, მაგრამ ჭკუაზედ კი უკაცრავად ბძანდება.

— თქვენ მე მგონი იმისთანა ქალებიც უნდა გენახოთ, რომელნიც ახუნჯობენ, მაგრამ ღმერთის კი ახუნჯობის ნიჭი არ მიუცია.

მე მალე შევამჩნიე რომ ჩემი ცოლი იმისაგან გერთგერს გამოიცანდა, თითონ ჩაგერიე ბაასში და მგვასედ წარმოსთქვი:

— ჭკუა და გონება არათგერია, თუ კაცს ბატიოსნება აკლია. უმეცარი, მაგრამ ბატიოსნებით სავსე გლეხ-კაცი უეგრო მალლა სდგას, ვიდრე ცოდვილი ფილოსოფოსი. რა არის გონიერება და გაჭ-კაცობა, თუ კაცს გულიც მართალი არა აქვს? პატიოსანის კაცისთანა სრული ღმერთის არა გაუჩენია-რა.

— ეგ ავზრი ხშირად გამიგონია დ ქკუთვნის გამოჩენილს მწერალს ბოძს, თუმცა იმის ნიჭის ღირსი არ არის. რაგორც წიგნის ღირსება მისის შინაარსის მშვენიერებაზედ არის დამოკიდებული, და არა იმაზედ რომ ნაკლულევანება არა იყოსრა, ეგრეთვე კაციც უნდა გაშინჯოთ: მართლა ის კი არა კმარა რომ ცუდი კაცი არ იყოს, საკვირველა ღირსება ჰქონდეს რა-

მე და კაი კაცობის გამოჩენა შეეძლოს. სწავლული შეიძლება წინ-დაუხედავი იყოს, სახელმწიფო კაცი—ამპარტავანი, მხედარი—სასტიკი, მაგრამ, განა ამ ნაკლულევანების გამო მათ უნდა გამკიცხოთ უბრალო სკოლასანი, რომელიც მთელს თავის სიცოცხლეს ერთ-გვარს მუშაობაში ატარებს და არცა-რა ვისგან ქნება ესმის, არც არავისგან ძაგება? მაშ თანაბარი, მაგრამ უეცრად მსატვრობა ტლამანდთა უნდა სჯობდეს რომაულს უსწორ-მასწორობას, მაგრამ ძალად, სულ-ჩადგმულ მსატვრობასა.

— თქვენ მართალი ხართ, მიპასუხა მე, როცა კი თვალ-სანჩინო სიკეთეს მოსდევს მცირე ნაკლულევანება, მაგრამ იმისთანა ხასიათის ხალხი კი, რომელსაც შეუყრობია ძალიან დიდხანს და მდაბალი ბუნება, მხოლოდ ზიზღის ღირსია.

— იქნება თქვენ კი გენახოთ სადმე მაგისთანა ძალიან დიდხანი და მდაბალის ბუნების მქონე ხალხი, მაგრამ მე კი, ბევრი მიგლია და მაგისთანა ერთიც არავინ მინახავს. მე უეცრად ის შემიმჩნევია რომ ჯავა-გონების პატრონთ გულიც კარგი ჭქონიათ. ამ საქმეში სჩანს განგების ზრუნვა ჩვენზედ: ის უსუსტებს გონებას იმას, ვისაც გულში აქვს საქმის ჩადენა უდევს და ბოროტის მოქმედს ხელს უშლის. პირუტყვებშიაც ესეა: წვრილი პირუტყვი მუსთაღი, ავი და ლახარია; ლონიერნი და ძლიერნი კი არიან სულ-დიდნი, გამბედავნი და გულ-ჩვილნი.

— ძმა ჩინებულად იღაპარაკეთ, მაგრამ მე ეხლა არ გამიკვირდება მიკუთითოთ იმისთანა კაცზედ, ამ სიტყვებზედ მე ბოროტს დავუწყე ყურება, რომლის პირი სხვას ამბობს და გული სხვასა. დიახ, ბატონო, დავუმატე მე უეცრად ხმა-მაღლა, მე მოხარული ვარ რომ ჩამოგხვდე იმ კაცს პირ-ბადე და

დავურლვიე მშვიდობიანობა. სად იცით, ვისია ეს ნიშნების წიგნი?

— ეგ წიგნი ჩემი გახლავთ, მოძიგო იმან, სრულებით აუშფოთებლად; მადლობა ღმერთს რომ გიპოვნიათ.

— მაშ ამ წერილსაც იცნობთ? ნუ შეკრთებით, ნუ; ვირდა-ვირ შემოძმხვდეთ! მე გკითხავთ, იცნობთ თუ არა ამ წერილსა?

— როგორ არ ვიცნობ?! ეგ თვითონ ჩემი დაწერილია.

— მერე რა სინიდისმა დაგაწერინა ეს წერილი, შენ უმადურებით სავსე?

— თქვენ რაღა სინიდისმა გაგახსენებინათ ჩემი წერილი, მოძიგო იმან ისე კადნიერად, რომ იმ გვარის ურცხვობის მნახავი არა გარ. არ იცით რომ ამ საქმისათვის მე თქვენი ჩამოხრჩობა არ გამიჭირდება. ერთის სიტყვის მეტი კი არ მინდა; აქვე სასამართლოში შეგატყობინებ რომ თქვენ გახსენით ჩემი ნიშნების წიგნი, ჩემი წერილი და ამ კარებზედვე ჩამოგახრჩობინებთ.

ამ უსინიდისობამ და ურცხვობამ ისე ამაღელვა რომ ძლივსღა ვიმაგრებდი თავსა.

— უმადურო, ბოროტო სულო, დავუშვირე მე, განვედი ჩემგან და ნუღარა რუკნი, ნუღარა ჭმელავ ჩემს სადგურს. წადი და ნუღარ დამენახვები. მოშორდი! ღმერთსა ვსთხოვ რომ სასჯელად გაგიჩინოს შენის სინიდისის ტანჯვა; ეგეც იკმარებს შენთვის.

ესა ვსთქვი და გადავუგდე ნიშნების წიგნი; იმან ღიმილით აიღო ეს წიგნი, დაკმცა, ჩაიდო ჯიბეში და სრულიად აუშფოთებლად გავიდა ოთახიდამ. ჩვენ გაგვტვიენრა მისმა დამშვიდებულმა სახემ. ჩემი ცოლი მეტად ჯავრობდა, რომ ეგ-

რას გზით ვერ ავალწევთ და ვერ შეგარწმუნებთ იგი, ლ ჩემის სახლობის ალწევების დასაშოშმინებლად ვუოხარი მას:

— იცი, ჩემო საყვარელო, ნუ გაგვიკვირდება რომ ვერ შევძლით ბოროტის კაცის შერცხვენა; ეგენი მხოლოდ მაშინ წითლდებიან, როცა კეთილს საქმესა სჩადიან, თორემ ბოროტი ხომ მაგათთვის სასახელოც არის.

ერთი არაკი ამბობს რომ ერთხელ ბოროტება ლ სირცხვილი ერთად მოგზაურობდენ და ერთმანერთის არა შორდებოდენო. მაგრამ ჩქარა დაატყეს რომ ეს ერთობა ორივესთვის მეტად ძნელი და სამძიმო იყო. ბოროტება აწვალებდა სირცხვილს და სირცხვილი ცშირად ამხელდა ბოროტების განზრახულებას. ბევრის უსიამოვნობის შემდეგ გაეყარნენ ერთმანერთის. ბოროტება წავიდა წინ და უნდოდა მისწევოდა ბედ-იღბალს, რომელიც წინ კალთასვით მიდიოდა; მაგრამ სირცხვილი, როგორც მის სახელს შეჰფეროდა, უკან ჩამორჩა და მიემხრო კეთილ საქმეს, რომელიც ბირველში იმან ლ ბოროტებამ უკან დაიგდეს.

— აი, შვილნო ჩემნო, როდესაც კი კაცი ბიწიერებაში ჩაიფლობა, სირცხვილი სტოვებს და მიემხრობა სიკეთეს, თუ ეს სიკეთე ამ კაცს კიდევ დარჩენია სადმე.

თავი XVI

ჩემი ცოლ-შვილი ეშმაკობასა სჩადის, მაგრამ სხვები სჯობნიან ეშმაკობაში.

სოფიასი კი არ ვიცი, მაგრამ სხვები კი ბორჩელის ძაშორებამ სრულებითაც არ შეაწუხა; მის მაგივრად ეჯლა

უწიწდელზედ ხშირად დადიოდა ტორნჯილი და უთუოდ დიდხანსაც რჩებოდა ჩვენთან. თუმცა ქალაქის სიამოვნება კი ვერ უჩვენა ჩვენს ქალებს, მაგრამ იმას მაინც სცდილობდა რომ მიყრუებულ სოფლის ცხოვრებაზედ სიამოვნება არ მოეკლო. ის მოდიოდა დილ-დილით და ვიდრე მე და ჩემი შვილი მასე გარედა ვმუშაობდით, შეაქცევდა ჩემს სახლობას, უამბობდა ქალაქის ამბებს, რომლისაც ყოველივე გუნჯული გარგად იცოდა. ის იმეორებდა თეატრში ნათქვამს ლამაზს აზრებს და ყოველივე მოსწრებული სიტყვა ზეპირად იცოდა, ვიდრე ეს სიტყვა ახუნჯობის წიგნში მოხვდებოდა.

სალაპარაკო რომ გამოელევოდათ, ასწავლიდა ჩემს ქალებს ქალღდის თამაშობას, ან ჩემს ორს პატარას აგრიგებდა ხოლმე, უფრო ყოჩაღები გამოგვენო; მაგრამ ჩვენ იმედი გვქონდა სიძედ გავიხდიდით და ყოველს ნაგლუკვანებას გუთმენდით.

ჩემი ცოლი სხვა-და-სხვა ხერხსა ხმარობდა, ტორნჯილი მახეში მოეგდო, ან, უმეტ ვიტყვი, ცდილობდა თავის ქალის ლირსება გაეზვიადებინა. თუ ჩაიზედ შაქრის-პური პირში იცხვნებოდა—ოლივას გაგეთებული იყო; თუ კინკრიყოს წვენი გემრიელი იყო, კინკრიყო ოლივას მოგრეცილი გამოდგებოდა; ჩინებულის ფერის წნილიც ოლივას თითებმა გააგეთა; ჯუდინგიც იმისგან იყო შეგემებული. სანდისხან ჩემი ცოლი ეტყოდა ხოლმე ტორნჯილს, თქვენა და ჩემი ოლივა ერთის ცხინისა სარო, ბა ადექით, დაქორწილდეთო.

ამ გვარი ეშმაკობა ჩემს ცოლს ძალიან თვალთმაქცური ეგონა, მაგრამ უველასთვის კი ცხადი იყო და თითონ ჩვენს გეთილის-მყოფელსაც ძალიან მოსწონდა; დღე-და-დღე უფრო ეტყობოდა რომ სიყვარული უცხოველდებოდა და თუმცა ჯერ

გი არა თხოულობდა ჩემს ქალსა, მაგრამ, ჩვენის აზრით, ესეც მალე მოსდებოდა. ამ დაგვიანებას ისნ თითონ იმის მოკრძალებას გაბრალებდით, ისნ მორიდებას, რომ იმის ბიძას არა სწყენოდა.

მალე ერთი შემთხვევა მოხდა და ამ შემთხვევამ დაგვარწმუნა რომ ტორნჰილს სწორედ უნდოდა ჩვენს ოჯახს დამოყვრებოდა. ჩემი ცოლი მაინც სრულებით ამ აზრისა იყო.

ერთხელ ჩემი ცოლ-შვილი ტლამბორასას წავიდა და იქ შეიტყო რომ ერთს ჰქა-იქა მოსიარულე მსატვარს გადელო ტლამბორას ცოლ-შვილის პორტრეთები ჰ თითო პორტრეთში აელო თხუთმეტი შილინგი. ჩვენი და ტლამბორას ოჯახი დიდი ხანია, რაც ერთმანერთს მორთვა-მოკაზმვაში ეცილებოდა და ეს ძალიან გვეწყინა რომ ამ საქმეში იმათ დაგვასწრეს. მაინც ჩვენც გადავწყვიტეთ ჩვენი პორტრეთები დაგვეხატვინებინა, თუმცა ამის წინააღმდეგ მე ბევრი ვილაპარაკე. მეტი გზა არ იყო, ბოლოს მეც დავთანხმდი და მსატვარი მოვიწვიეთ, მაგრამ ახლა იმაზედ დავიწყეთ ლაპარაკი, როგორ უნდა დამდგარიყავით რომ უმეთესად გამოგვჩენია თავი. ტლამბორას ოჯახში შვიდნი იყვნენ და შვიდივეს პორტრეთებზედ თითო ცორთიხალი ეჭირა. წარმოიდგინეთ ცორთიხალი რა ხილია, რა გემო აქვს, ან რა ეგრე ძნელი სახოვნელია.

ჩვენ, რასაკვირველია, გვიხდოდა, უფრო რიგიანად გამოჩენილვიყავით და ბევრის სჯის შემდეგ დავწყეთ რომ ყველანი ერთს ისტორიულს სურათში მოვქცეოთ მსატვარს. ეს ითვალც დაგვეჯდებოდა, რადგან ყველანი ერთს სურათში გამოვიდოდით და უფრო ლამაზადც გამოჩნდებოდა; ეხლა ყველა ოჯახები სათჯახო სურათს ასე ახატვინებენ. უცბად ვერა

მოვიგონეთ-რა იმისთანა ისტორიული ამბავი, რომელიც ჩემს ოჯახს შეჰხებოდა ძ ამიტომ უოველი ჩვენგანი ცალკე ისტორიულ პირად უნდა გამოსულიუო.

ჩემმა ცოლმა მოიწდომა, კენრად დაეხატნათ და მხატვარსაც ეუბძანეთ, არ დაეზოგნა ბრილიანტები, თმაში და კორსეტში ჩასართავად. პატრონები ჩემის ცოლის გვერდით კუბოდონებსავით უნდა დახატულიუვნენ, მე კი სამლოდელოდ შესამოსელში უნდა წამდგარიუავი ჩემის ცოლის წინ ჩემის თხზულებით ხელში შესახებ კისტონის სწავლისა. ოლივიას უნდა ჩაეცვა მწვანე ამაზონკას ტანისამოსი, ოქროჰკედით მოთუალი, ხელში მათრახი დაეჭირა ძ ეკვილებით მოეკონილს სერზედ მჯდარიუო. სოფიო უნდა მწუემს-ქალად ეოფილიუო ბატკნებს შუა და მხატვარს ეუთხარით, რამდენიც გამოეძეტებოდა იმდენი ბატკანი დაეხატნა. მოსეს ქუდში უნდა თეთრი თრთა ჭრილობდა ჩარჭობილი.

ჩვენი დაწუობილება ისე მოეწონა ტორნჭილს რომ გეთხოვა, მეც ვითომ თქვენის ოჯახისა ვარ, მეც თქვენთან ერთად ოლივიას თეხთით დავეხატები ალექსანდრე დიდის ტანისამოსშიო. ცხადი იუო ეველასთვის რომ ამით ის აცხადებდა სურვილს ჩვენის დამოუკრებისას და უარს რაგორ ვეტეოდით.

მხატვარმა მიჰყო ხელი ხატვას და ისე მარჯვედ და სახჭაროდ მუშაობდა რომ ოთხი დღე არც კი მოანდომნია. სურათი კარგა მოზრდილი გამოვიდა და თვრადებითაც ძალზედ იუო შეხამებული; ამისთვის ჩემმა ცოლმა დიდი მადლობა გადაუხადა მხატვარს. ეველას მოგეწონდა ეს სურათი, მაგრამ ერთმა უსიამოვნო გარემოებამ ძალიან შეგვაწუხა. ეს სურათი ისეთი დიდი იუო რომ არც-ერთს ოთახში არ დაეტეოდა ძ

გასაოცარია, როგორ არ მოგვიკვდა თავში ეს აზრი კიდრე სურათი გათავდებოდა და ან ასე როგორ გამოვშტერდით. ამ სურათმა სიამოვნების მაგივრად უფრო შეგვწუხა და დარჩა მიუდებული ჩვენის მეზობლების სამსხვრევად სამზარეულოს კედელზედ, სადაც პირველად დაიხატა; ველარას გზით ვერ შევძლით გამოტანა. ზოგი რობინზონ კრუზოს ნავს ადარებდა, მეტად დიდია ძ არ იძვრისო. ზოგი ამბობდა, რა კარებში უნდა გამოვიდესო, ზოგი—რა კარებში შემოიტანეს-ო, ზოგი რასა და ზოგი რასა.

ბევრს ეს ჩვენი შემთხვევა სასაცილოდ არ გეყო, მაგრამ ბევრს კი სიბოროტით გულში უსვრიდა. ისე როგორ იქნებოდა რომ ზოგიერთში შური არ ალეძრა, ტორნჯილმა რომ თავისი პორტრეთი ჩვენთან ერთად ასდებინა; მართლაც და ეს დიდი სახელი იყო ჩვენთვის. დაიწყეს ჩურჩურ-კურკური და მითქმა-მოთქმა ჩვენს თავბაზედ; ტყუილი მეგობრები მოდიოდენ, გვიამბობდენ ჩვენის მტრების ნაღაპარაკევს და გვიშფოთებდენ მშვიდობიანს ცხოვრებას. ამისთანა ამბები, რასაკვირველია ძალიანა გვწყინდა, მაგრამ რაც უფრო მეტად გვწყინდა, ცუდი ხმებიც უფრო ძლიერ გადიოდა სახლში.

ბოლოს გადავწყვიტეთ ამ ცუდის ხმების მოსასპობელად მტრებისთვის პირში ბურთი ჩაგვეჩარა და ეს გადაწყვეტილება ისეთი ეშმაკური რამ იყო რომ არავრად მოეწონა. ვი რა დავაწყეთ: რადგან ჩვენი უმთავრესი სურვილი იყო, შეგვეტყო რა ჭორდა გულში ტორნჯილს, ჩემმა ცოლმა იკისრა ამ საქმის გამოძიება; იმას უნდა რჩევა ექითხნა ტორნჯილისთვის ოლივიას გათხოვებისა. თუ ეს ვერ გასწორდა და ჩემის ქალის თხოვნას არ გააბედვინებდა, მაშინ გამოსაცდელად საქმრო უნდა დაგვესახლებინა.

ამ უკანასკნელს ეშმაკობაზედ კი არას გზით არ დაგეთანხმე, ვიდრე ოლივიამ თვითონ არ დამარწმუნა, რომ ის შეიძლება დასახლებულს საქმროს, თუ ტორნბილი ამ ამბის შემდეგ არ გამოაცხადებდა სურვილს იმის ცოლად შერთვისას. ეს დაწყობილება თუმცა არ მომწონდა, მაგრამ დიდი წინააღმდეგიც არ ვიყავი.

ამ ამბის შემდეგ ტორნბილი რომ მოვიდა ჩვენთან, ქალები სხვა ოთახში გავიდნენ და დედას შემთხვევა მისცეს თავის განზრახვა აესრულებინა. შორს კი არსად წასულან, იქვე მეორე ოთახში გავიდნენ, საიდანაც შეეძლოთ ჩემის ცოლისა და ტორნბილის ლაპარაკისათვის ყური ეგდოთ.

ჩემმა ცოლმა ძალიან მარჯვედ დაიწყო: იმან შეიშნა რომ ტლაშბოროს ერთი ქალი ძალიან გვრგს საქმროსა მოეწონებს, სპანგერს არითგსო. ტორნბილი დაეთანხმა.

— მაინც აგრეა, გასაგრძო ჩემმა ცოლმა, ვისაც კაი შეძლება აქვს, საქმროსაც გარგსა მოუღობს. კაი იმათი ბრალი, ვინც ღარიბია. რა არის, ბატონო ტორნბილ, ან სიმდიდრეზე, ან კაი ყოფა-ქცევა, ან სხვა რამ ღირსება ამ ფულის-მოყვარულს საუკუნეში? იმას ხომ ალარა კითხულობენ: „ქალი როგორია?“ იმას კითხულობენ: „ძმითვად რა აქვსო.“

— სწორედ ნამდვილსა ბძანებთ, მიუგო ტორნბილმა. ეგ აღრეები სამართლიანიც არის და ასეცა. მე რომ სულმწიფეს ყოფილვიყავი, მაშინ სულ სხვა ნაირად იქნებოდა საქმე; უმზითვოებს ბედნიერი დღე დაუდგებოდათ; მაშინ ბიჭვულად მე თქვენს ქალებზედ ვიზრუნავდი.

— თქვენ ხუმრობთ, უპასუხა ჩემმა ცოლმა, მაგრამ მე რომ დედოფალი ყოფილვიყავი, მაშინ მე ვიცოდი სადაც მოვუსვამდი საქმროს ჩემს უფროსს ქალს. ხუმრობას თავი დავანე-

ბოთ და არ შეიძლება მიბძანოთ, ხომ არსად იცით იმისთვის რიგიანი საქმრო; თქვენ მომაგონეთ ჩემის ქალის გათხოვება და თქვენვე მომეცით რჩევა. ჩემი ქალი ესლა ცხრამეტის წლისაა, გარგი თვალ-ტანადი და გარგად გაზდილი; მე მგონი ნიჭიც საკმაო აქვს.

— იცით რა მოგახსენოთ, მიუგო ტორნჯილმა, მე რომ მეკითხებოდეს რამე, იმისთანა გაცს ავარჩევდი, რომელიც ყოველგვე სიკეთით საკსე იყოს და შეეძლოს მაგ ანგელოზის გაბედნიერება; ავარჩევდი გაცს ჭკვიანს, გონიერს, მდიდარს და გულ-მართალს; აი თქვენს ქალს, ჩემის აზრით, ამისთანა საქმრო ეკადრება.

— მერე მაგისთანას იცნობთ ვისმე?

— არა, მე იმისთანას არავის ვიცნობ, რომელიც მაგის ღირსი იყოს; ეგ ისეთი ძვირ-თვასი საუნჯეა რომ ცოდა გაცი დაეპატრონოს; ეგ სწორედ ღმერთია. გეფიცებით და პირმოთნეობათ ნუ ჩამომართმევთ, რომ ანგელოზის მზგავსია ეგა.

— თქვენ ძალიან აზვიადებთ ჩემის საწყალის ქალის ღირსებას, უთხრა ჩემმა ცოლმა. ჩვენ კი ვფიქრობდით, ეგ იმ იკვარადრისათვის მიგეთხოვა, თქვენ მაძულზედ რომ დგას და ესლა-ხანს რომ დედა მოუკვდა. მაინც იმის სახლში ქალი ალვარვინ არის; მე უილიამსზედ მოგახსენებთ. ის შეძლებული კაცია და გარგად შეინახავს ჩემს ქალს; ვინ იცის რამდენჯერა მთხოვა მაგისი თავი; (ამას კი არა სტყუოდა ჩემი ცოლი.) მაგრამ საქმის გადაწყვეტამდის, მინდა თქვენგანაც კარგი გავიგონო საქმროზედ.

— როგორ თუ კარგი გაიგონოთ! მე უნდა გაქო ისა?! თავის-დღეშიაც არა. რას ჩადიხართ? გინდათ შესწიროთ ეგეთი მშვენიერება, გონიერება და კეთილი გული იმისთანა ქმრიდე-

ბას, რომელსაც არ ესმის რა არის კარგი და ავი! უკაცრავად, მაგისთანა უსამართლობას მე თავის-დღეში არ მოვიწონებ და ამის მიზეზებიც მაქვს.

— თუ მართლა მიზეზები გაქვთ, მიუგო დებორამ, ეგ სხვაა; მაგრამ კარგი იქნებოდა ეგ მიზეზები ჩვენთვისაც შეგეტყობინებინათ.

— ბოდიშს ვიხდი, ბატონო, რომ ვერ გატყობინებთ; ეს მიზეზები ღრმად არიან აქ დამარხულნი.

ამ სიტყვებზედ იმან გულზედ ხელი დაიდო.

ტორნჰილი რომ წავიდა, სოფლიხ რჩევა შევკრიბეთ, მაგრამ მაინც ვერ გავიგეთ, რას ნიშნავდა ეს მშვენიერი სიტყვები. ოლივია ამტკიცებდა რომ ეგ ალტაცებულის სიყვარულის ნიშანიაო, მაგრამ ეს არა მჯერდა. მე ვატყობდი რომ იმას გულში უცრო სიყვარული ედო, ვიდრე დაჭორწილება. მაგრამ რა მნიშვნელობისაც უნდა ყოფილიყო ტორნჰილის სიტყვები, ჩვენ გადაწყვეტილი გვქონდა, იქნებადარ უილიამსთან საქმე გაგვეთავებინა. ეს იქნებადარი მას აქედ ადვენებდა ჩემს ქალს თვალსა, რაც ჩვენ ამ მხარეში გადმოვსახლდით.

თავი XVII

როგორიც უნდა იყოს სათნოება, ძვირად თუ გადურჩება ხანგრძლივს და მომხიბლველს განსაცდელს.

ჩემი სურვილი მხოლოდ ეს იყო რომ ჩემი ქალი ბედნიერი ყოფილიყო და უილიამსისაგან მისი ცოლად თხოვნა არა მწყინდა. უილიამსი შეძლებული კაცი იყო, ჭკვიანი და კეთი-

ლის გულისა. მხოლოდ ცოტა წუქმეზება იყო საკირო და ამ კაცს უწინდელებურად გაუცხოველდებოდა სიყვარული. ერთს საღამოს, თუ ორსა ისა და ტორნჯილი ერთად შეიყარნენ ჩვენს სახლში და ერთმანერთს გვერდზედ დაუწყეს ყურება. ოლიამსს იკვირიასა არა ქმართა-რა და რის ეიქრი უნდა ჭქონოდა. ოლივიაც მარჯვედ გეღუცობდა, და ან რა გასაკვირველია, ეს გეგლუცობა ხასიათად ჭქონდა დაჩემებული. ეხლა ის მხოლოდ თავის ახალს საყვარელზედ ფრუნავდა. ტორნჯილს ძალიან ეწყინა რომ სხვა დაამჯობინეს და შეწუხებული სახით გამოგვეთხოვა. მე ეს მაკვირვებდა, რად იყო ტორნჯილი ასე შეწუხებული? იმის ხელთ არ იყო ამ მწუხარების მიზეზის მოსპობა; გამოეცხადა საყვარული და ცოლად ეთხოვნა ჩემი ქალი.

რაც უნდა ტანჯვა გამოეარა ტორნჯილს, მაინც ეს ტანჯვა არად გამოსჩნდებოდა ჩემის ქალის სეგდასა და დარდთან. რამდენჯერმე ორივე საყვარელი ოლივიასი ერთმანერთს შეხვდენ და ეოველს ამ შეხვედრის შემდეგ ოლივია გუთხეში სადმე იმალებოდა და იქ იკლავდა გულის-დარდსა. ერთს საღამოს მე ის ამ ეოფაში ვნახე, თუმცა რამდენსამე წუთის წინად სრულებით მხიარული სახე ჭქონდა.

— ეხლა ხომ ხედავ, შვილო ჩემო, გუთხარი მე, რომ ტყუილად ესდობოდი ტორნჯილის სიყვარულს. ის არას ამბობს და გულ-ცივად უყურებს თავის მოცილეს, რომელიც ეოველის მხრივ უარო დაბლა სდგას მასზედ; თუ მართლა წმიდა გულით გიცქერის, ეთქვა თავისი გულის-ხასუხი და ვილა წარმოეკდა შენს თავსა?

— არა, მამა, ალბად მიზეზი აქვს რამე, რომ ჯერ არას ამბობს; სწორედ უნდა მიზეზი ჭქონდეს. ის ისე წრეცქლად მი-

ყურებს და წრიგქლად ლაპარაკობს რომ გულში ხინჯი არა უნდა ჰქონდეს-რა. პატარა-ხანს კიდევ დავაცდოთ და იმედი მაქვს, დარწმუნდებით, რომ ის მაღალის გრძნობის კაცია და ჩემგან შედგენილი აზრი მასზედ უეჭრო სწორება, კიდრე თქვენი.

— საყვარელო ოლიგია, რაც აქამდის მოვიქმედეთ იმის გულის-პასუხის შესატყობლად, სულ შენი დაწყობილება იყო და გერც იტყვი რომ რაშიმე სიტყვა არ დაგიჯერეთ. მაგრამ ნუ გგონია, მე კიდევ დიდ-ხანს მოგითმინო და მისი პატიოსანი მოცილე შენის ცუდის-კაცისადმი მიმართულის საყვარულის სათამაშოდ გავხადო. თუ გსურს, მოითხოვე კიდევ რამდენიც გინდოდეს ვადა შენის სატრფოს გამოსაცდელად და მოგეცემს; მაგრამ, თუ იმ ვადის გასვლის შემდეგაც ყურს არ გიგდებს, მე სასტიკად მოვითხოვ რომ დაუყოვნებლივ ერთგულებისათვის პატიოსანი ოლიამსი და შეირთო იგი. მე ყოველთვის ცხოვრებაში პატიოსნურად მოქცეულვარ და ეხლაც ასე უნდა მოვიქცე; მამობრივი საყვარული უნდა პატიოსნებას დავუმორჩილო. მაშ დანიშნე დღე, თუნდა დიდი-ხანიც გამოვიდეს, არა უშავის-რა, და ტორნჰილსაც შევატყობინე რომ ამა და ამ დღეს მე ოლიამსი უნდა შეკირთო-თქო. თუ მართლა უყვარხარ, მაშე მიხვდება რომ მხოლოდ ერთის გზით შეუძლიან მიგიზიდოს შენ და არ დაგკარგოს საუკუნოდ.

ჩემმა ქალმა იგრძნო რომ ეს განზრახვა რიგიანი განზრახვა იყო და დასთანხმდა. იმან გაიმეორა თავისი ფიცი, ოლიამსს შეკირთავ, თუ ტორნჰილმა არ მითხოვა. ერთხელ კიდევ დავსხდეთ ტორნჰილთან ჩემის ქალისა და ოლიამსის ქორწილის დღე.

ამ გვარმა ამჟამებამ თითქო ოდნავ დარდები მოჰკვარა

ტორნჰილს, მაგრამ ოლივიაც ისეთი შეწუხებული იყო რომ მე გულში შიში შემეპარა, არა დაემართოს-რა მეთქი. ამ გონიერებასა და ვნებათ დელვათა შორის ბრძოლამ სრულებით გაანელა მისი ცოცხალი ბუნება; ის მხოლოდ ცდილობდა მარტო დარჩენილიყო და ცრემლი ეფრქვია.

გავედა ქრთი კვირა, მაგრამ ტორნჰილს არ ქტყობოდა ქორწილის მოშლის სურვილი. მეორე კვირას უფრო მოუსშირა სიარულს და მაინც კიდევ არა სთქვა-რა. მესამე კვირას სრულებით ალარ უნახვიარ და მე ისე მგონა ჩემი ქალი სულ-მოკლეობას გამოაჩენს მეთქი, მაგრამ შევცდი: ოლივიას მშვიდობიანი სახე დაედო და მხოლოდ სანდასხვა ჩაფიქრდებოდა ხოლმე. ქტყობოდა, დაემორჩილა ოვის სვესა. მე კი ჩემის მხრით მივსრულდა და ვაქებდი რომ ჩემი ქალი სჯეროდებოდა მშვიდობიანს ცხოვრებას და პატიოს-მოყვარეობას ბედნიერება არჩია.

ოთხი დღე-და დარჩა ქორწილამდის. ჩემმა სახლობამ თვი მოიყარა მშვენიერის ცქცხლის სანთლა; ჩვენ გიგონებდით წარსულს და გაწყობდით მომავლისთვის პლანს. გხუმრობდით და გიცინოდით ერთს ერთს უბრალო საგანზედ.

— ბა მოსე, სად იცი მალე ქორწილი გვექნება; რა არის შენი აზრი სუხოვადოდ ამ საგანზედ?

— ჩემი აზრი ეს არის, მაქ, რომ ერთმეთმა სქმე კარგად მიდის და ქსლა იმასა ვფიქრობდი, ოლივიას რომ უილიამსი შეირთავს, თავის გამლების სკოლეს და ჟურდის გასაგეთებელს ვეღარ გაათსოვებს სიდმე უფასოდ.

— მგას მართალს ამბობ, მოსე, მეც ეგა მე. რატომ ის კი არა სთქვი რომ ჩვენს შესაქცევად «სიკვდილისა და ქალის ამბავს» გვიმღერებს.

— იმან კი ღმერთი ჩვენს პატარა რიჩარდს ასწავლა და მგონი, კარგადაც მღერის.

— მართლა? მაშ დაუძახეთ რიჩარდს: ჩქარა, ჩქარა მოვიდეს აქა.

— რიჩარდი ეს არის ეზოს ეზლა ჩემს დას ოლივიასთან ერთად გავიდა კარში, მოიგო პატარა უილიამმა; მაგრამ უილიამსმა მეც მასწავლა ორი სიმღერა; თუ გინდა გიმღერებთ. რომელი გირჩევნიათ: «მოშავგვდვი ყარყატი», თუ «ელეგია ცოფიანის ძაღლის საგვდილის გამო»?

— ელეგია სჯობს, რასაგვირველია, გუთხარი მე; ეგ ელეგია ჯერ არასდა გამიგონია. დებორა, სად იცი მწუხარეს რასმეს ყოველთვის სასმელი ეწერება; წადი და ერთი საუკეთესო ბოთლი გინდრიყოს წვენი მოგვიტანე გულის გასამგრებლად. მე ჩემს სიცოცხლეში იმდენი მიტირნია ელეგიებზედ, რომ თუ ერთმა სტაქანმა მაინც შემახუროს, ეგ სიმღერა ტირილით მომკლავს. ანა სოფიო, შენც გიტარა აიღე, დაუკარი და მაგან დაიმღეროს.

ელეგია ცოფიანის ძაღლის საკვდილის გამო.

კაცნო ღ ქალნო, მოდით, მოგროვდით,
დაუგდეთ ჩემსა სიმღერას ყური,
და ეს სიმღერა თუ მოკლე იყოს,
მომიცია მე წასვლის დასტური.

ასლინგტონშია სცხოვრებდა კაცი,
რომელზედაც ყველა ამბობდა:

«ქრისტეს გვარს მისდევს იგი»,
რომა საყდარში ის მიდიოდა.

იყო გულ-კეთილ; მტერს ჰ მოყვარეს
არ დასტოვებდა უნუგეშოსა;
ყოველ-დღე შიშველს ჭოვარავდა იგი,
რომა იცვავდა ტანისაძოსსა.

ერთი ძალლიც იყო ამ ალაგს,
თქვენც იცით ძალი ყოველგან არი:
ფიანა, ლეკვი, ხვადი თუ ძუკნა,
ჭოტკი, მწევარ-და-მეძებარი.

ძალი და კაცი კარ დამეგობრდეს;
ძმურად ჰ ტკბილად ცხოვრობდეს ერთად,
მაგრამ უცრად შეოთი მოუხდათ
ჰ ძალი განწყრი კაცს მისწვდა შედგრად.

ყოველის მხრიდამ მოიწყრა სალხი.
«კაცოშვდა ძალი» მან დაიყიანა;
თორემ თუ თვეის წყუაზედ არის,
ამ კეთილს კაცსა როგორ უქმნა!

შველა თვალებზედ ხელს იფარებდა.
რომ უფერებდა ძალსა ნაგებსს;
შველა ჰკიოდა: «ძალი კაცოშვდა!»
შველა ამბობდა: «კაცს რა მოარჩენს!»

მაგრამ ეს არის საგვირგვლება,
ხალხს გამოაჩნდა მალე ტყუილი;
კაცს ძალღის გბენამ არა უყო-რა.
მაგრამ ძალღს კია წილ-ხვდა-სიგვდილი.

— ია ბარბაქალა, უილიამ; სწორედ მწუსარების კლეგია იყო. მოდით, შვილებო, ამ ბავშვის სადღეგრძელო დავლიოთ. ღმერთმა ჭკნას რომ მაგის ეშისგოშოსობა გვეხასიოს.

— დიდის სიამოვნებით დავლევ მაგ სადღეგრძელოს. სთქვა ჩემმა ცოლმა; და თუ ისე კარგად იქადაგებს როგორც მღერის, ეჭვი არა მაქვს რომ ნაღვრა აგვისრულდება. მაინც მაგის ნათესავებს დედის მხრივ ვეკლას კარგი ხმა ჰქონდათ. ჩვენს მხარეში ანდაზად იყო ნათქვამი რომ ესა და ეს გვარი წინ გერ იყურებაო; ამას და ამას სახთლის გაქრობა არ ეხერხებაო; ამ გვარმა მხოლოდ ზღაპრების თქმა იცისო და ჩვენს გვარზედ კი ამბობდენ. მარტო ხმა აქვთ კარგიო.

— სწორე გითხრათ. მე ერთი უწიანდელებური ბალღად სულ მირჩევნიან ეხლანდელს დაბრანჭულს დექსებს; ამათი ერთი ხანა გვიცვეგებს გულსა და თუმცა გვძულს, მაგრამ მაინც უნდა გაქებდეთ, მეტი გზა არ არის. მოსე, დაუსხი ერთი სტაქანი შენს ძმას. ჰო, უმთავრესი ნაკლულევანება ეხლანდელის ქალების მწერალთა ის არის რომ იმისთანა საგნები აწუხებთ, რომელნიც გულ-ჩვილს კაცსაც კი ვერ ალუძგრენ სიბრალულსა. ქალმა რომ მუცთა დაჰკარგოს, ან მარტო, ან თვითა, საბრალო პოეტი მირბის შინა და სწერს ამ შემთხვევის შესათვრს ლექსებს.

— იქნება ეგ მართალი იყოს შესახებ დიდთა თხზულებათა. მაგრამ მცირე თხზულებანი კი ლამაზად, ტოტხლად

არიან დაწერილნი. მიუგო მოსემ. მწყემსი შეხვდება მწყემსს ქალს და დაუწყებს ლაპარაკს. მწყემსი აძლევს საჩუქარს თმაში ჩასართავად. და ქალი აჩუქებს თიგუნას; მასუკან ესენი ერთად მიდიან საყდარში. და ყველა ასალ-გაზდა ქალ-ერმას ურჩევენ საჩქაროდ ქორწინებას.

— ია კაი რჩევა სწორედ ეგ არის კარისად ასე არ გამოდგება, რომ ინგლისში. გვირჩევენ ცოლები შეირთეთო და აქამ გვიმართავენ ქალების გამოშენას. მართლა რამ კარგი გამოშენაა, სადც გვეუბნებიან, რა გვაკლია კ დასაკლისსც. იქვე გვისრუტებენ.

— მართლაც, მამა, მე მხოლოდ ორგან ვიცი ქალების გამოშენა: ინგლისში და ესპანიაში. ესპანიაში მხოლოდ ერთხელ არის წელიწადში ეს გამოშენა და ინგლისში კი ყოველ-დამ.

— მართალს ამბობ, შვილო, წამოიძახა ჩემმა ცოლმა: განი ცოლს ინგლისისთანა ადვილად გერსად იშოვის.

— მეოჯახე ქალებზედ კი აი რა უნდა გითქვა, წარმოგითქვი მე. ანდაზად არის ნათქვამი, ზღვაზედ რომ სიდი გაგეთდებოდეს, მთელის ხმელეთის ქალები აქ მოვიდოდენ და მაგასით აიღებდენ ინგლისელ ქალებისაგან. რადგან ამათთანა კაი მეოჯახენი არსად მოინახვებიანო. აბა, დებორა, ერთი ბოთლი გიდევ მოგვიტანე, და შენ კი მასე გვიმღერე. მადლობა ღმერთსა, რომ ასე მშვიდობიანად, ჯანის სიმრთელითა და შეძლების კვალობაზედა ვცხოვრობთ. მე ესლა ჩემი თავი უძღიერესს ხელმწიფეზედაც დიდი მგონია. იმას ასეთი ცეცხლი არ ენთება, არც ასეთი მხიარული ხასხი ეყოლება გარშემო. თუმცა დავბერდით, დებორა, მაგრამ იმედი მაქვს ჩვენს უკანასკნელს ყამს სიამოვნებით გავატარებთ. ჩვენ იმისთანა წინაპართ ჩამოშავალხი ვართ, რომელთაც თავის დღეში უწესოება

არა მოუხდენიათ-რა და ჩვენს შემდეგაც ჭკოგებთ კარგად და პატიოსნურად ალბდილს შვილებს. ვიდრე ცოცხალი ვიქნებით! ჟღენი იქნებიან ჩვენი მაცხოვრებელნი და ჩვენი მასიამოვნებელნი და რომა მოვკვდეთ, გადასცემენ ჩირქ-წაუცხობელს სახელს შთამოშავლობას. აბა, შვილო, იძლერე; ან თუნდა ერთად ვიმღეროთ. რა ჭქნა, ოლიკა რა იქნა, ნეტა ვიცოდე, იმისთანა სასიამოვნო ხმა არავისა აქვს. სწორედ ანგელოზის ხმაა.

ამას რომ კლავნარაობდი, შემოიწრა პატარა რიჩარდი და შემოგვძახა:

— მამა, მამა, ოლიკა წაგვართვეს. ოლიკა! სულ წაგვართვეს!

— როგორ თუ წაგვართვეს!

— ორი კაცი მოვიდა ფოჩტის ქვიშაით და წაიყვანეს. ერთი კიდეც ჭკოცნიდა და ეუბნებოდა, მეო შენის გულისთვის მოვედებიო. ოლიკამ დაიწყო ყვირილი, უნდოდა უკან დაბრუნებულიყო, მაგრამ რაღაცა უთხრეს და ჩასვეს ქვიშაში. ოლიკა ამბობდა: ახლა საწყალი მამა-ჩემი რას იზამს, ამ ჩემს უბედურებას რომ გაიგებსო.

— ვაიმე უბედურს! შევცვირე მე, ვაიმე შვილებო შერცხვენილნო და გაუბედურებულნო! საბაჟოს დღეი მოგვესპო ჩვენ. დემე, რისხვა ცისა იყოს მის თავზედ და მის ოჯახზედ სამუდამოდ და იქმნება კიდეც; იმან მოშტაცა მე შვილი, რომელსაც ვეთაყვა გზაზედ გაუენებდი, მოშტაცა ის უმანკო სული! რაღა დაშრჩა ქვეყა, რისთვის უნდა გიცხოვრო! ვაიმე შვილებო შერცხვენილნო და გაუბედურებულნო! რადა მიცემ შე ოხერო გულო!

— მამა, ეგ რის შენი გულ-მაგრობა? მითხრა მოსემ.

— გულ-მაგრობა! მაშ გულ-მაგრობა ვაჩვენო იმას? მოშიტკანეთ ჩემი დამბაჩები; წავალ, გამოვუდგები იმ წყეულს, იმ შეჩვენებულს და მთელის დედა-მიწის ზურგზედ მოვნახავ. თუმცა მოხუცებული ვარ, მაგრამ კიდევ შევიძლებ გულში ტყვია დავახვლო. ია ის სისხლისმსმელი, ის მოღალატე!

მე დავკვდე ხელი დამბაჩებს, მაგრამ ცოლმა ხელი მტაცა და შემაჩერა: ის ჩემსავით არ იყო ალღვებული.

— რას ჩადიხარ, მითხრა იმან, შენ ბებერს ხელებს ექლა მხოლოდ დაბადების წერა შეჰფერით. გადაშალე იგი და წაგვიკითხე რამე გულის დასამშვიდებელი; ჩვენ მოთმინება გვჭირდება, რადგან ასე რიგად შეგვარცხვინა ჩვენმა შვილმა.

— მართლა, მამა, მითხრა აგრეთვე მოსემ პატარა-ხანს უკან, ამ გაცხარება თქვენი საკადრისი არ არის. თქვენ დედი-ჩემის ნუგეში უნდა იყოთ და მაგ ქცევით კი უფრო უხეთქავთ გულსა. თქვენს სიდარბაისლეს არ შეჰფერდა ეგეთი წყევლა თვით თქვენის მოსისხლე მტრისაც; არ უნდა დაგეწყევლათ, რაც უნდა ცუდი საქმე მოეხდინა.

— მე არ დამიწყევლია.... განა დავწყევლე?

— როგორ არა, ორჯერაც დასწყევლეთ.

— მაშ მოშიტევოს ზეცამ მეცა და იმასაც, თუ დავწყევლე. ეხლა ვგრძნობ, შვილო ჩემო, რომ იმას ადამიანის გული არ უნდა ჰქონოდა, რომელმაც ბირგვლად გვითხრა, აგურთხევდით მტერთა თქვენთა. იყოს გურთხეულ იმისი სახელი; უნდოდა ყოველთათვის გეთილი და ყოველთათვისვე ცხონება მიელო. მაგრამ ეს უბედურება დიდი უბედურებაა რომ მოხუცებულს თვალთაგან ცრემლი გარდმოადინა, ჯ დიდი-ხანია ჩემს თვალს ცრემლი არ მოსვლია. ოჰ, შვილო ჩემო! ჩემო სასუნაკვ! ოჰ, ღმერთმა ქნას რომ.... ღმერთო მოშიტევე ჩემი გან-

ზრახულება! ხომ გახსოვთ, რა კეთილი იყო ჩემი ქალი, რა გულ-შემატკივარი! ამ წუთულს სათამდე სულ იმაზედ ფიქრობდა, როგორ ესიამოვნებინა ჩვენთვის. ნეტავი მომკვდარიყო! არა, გაგვაჭცა და გაუბედურა ჩვენი ოჯახი: ამ წუთის სოფელში მოისპო ყოველივე ჩემი ბედნიერება! შვილო, შენ დაიხსე რომ წავიდნენ? იქნება ძალით წაიყვანეს; თუ ესეა, მაშინ ჩემი ქალი უბრალოა.

— არა, მამა, ისა ჰკოცნიდა, ეუბნებოდა ჩემი ანგელოზი ხარო და ოლივის კი მკლავზედ დაეყუდა და სტიროდა. მერე ჩქარა წავიდნენ.

— უღმობელი ქმნილება ყოფილა იგი, რომ ასე მოგვაჭცა ჩვენ! ამბობდა ჩემი ცოლი და ცრემლები სიტყვას აწყვეტინებდა რადის სადმე შევაწუხეთ ან ძალა დავატანეთ? იმ უნამუსომ უმიზეზოდ დაგვანება თავი ღ თითქმის ცოცხლები სამარეში ჩაგვდო; შენს კვალრა თმასაც კი ვერავი არა სცა. რალა გვაცოცხლებს დღეის იქით!

ამისთანა უბედურება კერ ჩვენ არ დაგვდგომოდა; მთელი ღამე მწუხარებით და მწარეს ჩივილით გავათენეთ. მე გადავწყვიტე, მეპოვნა იმისი გამგიქებელი, სადაც უნდა ყოფილიყო და ცხარე საყვედური მიმეცა. მეორე დილას საუზმეზედ ჩვენი საწყალი ქალი თვალში გავაკლდა; კვლავ ის იყო ჩვენი დროს გამტარებელი. ჩემმა ცოლმა კიდევ მოიოხა გული საყვედურით.

— კვლარას დროს კვლარ შევრცხვენს ის ჩვენს უმანკო სახლსა, ამბობდა იგი. მე იმას შვილსა ალარ ვუწოდებ. დაე იცხოვროს თავის საყვარელთან იმ უნამუსომ! თუმცა შეგვარცხვინა, მაგრამ მატყუებით კი კვლარ მოგვატყუებს.

— ნუ ცხარობ ეგრე, მივუგე მე, მეც შენსავით შემზარა

ამისმა დასაშაულმა, მაგრამ ეს გულიცა და ეს სახლიც ჭოგელთვის ღია იქნება მისთვის, თუ ის თავის შეცოდებას მოინანიებს. რაც უფრო ჩქარა დაგვიბრუნდება და შეინანებს, მით უფრო მსიარულად მივიღებ მას. თვით უგონიერესი ქმნილებაც შეიძლება ერთხელ შესცდეს, თუ ცბიერობა მახეს დაუგებს და ასალი ცხოვრება მოსიბლველად ეჩვენება. პირველი ცოდვა ანის სუოთი უბრალოებისა; მეორე კი დიდი გარუვნილობისა. არა, ათი-ათასი ცოდვაც რომ ჩაედინოს ძსს, მაინც ამ სახლში და ამ გულში ადგილი ექნება. ოღონდ კი შეინანოს და მე კიდევ გავიგონებ იმის ტკბილს ხმასა, კიდევ მივიკრავ იმის გულს ამ გულთან. მოშეცი შვილო დაბადება და ჩემი ჯოხი. წავალ, მოვნასავ და თუმცა შერცხვენიდამ ვერ დავიფარე, იმას მაინც ვცდები რომ კიშოვნო და მასე მოვსთო ეს უსამართლობა.

(შემდეგი მესამე ნომერში.)

، ضعیفگونهٔ چند تای دیگر را دیدهاید ؟

، شاید مادر همه تاریکی و بیخبری

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

همه تاریکی و بیخبری را بشکافد

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

؟ دلهای ما چند مهربان و دوستدار

شاید آنها همه تاریکی و بیخبری

؟ چند بیگانه و آشنا ، دوست و دشمن

، مادر همه را دوست دارد

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

، شاید مادر همه تاریکی و بیخبری

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

همه تاریکی و بیخبری را بشکافد

؟ دلهای ما چند مهربان و دوستدار

شاید آنها همه تاریکی و بیخبری

؟ چند بیگانه و آشنا ، دوست و دشمن

، مادر همه را دوست دارد

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

، ضعیفگونهٔ چند تای دیگر را دیدهاید

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

همه تاریکی و بیخبری را بشکافد

؟ دلهای ما چند مهربان و دوستدار

شاید آنها همه تاریکی و بیخبری

؟ چند بیگانه و آشنا ، دوست و دشمن

، مادر همه را دوست دارد

؟ دلهای ما چند بیدار و آگاه است

---

* * *

შენს დობილებს რომ შეკხვდები,
კარგს ქეიფზედ რასტომა ვარ?
იმიტომა, ჩემო გვრიტო,
იმიტომ რომ შენ მიყვარხარ.

ჩემს ლექსს.

გამშორდი? რადა ჩემო ლექსო, რად გაძიწყევრი?
თუ არ ამაყად, მდაბლად მაინც რად არ იძლევი?

ხომ გმადლობდი შენ, პირველად რომ გამეხმაურე,
სასტიკად ბურობილს სიჩუმეში გამეცხაურე?

ეგება მაშინ შეგებრალე მე წამებული,
ქვეყნიერ ყოველ ალერსისგან დავიწუებული....

შენგნით მე მარტო ცეცხლ-ტანჯვაში ვსიამოვნებდი,
სულსა დათუთქვილს სიამეს რომ უნიავებდი.

გახსოვს მე და შენ ბოროტებას შევგონებდით
და გულს ალერსით ბუნებასა მივუბრუნებდით:

რამდენჯერ თვლით ცისის ზღუდე გადაგვიგლია,
ლიქრით ჩვენ მშობელს მთებში, შორს, შორს გვიგლია...

ამწვანებულს მთებს ბუტივ-ტყმით გუგრაგდით თავსა,
გულს აგვაგებულს ამიკულად გუტყმდით თავსა.

მაშინ გმადლობდი ბირველად რომ გამეხმაურე,
სასტიკად ბურობილს სიხუმეში გამეცნაურე.

ახლა რას ვკავრობ, ჩემო ლექსო, რად გამიწყერი;
თუ არ ამაყად, მდაბლად მაინც რად არ იძლერი?

ნუ თუ მიზეზი შენის წუროძის სჯერთგოა ჩემი,
გინცავ ჩემი ერთად-ერთი ბედის მოძცემი;

გინც სულთა-ბრძოლა გადმიქცია მე იმედად
და ყოფახი ჩხავილს არ მოგკვლ—მყავდა ბედად;

კერპთა მადლთა გინც დაუდნო ჩემთვის ქვა-გული,
გის სიყვარულმაც სამრეს მდებს ჩამბერა სული?!

ოჰ, თუ ასეა, არ მიხდიხარ და ნურც იძლერი;
უშენოდაც კვლავ დამძლევს კერა-და მტერი!

Iორდანე.

მარილი.

მარილი მიწაში, მარილი წყალში, მარილი ჰაერში.—დარბაზები ქვესკნელში.—სხვა-და-სხვა ღონე მარილის მოპოვებისა.—მნიშვნელობა მარილისა ქარხნებში და ოჯახობაში.—კაცის სიცოცხლე უმარილოდ შეუძლებელია.—მარილის ბაჟის მოსპობა.

ერთი ტრანტუზი ამბობს: მარილს დიდი მნიშვნელობა აქვს ცხოვრებაში, მაგრამ ძალიან ძვირად ღებულობენ მასზედ და მხოლოდ მაშინ იტყვიან რასმეს, თუ მზარეულს საჭმელში ან ნაკლებ მოუვიდა, ან დაამლაშა. თუმცა ეს სტრდნია ამ ტრანტუზს, მაგრამ ამ გვარის წინა-სიტყვაობით შეჭურვილს კარგა მოზრდილი წიგნი დაუწერია მხოლოდ მარილზედ და ამის მნიშვნელობაზედ.

მეც ამ ტრანტუზს წავბაძავ და ამ წინა-სიტყვაობით ვსტარა მარილს წავაყრი ჩემს წერილს, თორემ მკითხველს ეგონება, რომ რა კი ამისთანა, ღაბარაკში ძვირად მოსაჭირო საგანზედ დავიწყე წერა, უმჯობესად ამისთანა ამბავი უნდა ვუამბო რომ თვი ატკბეს, მოაბეზროს.

მოაბეზრებისა კი რა მოგასსენოთ და მართლაც ამ წერილში ცხოვრებით ამისთანა ამბავი უნდა გაიმბოთ, რომ თუ გულ-მაგრად არა სართ, შეიძლება თავ-ბრუ დაგხვეთ და გადამჭხვნოთ სადმე.

რადგან მარილზედ გვაქვს ღაბარაკი, ვირეველად ამისთა-

ნა ადგილს უნდა მივიდეთ, სადაც ეს საგანი უფრო ბლოკად არის და სადაც მისი შემუშავება უფრო რიგიანს გზაზედ არის დაყენებული.

ჩვენში სად მოგვახვედეთ ვიასთანა ადგილს; ისევ უცხო ძველებს უნდა მივმართოთ.

ავსტრიის ერთს მხარეს, გალიციაში არის ერთი ქალაქი— გელიჩკა. სამი-ოთხის საუკუნის წინ ეს ქალაქი სულ უბრალო სოფელი იყო და მდებარება ისეთი არა აქვს რომ მისის წყალობით ქალაქად გადაქცეულიყო; მხოლოდ ქვა-მარილის მადლიერი უნდა იყოს, რომ ეს პატარა სოფელი ერთი საუკეთესო ქალაქთაგანია გალიციაში. მთელს დედა-მიწის ზურგზედ არ არის ისეთი ქვა-მარილით მდიდარი ალაგი, როგორც გელიჩკა, მაგრამ ეს ქალაქი მარტო ამით არ არის განსხვავებული: რაგორც ჩვენში ძველ-ძველს კაცზედ იტყვიან, რაც ზემოდ არის, ორი იმდენი მიწაში დადისო, ისე გელიჩკაზედ ითქმის, რაც ზეშოდ არის, ორი იმდენი ქვესკნელშია აშენებული.

თვითონ ქალაქი ბეკრით არათერით არის შესანიშნავი, მაგრამ თუ შესანიშნავის რისამე ნახვა გსურთ, ქვესკნელში უნდა ჩაბძანდეთ. აი ის ალაგი, სადამც იწყობა ქვესკნელის გზა. ტანზედ უნდა თეთრი ხალათი ჩაიცვათ, თორემ თქვენი ტანისამოსი მარილის მღვიმეებში ისე გაივსება მარილით რომ ალარიერების გამოსადეგი ალარ იქნება. აი დაიწყო დაგლაგნილი ქიბე; ეხვევით გარშემო და თან ჩადიხართ ძირს, მაგრამ ძირი არ მოჩანს. ოთხას საბოლო-და-ქვეს საბეხურს უნდა ჩავიდეთ და მხოლოდ მაშინ დაადგამთ სწორე ალაგზედ თქვენა. გგონიათ საბნელოთში ჩახვედით? სრულებითაც არა. ქვესკნელში მრავალი თვარნებია; მთელი ის არე-მარე სხვა-და-სხვა თქ-

რად ვარ განათებული; ბიბლიაში თვლები აღმეწყდებათ: მელვრივებს დაეხსნათ, მაგრამ ბატარა სახს უგვრ თვალი გაგვჭრა: ხედავთ ურიცხვს კოლიდორებს, მეიდნებს, სახლებს, სადრებს; სახლებს მრიალის ბოძები უდგათ; სადრებში მრიალის სატები და სწგელოზები ვრიავს გაძოქსნდაგებულია შუქი ერთი-ათად უფრო გაძლიერებულია მრიალის თვლებსა და სხვა ქვებში ბრწყვიალით; სხვა-და-სხვა საგნები თითქო ათას-თრად ვრიავს შეღებილნი. ამ ქვესკნელში სიღრმე დიდის, სცხოვრობს, შრომობს, ატარებს მთელს თვის სიცოცხლეს; ვრიავს ბავშვები, რომელნიც აქ დაბადებულან, აქ უნდა გაიცხრან თავიანთი ცხოვრება და აქ უნდა დაიხოცონ.

განცვიფრებულს ვერ გავიგივით, რას უნდა ვეთებდეს ამ ამოდენა სიღრმე ამ ქვესკნელის ქალაქში. გინდით გავიგოთ და ვერ შევძლებ ათვალიერებთ, ხომ ვრავინ ამიხსნის ამ გაძოცანასაო.

ბატარა კიდევ მოთმინება იქონიეთ და ასწია ხელი დაიწყო გრძელი, ცოტა ბნელი კოლიდორი და მის ბოლოში მოსჩანს სინათლე. რაღაც გამოუთქმელის გრძნობით გატაცებული მივდიოდით ამ სინათლისაკენ და რაც უფლოვდებით, იმდენი უფრო და უფრო დიდდება ის სინათლეცა. ეს ვრის შესავალი ერთს დიდს უშვენებელს დარბაზში, რომლის უზარმაზარი მრიალის კედლები ცისფრტუნვასავით ფერად-ფერადით ვრის შეხამებული. შუაში ჩქიდია დიდი სვამლი ლ მზის მზგავსად ნათელსა ჩეცნს იქაურობას. კედლებზედ ზემოდან ქა-იქა ბრძოვამკვამებენ წყალის ნაკვდულები; ამით გამოუვლიათ სქელი ბეტები დედა-მიწისა და მოუგნიათ ამ ქვესკნელისათვის. მირიდამ წყრამდე გარეშემო გიბეებია გაბეთებული; მათზედ უშიშრად დადიან მუშები, წყრაქვით ხელში და ამტვრევენ მრიალს. ეს სამუშაო დარბაზი გასდგეთ, მაგრამ

მას გვერდით ერთი სხვა დარბაზი კიდევ აგრავს, ბალის დარბაზი, რომელშიაც ძრავალი ჩინებული ბალი გამართულა და ძრავალს სწელმწიფესა და დიდ-კაცობას უმქეიფნია.

ამ დარბაზებს რომ განშორდებით და ზღურას გაივლით ვიწრო კორიდორში, წაადგებით ერთს გაძოქვაბულს, რომელიც ოდნავ არის გასათებული და კედლები არ უჩანს. ხედავთ თქვენს წინ მსოლოდ შავს ტბას და ეს ტბა დედა-მიწის ზურგიდამ ჩამოწვეთილას წყალით არის შემდგარი: თავის დღეში იმას ნელი ნავიც კი არ მიჰკარებია და მის სარგესავით უძრავს ზედა-პირში ხედავთ ოქვენს სახეს მაშხალის სინათლეზედ თითს სალათში, თითქო თითს სუდარაში გასვენულხ. ტბის ნაპირზედ ნავია მიბმული და მესაკეები თეთრსაც ტანისამოსში მიგიწვევენ ნავში ჩასაჯდომად, თუ გნებავთ ტბაზედ გაისეირნეთო. რაც უნდა გულ-მაგარი კაცი იყოს არ შეიძლება ამ მიწვევის ტანში არ შეაკრთოლოს და არ ამოიქრებინოს, რომ სიაქიას სამზღვარზეა მისული, ტბა—ჯოჯოხეთის ტბაა, ჯოჯოხეთის მაშსანებით განათებული და იქნება მესაკეები სულის ამომსდელ მიქელ-გაბრიელადც ეჩვენოს.

ამ ქვესკნელს გიდევ თავისი ქვესკნელი აქვს, ამ ტბის ქვეშ გიდევ სხვა ტბაა, ამ მუშების ქვემოდ გიდევ სხვა მუშები მუშაობენ, მაგრამ რაც გაამბეთ ესეცა კმარა ველიჩკის გაძოქვაბულების გასაცნობად. ახლა თქვი მეტი უნდა ივრცთ, თუ გსურთ დაწვრილებით გაიგოთ, როგორა სცხოვრობენ, როგორა მუშაობენ ამ ქვესკნელში; ოჯაქლაგან სალხი იბადება, ოჯაქლაგან მუშაობა დუღს, ოჯაქლაგან წმინდა ვრიალის ქვებს აცლიან გედლებს და მსოლოდ შიგა და შიგ სცოგებენ ვრიალის ბოძებს, რომ ზედა ძირს გამაგროს და უფრად ქვეშ

ან მოჰყვეს მიწის ზვავებს ადამიანის ამოდენა სიმრთელე და თვითონ ადამიანებიც.

ამ უკანასკნელს ასის წლის განმავლობაში გვლიჩკის მდინარის მდვიმეებში ამოდენა ათას-ხუთასი მიდგომი ოკუთა მარილი!

სხვაგანაც ბევრგან არის ამ გვარი მარილის მდვიმე და სადაც კია, დიდი სარგებლობა მოაქვს ახლო-მახლო მცხოვრებლებისათვის.

ერთი ამ გვარი მდვიმე ჩვენს გუბერნიაშიაც არის:

ძველად გარგად იცის რომ ჩვენში გლეხ-კაცებმა ქარავნით წასვლა იცოდეს ერეკლეს ომებისაგან ბრიყვისა. შეიერთებოდეს ერთად, შეაბამდენ ასს, ორასს ურემს და ამიტომ გაუდგებოდენ გზასა. უწინდელს დროში, კაი იცის რამდენი შიში უნდა გამოვათ გზაზედ, რამდენი სიფრთხილე უნდა გაეწიათ! უნდა გადაეკლათ სპასალართან ამოდენა ხარკი და იქ სამზღვრის ზედამხედველისათვის მიეცათ სიფრთხილე; მერე მიეცათ იქაური ქარავანბაშის, ანუ წინამძღვრისათვის, რომელიც ითვრებდა ყველაზედ დაცემისაგან; კარგი კიდევ თუ თავის დროზედ მიაღწევდენ დანიშნულს ადგილამდე. გზიაბნულზედ და ზიანსულობით ნარჩენს მოდიდებია იცის და ურემი ვერ გაჰყვა; ხიდი და ბრიჯი კი ანასად მოახსენებს; ჭლექებით უნდა გამოეკვანათ ჩქეთ ნაბერავძე და მერე ურემზედ დაედოთ.

ეს მარილის მდვიმე არის ქუდიეთს, ქორეკის გუბერნიაში. კარგა ხანი გვლია მარილის დედა-მიწაში ამ ადგილას და ზოგან ზეზედაც არის გამოჩენილი. ამ ადგილებიდამ მარილი გაუცხიათ იმ დროსაც კი, როდესაც ჯერ ჩვენი არ იყო შემოერთებული და მხოლოდ ქეის ჩიქუნების ხმარობდენ. ბევრგან

იზიგეს იმისთვის მარიდის ქვეშ, რომელთაც რკინის ისრები არ მიებჯინებით და ქვის ჩაქუჩით არიან ნაცრდკილები.

ესლანდელ დროშიაც მუშაობა ყულეშია, რასაკვირველია, კარგანს წესზედ არ იქნება. ყულეშელებსაც ხალასი დარბაზი-ბი გაუკეთებით, ისე რომ საქონლის შეყვანაც შეიძლებოდეს მარილის სამტვრევ ალაგამდე და ამ საქონლით მარილის გამოზიდვაც: მაგრამ საკუთრიანად საქმის გაკეთება კი ეზარებათ. გამოამტვრევენ ქვეშელს, გააკეთებენ დარბაზებს, იმუშავებენ, გელრე დღის საინათლე შეუწევდეთ და შემდეგ მიანებებენ თავსა, იგრნებით განათება არ ესერსებათ; შეუძლიანთ ახლა სხვაგან დაიწყონ მუშაობა, ასალი დარბაზები გააკეთონ და თავი რისთვის შეიწუხონ. ამას გარდა ყულეშში ზოგან მლვიმეები ან ტევად არის გაკეთებული, ზემო ბოძები ქვემო ბოძებზედ არ მდგის ლ საშვრისათვის ეს დიდად საფიქრებელია.

ბქლიჩაშიაც ლ ბევრგან სხვაგანაც მარილი წმინდა იმტვრევა და პირ-და-პირ იხმარება, მაგრამ ბევრგან მარილს სხვა-და-სხვა მიწა ურევია, მაგალითად თიხა, ქვიშა, და ამ გვარის მიწა-ნარევის ხმარება შეუძლებელია. ამ შემთხვევაში საუცთესო დიდი შემდეგია: ამ გვარ მარილ-ნარევ მცენარეში უნდა გაეთდეს გამოქვაბულები, წყალით გაავსოს ლ ეს წყალი დარჩეს მათში, ვიდრე ბლომად მარილს არ შეიწოვს, არ გახსნის. რასაკვირველია, მარილთან ერთად წყალში სხვა ნივთიერებაც იქნება გახსნილი, მაგრამ ამით ერთმანეთისაგან გაშორება ადვილია; საჭირო მხოლოდ, ამ წყალმა ნელ-ნელა დაიშროს და რაც მასში მაგარი ნივთიერებაა ნაწილ-ნაწილ დაილექება. პირველში დაილექება ეზოვილ-ქვა კირი და ეზოვილ-ქვა სალბიუმი, რომელნიც გამოუსადეგარნი არიან ლ შემდეგ და-

ილექება თვითონ ძირიდან. ამოალებენ ამ ძირიდან და გააშრობენ ან ოჯახებს ან ბაზრისთვის. თუ ძირიდან-წყალს ცენტნერზედ დააშრობენ და აადუღებენ, მაშინ დაღებული ძირილი წმინდა იქნება, და თუ ნელ-ნელა ბზეზედ დააშრობენ, უფრო მაძისხის დაიღებაა. ესეც კია რომ ეს წყალი ბოლომდის არ იშრობა, თორემ ისე ან იქნება, ძირითას ქვით ან დაიღებოს სხვა-და-სხვა მწარე ნივთიერება, რომელიც ძირილის ღირსებას ამცირებს.

ამ სტრიქონებს ვწერთ გამოჩენილი ჭიაღების ძირილის გამოქვაბულებიდან, რომლებშიაც ძირილს წყალში გასხნით შეუღლებენ და ან ბინა-და-ბინ გამოშრობით. ამ გამოქვაბულებში ძირილი სხვა-და-სხვა მიწასთან ქვითად ანის ან ფუკალი და ბინა-და-ბინ გამოშრობა ან გამოდგება. ამ გამოქვაბულებში მოგზაურობა ნაკლებ შესანიშნავი ან ანის, ვიდრე იმ-ლითხების გამოქვაბულებში. იქ გაბედვად ძალიც ჩახვედით ქვესანელში; აქ კი თავს ხელი უნდა მახსნიდით და ჩაცუდეთ, ვინ იცის რამდენს ძალიან ძალიზედ; მიცურავთ და ან იცით კი თქვენს ცურვას ბოლო რომელი მოელება. აი დაბადით ოქსი დედა-მიწაზედ, გაიარეთ ბევრა ხე იცნობა სახელოსნად მიაგეხით ქვესანელის შვენ ტბას: აქ კი უქმნელად უნდა ნავში ჩახვედეთ, თორემ ამოსვლა ამ ქვესანელიდამ შეუძლებელია. ქვესანები ხელ-ხელა უსმენ ნიჩბებს, დაძლეთან მწუხარეს სიმღერას ხმა მიჰყვებით მეორე ნავიზედ. აი ჩამოსდით, გაიარეთ ბევრა და გედეც უნდა ჩაცუდეთ ქვესანელის დიდი ქიაყაში, მეტი ჭ'ია ან ანის; უკანის თქმა ანას გარგებთ. გედეც ჩასთიალდით, გედეც დაადგით ოქსი დედა-მიწასედ, გედეც გაიარეთ ბევრა და გედეც დედა-მიწაში ჩასაძვრები ჯურღმული დაგხვდით. ან შეიძლება, ან იფიქროთ, რომ ეს უნდა თხე-

სულისკვეთ დაგძგერებოდე დედა-მიწამიო და არ იქნება ტოტა შიშიც არ შეგეკვრათ გულში.

მოთხედ რომ ჩაცუდებით, კაგონები დაგხედებათ, დიდ კაგონები, რომელთაც ართქლით მსტარებელი სწრაფად გაქანებს რკინის გზაზედ. მიდიხართ და თან გეშინიათ. ამ მწუხდიადს ბნელში ეს კაგონები ველდს არსად დაეკარებოს და ზედ არ მიეგუდულტოსო. გრძნობთ რომ მაშინ თითქო სადღაც ადის; აი გაძახნდა ტოტაოდესი სინათლე, ბნელში ჰქდების თითქო არჩევთ; გბოხიათ, საცაა მიკედ იქ სადგ მუშაობა გაჩაღებულია და ეგელოტებს დაგათვალიერებო; გასხიათდა მტრედის-ფერად; მალიით რადგ სინათლე მალჩახს და ეს სინათლე თან-და-თან დიდდება; თითქო დედა-მიწის ნიავმა დაგბერათ, გულში რადგ საძაგნება იგრძენით; მაშინამ გაჩქარა და მზის სხივები მოეფინა ართქლით მსტარებელს კაგონებს!....

დიდ, რკინის გზით ადმხვედით ამ კუთხემულიდამ, სადგ რამდენკერძე ისრიგით სწრაფად ჩაცუდებით.

კარგი, მგონი მალიის მუშაობა სადღა?

მალიის მუშები გეცნობით დაგხვედ და გერც ნახვით მაი; ისეთი ძაძე ტეიით უგისრიათ, რომ უცხო გაცისკროვის მაიის მუშაობის დახედვა ადვილად საინაძგნოა და წინამძღოლები მოგზაურებს გასართობად ატარებენ ამ ქვესკნელებში და არა იმიტომ რომ შესაზარი მუშაობის დახედით უსაქმობა მოგნობა მიეყენოთ რამე.

* * *

დედა-მიწის სიღრმეში და ზოგან ზედა-პირზედაც ბევრგან არის მალიები, მაგრამ, რაც უნდა დიდ-ძალი იყოს მაინც ადვილად გამოსაჩენად წყალში გასხსიილ ულვაშელ მალიოსი.

დედა-მიწის ზურგზედ ბევრგან გამოჩენილებენ მღვიმე წყაროები, მაგალითად კავკასიაშიც ბიაფეთრისის სახლო; აგრეთვე ბევრგან არის მღვიმე ტბები, რომელთ ფსკერს მარილის ქანი ჰქვს გადაფრული. რუსეთში, ასტრახანის გუბერნიაში არის ერთი ტბა ელტონისა და ეს ტბა იმდენს მარილს იღებენ ყოველ-წლივ, რომ ბევრს ექვდენ და მაინც გვრ. გასვრილებს ბუნებით მის ქვეშ დაფენილის მარილის საისქე.

მაგრამ წყაროები და ტბები რა სხვაიშია მოსაჭირო არის, რომელსაც მთელს დედა-მიწას გარშემო მღვიმე ოკეანე

ქარიც ამწვავ და ადგილად აშრობს წყალსა. აგრეთვე ასტრახანის გუბერნიაში ამაგე წესით ოც-და-ცამეტის ტბიდამ ყოველს წელს ამოაქვთ ათხი ათას ათხას ფუთამდე მარილი. მაგრამ რა უნდა ჰქნან ჩრდილოეთის ქვეყნებში: ჩრდილოთ-რუსეთში, შვეცარიაში, ნორვეგიაში, სადაც მზე რიგიანად არც კი ათბობს დედა-მიწას?

ადამიანი ისეთი ქმნილებაა რომ სადაც გადაგდებ, ადგილს დაჯდება და ფეხქვეშ ბუნებას შეათანხმებს თავის მოქმედებას. ჩრდილოეთში მზე წელს ძლე ვერ აშრობს, მაგრამ იქ კაცი შემწედ სხვა მოვლენასა შოულობს—ყინვას.

მღვიმე წყალი რომ გაჰყინოს, ყინული სრულებით უმარილო რჩება და რაც მასში მარილი იყო, დახარჩენს წყალში გადადის. ეს დახარჩენი წყალი სულ-ქვიშად რომ გაიყინოს, ისევ ყინული მოშორდება და წყალში უფრო მომქებული მარილი იქნება გასასხიერი. თუ რამდენჯერმე ესე მოვიქცით, ბოლოს დარჩენილს წყალს, ბევრი დაშრობა ადვილ დასჭირდება და ძვლად, რაც მარილია, დაიღებვის

* * *

მარილი მიწაშიაც ყოფილა, წყალშიაც, მაგრამ არც ჰგავია იმას მოვლებული. როდესაც ქარიშხალი დაჰბერავს ზღვის ზვირთებს,—აბნევს მის წუწკლებს ჰაერში და ეს მღვიმე წყლის ძმეჯრი, გაცვებული ჰაერის მოძრაობით, შემდეგ სცვივა დედა-მიწაზედ წვიმის წყალთან ერთად. ეს არის მიზეზი რომ ზღვის ნაპირებზედ წვიმის წყალი ხშირად მღვიმეა და ამ წყალით მორწყულს ბაღსს საქონელი ძალიან ეტანება. ზღვაში მოგზაურებს ხშირად შეუნიშნავთ აგრეთვე რომ ხომალდსა და მასზედ მყოფს საგნებს თეთრი მარილის მტვერი დასდებიათ

და თვითონ ადამიანებსაც ხშირად სიძლიერე უგრძნიათ ტუჩებზედ.

* * *

მარილი ბევრგან არის, მაგრამ საჭუსაროდ ზოგიერთის ადგილებში, ზოგი უგზო-უკვლობისა. ზოგი დიდის ბაყის მიზეზით, ეს იცრიად საკვირო ნივთიერება დიდად გაძვირებულია და უბრალო სულს იმის ყიდვის შეძლება არა აქვს. ბევრი ლაბარაკი არ არის საკვირო იმის დასამტკიცებლად, რომ უმარილოდ არავინ თუ ბევრი საქმე მოისპობოდა, თვით ადამიანსაც მოესპობოდა სიცოცხლე.

უწინდელს დროს ეგვიპტელები იყვიანთ მკვდრებს მარილებდენ, რომ კარგად შესახუელიყვნენ.

ეხლა, მარილებს ხორცს, სვა-და-სვა თევზეულობას; უმარილოდ ძეხლის თევზის სახელიც ეი არ იქნებოდა; მარილსა ხმარობენ ზოგიერთის ვერცხლის ძიდნების შესამუშავებლად. მარილსა ხმარობენ ქაშანურის ჭურჭლის გამოსაწვავად. მარილსა ხმარობენ თამბაქოს გაგეთების დროს; ხმარობენ წულის გასაფიხვად; სოდის გასაგეთებლად; ხმარობენ მრავლის სვა-და-სვა წამლის მოსამზადებლად. ამას გარდა, რომელი ქალიც ეი უმარილს ქუეობა, ბოლოს ისე უშვდება სახე, რომ ვერას გზით ვერ მოსპობს სიშვეს; მხოლოდ თუ ვინმე მარილით დაიბანს, შეიძლება ცოტაოდნად გაუსუფთავდეს ფერის ხასი.

უმთავრესი მნიშვნელობა მარილს ადამიანისა და პირუტყვების ცხოვრებისათვის აქვს. ვერც პირუტყვი, ვერც ადამიანი უმარილოდ ვერ გასძლებს და თუ მარილი საგმად არა აქვთ საკმელში, ფერი კარგებათ, სდებიან, ისუსტდებიან და ადვილად შეიძლება, ბოლოც მოეღოთ.

უწიხდელს დროში ჭოლოხდაიში სახელმწიფოს მოღვაწეებს მხოლოდ უმარილო საკმელს აკმევდენ და ეს ჟბედურები რამდენიამე თვის შემდეგ იხოცებოდენ: მათი სხეული ისე მალე იხრწნებოდა სიკვდილის შემდეგ რომ მიკრძალვა არავის შეეძლო.

ამერიკაში მცხოვრებს ზანგებს ძალიანა ჰსიამოვნებს წელში ჭიის გაჩენა და შენიშნულია რომ, სადაც კი მარილსა ხმარობენ, ეს ავად-მყოფობა სრულებ არის გავრცელებული. აგრეთვე საქონლის ჭირი ოდრო იმ საქონელს ულებს ბოლოს, რომლის საკმელიც მარილს მოკლებულია.

გასაკვირველიც არ არის რომ გაცსა და ბირუტყვს უმარილოდ ცხოვრება არ შეეძლოს. ყოველის ცხოველის ტანში მარილი ერთი უმთავრესი ნივთიერებათაგანია: გაცის სისხლი რომ დააშრობ, ნაშთში ნახევარზედ მეტი მარილია. მარილს ბირში ნერწყვი მოჰყავს და საკმელს ადვილად სნელებინებს გაცსა. ადამიანის სხეულში სხვა-და-სხვა თხელეული ნივთიერება ოდრო ადვილად მოძრაობს მარილის შემწეობით, ოდრო ადვილად აწარმოებს სიცოცხლეს. ერთის სიტყვით მარილი ისეთივე აუცილებელი საკირაებაა, როგორც ბური და ტყუილად არ შეუერთებია ჩვენს საღსს ეს სიტყვა ერთად და ტყუილად არ უძახის გულ-უხვს, სტუმრის მოყვარულს გაცს —ბურ-მარილიანს.

* * *

ესეთი ძვირ-ფასი რამ არის მარილი ადამიანისათვის, ბირუტყვისათვის, მთელის გაცობრიობის კეთილ-დღეობისათვის და რასაკვირველია ყოველივე ეს, რომელიც კი მის გავრცელებას დაუშლის, დიდად მავნებელია. ეს არის მიზეზი რომ ბევრს მარილზედ ბაჟის დადებას არეულობა და ამბო-

სება გამოუწვევია ხალხში; ეს არის მიზეზი რომ შარშან, როდესაც რუსეთში ტიხონის არჩევის მიხედვით პატრიარქობა ვაზედ ბაყი მოსწონ, მთელმა რუსეთმა ალტაცებით მიიღო ეს განკარგულება.

მართლაც-და რა შეძლებდა რუსეთს მრიცხვის ბაყიდან? შეძლებდა მხოლოდ თორმეტ მიღებან მანეთიან და ამ ფულიდან ათის მიღებისდა ხარჯი თვითონ სახელმწიფოსა ჰქონდა. რვა მიღებისა ფულისთვის რამდენიმე მიღებანი კომლი რუსის ცოლ-კაცი უმრიცხო ბუროსა სჭამდა და მის საქონელს ხმირად უწყალო ჭირი ყლეტავდა!

რუსეთში ყოველწლიური მრიცხვი წევს, მაგალითად ატრახანის გუბერნიაში იყიდება ზამჩილასთან იმოდენა მრიცხვია რომ რამდენისამე ათასს წელიწადს ყოფნის ფული რუსეთს, წელიწადში ორმოცი-და-ათი მილიონი ფუთი რომ გაიხარჯებოდეს მოთ; მაგრამ ბაყისა და უგზოობის წყალობით ეს მრიცხვი თუმცა ადგილობრივ თორმეტი, თოთხმეტი კაპეიკი ღირდა ფუთი, ბაზარზე მოშორებით იყიდებოდა ათი შაურიდამ ათხუთ ბაზრამდე. ბაყი თითო ფუთზედ იყო ექვსი შაური და ქართი კაპეიკი, მაგრამ ძნელი ეს არის რომ ფასი მრიცხვის უფრო მეტი ჭირი ნდა, გიდრე გზის ხარჯისა და ბაყის გვალობაზედ უნდა ჭირიდა. მიზეზი ამისი ის იყო, რომ მრიცხვის შემუშავებას მხოლოდ დიდის ფულის ბატრონები ჰკიდებდენ ხელსა და იმ ფასს უნიშნავდენ, რა ფასსაც მოიწადინებდენ; შემცილებელი არავინ ჰყავდათ.

როგორც ბაყი უზომოდ სწევდა მაღლა მრიცხვის ფასს, ისე შესაძლებელია რომ ბაყის მოსპობამ, ფასის დაკლების გვალობაზედ კი არა, უფრო მოძებნებული მრიცხვი აეიდვინოს ხალხსა. უწინ რუსის გლეხი ჭიდუნდებოდა მხო-

ლობდ ხახვაძრ ფუთას მარილს სუფრაზედ წელიწადში და ძმასს შაუძასა ხარჯავდა, ქისა კი, რაც ბაყი მოაისჴა, შეიძლებაა, ძმასი შაუძაისა კი არა, მასათასც იყიდას; შეიძლებაა ხახვაძრ ფუთას მაგივრად იყიდას სამი-ოთხი ფუთიც, რა კი ცხადად დაინახავს, რა სარგებლობაც მოაქვს მარილს ოჯახობაში.

ინგლისში, სადაც დიდი-ხანია მარილის ბაყი მოსპობილია, თითო ცხენს აჭმევენ ორს ფუთსა და ხახვაძრს მარილს, ძროხასა ორს ფუთს კ რუსეთში შარშანდლამდე თითო სულს ადამიანზედ მხოლოდ ხახვაძრ ფუთი მოდიოდა. შახუძს პიროუტუვს კი ძვირად ღირსებდეს მარილით შეზავებულს საკვებს.

ეი რა სარგებლობა მოაქვს სხვათა შორის მარილის უსვად ძლევას საკვებავში: რუსული ძროხა წელიწადში მხოლოდ ოც-და-ათს გირვანქა ქონსა იძლევა; ინგლისური კი ოთხიდამ ხუთს ფუთამდე; რუსულს საკლავს შვიდიდამ ათს ფუთამდე სორცი გამოდის, ინგლისურს კი ოც-და-ათიდამ ორმოცამდე.

როგორ იქნება რომ ამ გვარმა განსხვავებამ სალხს თვალები არ ახუხტოს და არ ახვენოს, რა დიდი შემატება შეუძლიან ოჯახისათვის მარილის ბლომად ხმარებას. პირველ წელიწადებში შეიძლება ბაყის მოსპობამ ბევრი არა გაარიგოსრა, მაგრამ თან-და-თან შეჩვევა სალხი იმ ცვლილებასა, რომ რაც უფრო მეტს ფულს დაჴარჯავს მარილზედ, ორი და სამი იმდენი შემატება ექნება, ორი და სამი იმდენად იმატებს საქონელიც, ადამიანიც და მისი ოჯახობაც.

გამოსალმება

—

დავგდე მხარე ცვარისგვლებისა,
ის მხარეები უნივერსტეტი,
სადაც სატანა წვრილ-წვრილ ეშმაკებს
ჯგზავნის, რომ სერხი ისწავლონ მეტი;

—

მხარე შემკული ბუნებისაგან:
ხალხი ავსილი ნიჭიერებით; —
იქ სადაც ერთი უბედურია
მხოლოდ მეორის ბედნიერებით.

—

იქ ცვლა შრომობს მოუსვენრად!
განა მიტომ რომ თვით შეიძინოს?
არა! მისთვის რომ სხვას რამ დააგლოს,
ის აღტაცოს და თვით ცხინოს!

—

იქ სისხლ-სიმრცობა, ძმობა, მოყვრობა,
საეკლოული და ამხანაგობა
ცვივან მხოლოდ სხვის საჭვენებლად, —
ნამდვილ კი მხოლოდ ანს გვრაგობა!

—

კინც იმ ცუდებში უკეთ ცუდია,
ის არის უფრო ძლიერ-ხმიანი

ლ ხუთს კვრ ნახავ ასს კაცში რომ სთქვა:
«აქაც ყოფილა ადამიანი!»

დაკაცდა, დაკვდეს მისი მყობადი,
მაგრამ ცოცხლით კი ამეცსო თვალი,
რადგანც მე იმ დროს მაგონდებოდა
მისი წარსული და მომავალი.

აკაკი.

სასოწარკვეთილება.

ჩემი სამშობლოვ სხვებისთვის დედა,
ჩემთვის კი ავი დედი-ნაცვალი!
კაცი, დაიბან პილტაკებრ სელსა
და იტყვი რომ სად შენ დღეს უბრალო

ჩემს ცხოვრებაში ლ ჩემს განსაცდელში.—
მაგრამ მსუბუქს გითხრა მე საქმედური
მხოლოდ მისთვის. რომ უნდა გათავდეს
ჩემი შენდამო აწ სამსახური.

დღეს პირველად და უკანასკნელად
დაუფარავად ვიტყვ შენზედ გულს
და ალარ გმალავ იმ მძიმე ცოდთასა
დღემდის კი მხოლოდ ჩემთან დამარხულს!

სული და გული, ბუნების სიჭა,
სიკვდილამდე და წამი ყოველი
შენ შემოგწირე, და რა მივიღე
სამაგიერო მე სასოებელი?

უსამართლობა! მტრობა და დევნა!
ცილის-წამება გულის საგმობი!
და საუკუნოდ განსასვენებლად
მოსწრაფებული შვი-სათნოვი!

შვი-სათნოვი, სადამდის მტრობა
გელარ ჩაჭყლეტს ძალ-მიხდილს მგვდრისა
და მტილებელთა შენი საქმენი
ოქრის გერ უცვლიან თეთრსა სულისა.

ცქვიანსგნელ ყამს მე ეს მამხნევებს,
ეს მრწამს და სიკვდილს მიტომ არ ვნაღვლობ
და სახიდისის საწმინდისათვის
მტერ-მოყვრესა ჩემს ბედსა ვმადლობ!

დედ. მან დაბადა ჩემი სათნოვი
და მან დამქოლოს წყევისა სმითა!
ვისაც ეშრომოს ჩემზედ მეტად,
სიტყვით. ან საქმით, ან გულის თქმითა.

და მან გამეცხოს და შემარცხვინოს
უსამართლოდ და უდროოდ მკვდრი,

ಇನ್ನೂ ಕಾಲಿಡದ ಯೌವನದ ಸಂಭ್ರಮ ಅವಳಲ್ಲಿ
ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡಿದ್ದ ಅಮಾಯಕತೆ ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ
ಮೂಡಿಸಿದ್ದ ಹೊಳಪು ಅವಳ ಮುಖಕ್ಕೆ ಒಂದು
ಅಪೂರ್ವ ಕಳೆಯನ್ನು ತಂದಿತ್ತಿತ್ತು.

ಅವಳು ಅಂದು ಮೊದಲ ಬಾರಿಗೆ ಅವನನ್ನು
ನೋಡಿದಳು. ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅವಳ ಬಗ್ಗೆ
ಅಪಾರವಾದ ಪ್ರೀತಿ ಇತ್ತು. ಅವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ
ಮೂಡಿದ್ದ ನಾಚಿಕೆಯ ಗೆರೆಗಳು ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಹೊಸ ಆಸೆಗಳನ್ನು ಚಿಗುರಿಸಿದ್ದವು.

ಅವಳ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಅವನು ಕಂಡಿದ್ದು ಪ್ರೀತಿಯ
ಹೊಳಪು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅವನ ಭವಿಷ್ಯದ
ಕನಸುಗಳೂ ಅಡಗಿದ್ದವು. ಅವಳ ಮುಖದಲ್ಲಿ
ಮೂಡಿದ್ದ ಮಂದಹಾಸ ಅವನ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಹೊಸ ಹುರುಪನ್ನು ತುಂಬಿತ್ತು.

ಅವಳು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದು ಪ್ರೀತಿಯ
ಹೊಳಪು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಳ ಭವಿಷ್ಯದ
ಕನಸುಗಳೂ ಅಡಗಿದ್ದವು. ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ
ಮೂಡಿದ್ದ ಮಂದಹಾಸ ಅವಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಹೊಸ ಹುರುಪನ್ನು ತುಂಬಿತ್ತು.

ಅವಳು ಅವನ ಕಣ್ಣುಗಳಲ್ಲಿ ಕಂಡಿದ್ದು ಪ್ರೀತಿಯ
ಹೊಳಪು ಮಾತ್ರವಲ್ಲ, ಅದರಲ್ಲಿ ಅವಳ ಭವಿಷ್ಯದ
ಕನಸುಗಳೂ ಅಡಗಿದ್ದವು. ಅವನ ಮುಖದಲ್ಲಿ
ಮೂಡಿದ್ದ ಮಂದಹಾಸ ಅವಳ ಹೃದಯದಲ್ಲಿ
ಹೊಸ ಹುರುಪನ್ನು ತುಂಬಿತ್ತು.

და ეჭვ კი შესანდობარსა
ჩავარაგრაგებ გულითა
და შემოგსძახებ თამამად
გრძნობით სდგსიდის გულითა:

„ჩიანგურო, ჩემო დიდებავ,
და ძლიერებავ განძო,
ზოგჯერ იცინიხო გულსა,
ზოგჯერ წყლულსა მანძო!

ნუ გამომიღებთ ძალ-ღონეს
საბრალო მუშასა—მთესველსა,
მებრძოლსა გულ-გაუტეხელს,
ბნელში იმედით მკვესელსა!

დედა მაია.

(მოთხრობა).

I

სოფელი ძრწის-ლელე თვითონ, მოგვცა სიცოცხლე, კვრე, მოსწყურს ადგილს ხრის გაშენებული: ძველი გორაზე გაკრიჭული, ძირს გადასცქერია ვენახებს და ჭალებს, რომელთ შუა მიიკლაკნება პატარა მდინარე; ძვირად სახნავ-სათესი ამ სოფლის ძალით შიბს უძევს და ისეთ ადგილებში, სადაც ხან წყალი, ხან თვალს მუსაიფებელი ხრდილი აშოქვება. წარმოიდგინეთ: დილიდან სალამოძედის ძრწის-ლელული მუშა ადუღებული წყალსა სვამს; გუთნის ძროხების ძწკვიანი სხივები მზურკალე მზისა სათუთქვეს და საქონელი, ძაძვითა ბინ-დაღებული, ჩრდილად მიათრტიპნებს თვსს.

ძრწის-ლელეს სერზე, აღმოსავლეთის მხარეს, გზის პირას, ადგა ტყუპი ლელე, ისე კოშკისებრ გადახლართული, ჩაწმახვნილები, თითქოს დედის ხის მოძღებული მიჯნური ბი კოშკის შესვედრას და ჩაჭიანებიან. ეს ლელე ადლად იდგა სერზე, ტრიალ მინდორზე; გაშენა ქვეა ხახვისებური და გამხმარი ხვრის—ქვა. მოქნილ მგზავრისთვის სწორედ სამოსე იყო ეს ლელე ძველ გათლილებული შუბის გაგრძელება. გუთნის ძროხები ეჭ სადილ-სამხრობელს და

ხანდისხან თვალსაც წაატყუებდენ. ბეკრის მწუსარების, ვაების მოწამე იყო ის ტყუპი ოდე; იმის ქვეშ გაძტკრიანებულ გუთნის-დედას არა ერთხელ ამოუხვნეშია; მოშკვლს თავისი ნამგალი გაუღესია და სეკდისხად „ნამგალო“ დაუღიღინია; გატეხებულს ღამის მეხრეს ბეკრი უკვნესია და ოხრობს შეუთვლია დაუნდობელის ბედისთვის.

დილ, ბეკრის ვაების მოწამე იყო და ვინ ეს ტყუპი ოდე!

გათენდა. სერზე ხალხი, საქონელი, გაიშალა; გახურდა მუშაობა; ტყუპ ოდეს ქვეშ წვეს ერთი ასალ-გაზდა ბიჭი, ესე ჩვიდმეტ-თვრამეტის წლისა, ულვაშები ახლად შეკოკრებული აქვს, ხასე სიტყვისაგან შეღახნული: წვეს და სამიწად ჩემისავს. აქედ-იქიდგან ასმის ყვავი-ყივი, „ჩალუნას“ ხმა, „ჩალოლა.“ ეს ბიჭს გული შეხდება, გული უკდება თითქმის სატირლად, რომ ის აქ წვეს უსაქმოდ და სხვები კი გახურებული შესდგომიან საქმეს. წამოაწვეს, დაენდობა სელებზე და ისევ წაწვება; გულთან ბრძოლას ეწვილა ენით სიტყვა.

ეს სახრალი ბიჭი იყო სახლის დარაბაშვილი, გუთნის მესრე. ამ საცოდავს სხვებისგით დილა-ადრიან მირეკა გუთნებისდედისგან დახიშნულს ხვნას გუთნეული, მაგრამ კი იმ გარეკას! დილით რომ ადგა, გასა ენა რომ, სახრალი სიტყვამ, წელი ეკლავ ითესა; ტანში საშინლად შეაზმორა, ცხვირში წაუშხირა და ხელ-ფეხი შეუმტვრა. დილითვე მისვდა რომ რასღაც უბედურობა იმის თავს. ქვითი უხდოდა გათენებისასვე შინ წამოსულიყო, მაგრამ ვერ ულაპარაკა გუთანს; დაეძახა თავს; შეეგრიბა ძალი და ღონე, გაბედა გულიდგან დარდები; სული სხვა ფიქრებმა მოიცვა ასალ-გაზდა, შეღრეხული ბიჭის თავი; გაიმაგრა ისევ გუთანისაკენ, მაგრამ სი-

რუკაში ალაგ ქუჩაბიდან ჩვეულებრივი სიმარდე: ჯაბუკური, მხნე ნაბიჯი, მიხვრა-მოხვრა, სახრის მოქნევა, ხარ-კამბეჩის წარბებსა სულ დაკვირვა; ოქსებს მითრევდი კვლივით მიათრატუნებდა. ქრთის შესვდვით შეუტაკბდა მეხრეობის გამოძცდელი კაცი რომ ის თავის ქვიშუზედ გურ იყო.

შაბეს გუთანი. გაიძახით თუ არა მზე სამუალდობზე, უმატა და უმატა ამ ნაქებს ღამი-მეხრეს სიცხე და დასცა ბინძმ. ეკი, ამ ყოთუნა იმას არას არგებდა. მეტი ჩარა ალაგ იყო, უნდა მინ წამოსულიყო. ადგა, წამოიკუნა რუსული გასესილი ყარაჯა, ეს დიმის სახურავი მეხრეებისა,— ამოიბარა თავის ქრთ-გული, განუშორებელი მეგობარი, ითუნის სახრე იღლიაში და ტოროტმახით, კანკალით გამოეშურა. ჩვენ ნაცნობს ოდეს ძველ ბატარა-ხანს იკუნესა, ივიშ-ვიშა, მაგრამ ოდემ ნუგეშის ნაშნად მეთოდეც არ შეირეა; ადამიანივით იმასაც გულ-ტივად შეჭვედა საწყალ მუშაის ტანჯვას!! როგორც იყო წამოდგა, დასვენების შემდეგ და წამოვიდა.

ია მოდის სანდალა და ულელავს თავში ფიქრები: სწუხს, გული უდუღს, თავში ჟრუანტელი უვლის და შუბლზე სიმწარით ჭირის ოფლს ასხამს, რომ ამ ავად-მყოფობით იმას ქრთის დღის ალა დაკლდება, რადგან თავობის ამოუკვანამდის გუთანზე კერ დაჭყო—ეს უწუხებს გულს, ეს ტანჯავს სანდალას. გაბრაზებული დაჭგრეჭს გბილებს და უნდა ისევ გუთნისკენ გამობრუნდეს, მაგრამ კერა, კერ მოერია სატკივანს. წამოვა ბარბაცით, შედგება კიდევ ოფლ-ნაკრავ სალიერით. სენმა თავისი გაიტანა: ანორია ტკიანი; დაავიწყა დარდები. და ბოდვით წავრატუნდა შინ ბედისაგან დაჩაგრული ღიმის მეხრე.

ძლიეს! მოვიდა შინ. შინ სულიერი არსება არ მოიპოვება, რომ სანდალას მოუაროს. შეკა სახლში, კანკალით უძახის

დედას: „დედა, დედა! ოჯახმე!!... სად ჯანაბაში დაღუპულან...“ იმედ-გადაწყვეტილი დერეფანში, მზის გულზე, რომელიც დერეფნის ბანში სვეტად ჩამოდგარა, წაეგდება. გდია სანდალა ცალიერ მიწაზე, უძველესგებოდ, მაზარაში გასვეული; სახრე მაგრა დაბღუჯული და გულში მისუტული უჭირავს. ამ დერეფანში მისული ვინაურ ვინუტეფნის ბაგის კარია გამოღებული, საიდანაც გამდის სამიანელი, დამახრჩობელი სუნი. დერეფანშივე ქა-იქ, თითქო განგებ ამოუთხრიათო, საქონლის ფეხისაგან ამოჩიჩქნილია ორმოები; მიგ ჩაგუბებულია საქონლის ქარდი და ქათმებისგან ნეხვია ჩაყრილი: ეს ორმოები ბაყაის ბუდის ეკრია. მთელს დერეფანში ქათმებისა და გოჭებისგან გაჭედილი და მოდებულია ნეხვი და ამ ნეხვს ზედ ზათხულის მწვავი მზის სხივები ადგია; ადულებს გუბეებს, აორთქლებს ნეხვს და ადგის შესაზარს სუნს. ამ სიმწრავლეს სახარულით ესვეავან, დასტრიალებენ ცქლქი ბუზები; დაბერიალან წუმპის წოგნით და თვრუზის ფერი დასდებიათ, სწორედ ის ფერი, ან ფერისაც თითონ წუმპეა. ბუზის ხროვ მიაგნო სანდალას, დაუწყო იმას წოგნა, მწარე გებნა ლ თვი—ბედი ანუკლიანა.

ეი ამისთანა ჭაობ-გაეუკბებულ, ნოტიო, ცივებ-ცხელების დამბადებელ ადგილს კიდო სანდალა მთელი დღე მოუკლელად. საკმელ-სასმელი, თბილად ტოტს და ტუკის მოდგნა ამისთვის ვაი რა საკითხა. საცოდავი სანდალა, შეკითხებული, წუთი-სოფლისგან ბოლო მოღებული წამოიძახებდა სამუშ-სამუშ: „დედა, წყალი!“ მაგრამ წყალის მიმწოდებელიც არავინა ჭყვდა; უნდა დამორჩილდეს თვის ბედს: უნდა ადგეს და თითონ იცეს თვეში. წამოდგება, მოიკუნტავს მაზარას, ჩაძვრება დარბაზში და ქოთი ღმერთიანად მოიწოვებს კუტლით წყალს.

ამოძგრება დაბაზიდან და წამოაგდებს ისევ ისე, გაიფშვლის გუნდს და მიუშვებს ქარსა; ქალის დალიმებას რომ დედა გაიგონდეს სიდგანმე. დედაზებულად გამოქანებულმა დეროეანისკენ დედა-დობამ დიბგის ამოაგრიო შეაცქობინა სახლვის დალიმება.

II

— ჩემო სვიანის კვლიბო! ჩემო სვიანის კვლიბო! ქა, ქალისაბედ, ან გესმის?!

— რა გიანდა, ქა! მოასმა ხმა ქალისაბედის.

— ამთ მოავიდა ცოტა ხანს, სიქმე მაქვს. ასე გასაძახოდა ტიგის და შეწუხებულის ხმით მოხუცებული დედ-კაცი, სახლიდან მაინ, თავის მეზობელს სალიმო ყიმზე. ეს იყო დედ სახლვა დარიბაშვილისა; ის ქვრის გლეჯიდან მოვიდა, სახა სალ-სალვამითად დატოვებული შვილი შელიანებული და ედდა ეცა. ქალისაბედმა გაიბედა კარში დაბრახუნება გაბით, შეხშიაშვლით; თავი და მაჯები შეკრული აქვს და ჩამუდებისაშებრ მოაგეითსვს თავის მეზობელ მაასს.

— ქალისაბედ, ქალისაბედ! მაცალა სიტყვა მაიმ. ქოთი სახიხოვნელი მაქვს შენთან: სახლვა ან გამხდარა, ი დედ-მკვდრი, ვაჟი. საწყლის შვილი გუთანზე უკვდა და ხომ დამცა მისდევდა საქონელს დიმის მეხრედ. ოჰოი! მაგ და შეშლა ის დღე და ის სათი, რომ ის იქ დაუკვდა... ასე უბედურება მეწია, გეხვეწები, სული-სალამთი შვილი... ნუცა რა დროს, გალობა აწყობა, მკა კარზე მოდგომია... ან გიცი, ამბობს წუხელ წვილში ჩავიდოდა და იმაზე მოიგიდა. მეგობარ, ქა-

ლო, შენმა მზემ, დასიცხული გაა, გატყობ. წვლენ აი ასე გადასული ფიქრიდან მზე, ჩა, სწორეთ სამსრობისას, მოვნდა თურმე სახლში თითქნიათ და ბაბანიათ.

— რას იტეიგებს, ქალო? მშვილი ხომ არ ადგია? უთხრა თანაგრძნობით გლეხებმა.

— რა ბძანებაა. სიცხე აქვს, გატანებულია და თავს სიშიანად იტეიგებს. ახლა წამდაც მასწავლეს შაბ-ტიდლო ფიანრე შუბლზეო. რა გქნა, რა წყალს მივეცი მე გულ-მკვდრის შვილი. ის დასაქცეი მეწრიდანე ურიებიც არ არიან, თორემ კრია კაცი ქვრიასა გამოვრომეგდი ი შაბსა და იოდად წიკიდიო... თუ გაგაშლებოდეს სადმე, ნუ დაიშერ აგრეთც გაგიძლიერებს ღმერთი შვილებისა და იმათ ბედნიერებას მოგასწრებს წმიანდა გიორგი ზედა კვრიასა.

— იქნება მეგდას სადმე, მოგანახვე ჟიში. შენ მუშია არ დაგეშირება და შაბი, ხაბ მითხარ, რა დასაქნია: გამოაცხონე ქი გიხმე, მე არ შემიძლიას, დალდეული კარ. ჩემი შვილების დარჩენამ, ისეთი კარ, რო სუ ქვილი და რბილი ძირ ჩამოდის. ი რალაც საცოდავი ორი დღის ქვრი გვებად, ჩემო საცოცხლე, სუ კრიანს ხელით მოგეალერსე. თითის წვერზე ცეცხლი მეკიდება, სუ ნუნებში გამსმელესა.

— ეჰე, რა დაგემართოთ, ქა! ცელიანი ასები სო იშოგებიან, თუ თქვენ ძუში არ გეშოვებოდეთ. გვენცელიანებდით, ბეჩა, თვეის მოგვლასა.

— ია, შენ კი გაიხარე იმ ორ კვი-შვილზე, სად იყო, განახვე, გასაცელი? ჩქა-იქ ცოდვის დუღეით გიგიებდა. ორი დღისაში არ მოგროვდა სუთი ჰარანა ბუღუღა... ი დაბოცვიდეს ღმერთმა რალა ჩვენზე მოიცალა: ეს ორი წელიწადია. მალდა არ აგვიხედია უსარჩოობის გადმეედ.

— რაღა თქვენი და რაღა ჩვენი. ეხ კიდევ არაფერი, ჩემი სვანის კვალობა. მოუსვენლობას კვანი გავარდეს.“ ამბობენ ბატონს უღმერთო ღალები შეუწერიან ნახნავებზე. საცა ერთი დღისაა თურმე ორი დღისათ წერიმსო. აიჭ! არ უღხინან იმის სიყმეს ჩემმა წმინდა სალოცავებმა ჩვენის ცოდვით...

— ე რა მაგ სიტყვის ბასუხია და წამოდი, შენ წამოიღე, რაღაც შაბი გინდა.

ორნივე ლაპარაკით წავიდნენ.

ისაი გამოართმევს ქლისაბედს შაბს და მთვარით ღამეში ალი-ქვეშ მსხდომ ქალებთან გაგზავნის ბაასს იმაზედ, თუ რა მოუხდება, რა არგებს იმის შვილს. ერთი კუბნება:

— ქალო, თუ ცივება დასჩემდეს, დაბა ბერანგში ჩაყენიხე ხოდმე. იმისთანა უებარი არა აქნება-რა. ჩემ ჩაქრობასც იმან ვიგო...

— მე ვიცი რომ შენს სანდალას მშვიდი დასჩემდება, წანართვა სიტყვა ერთმა ღრმად მოხუცებულმა ბებერმა და თავგამოდებით, დაბეჯითებით დაიწყო: ვინცობაა კიდეც გამხსნელს, აგერები იმოდენა—ია ჩვენ ბერე მდიდელსაც აქვს— ბერე-ბერეულად დაიმტვრიე; მერე, ქალო, ცეცხლში ჩაყარე და გაანყრე. იდე დვინა, ჩასხი დიდ წყალში, ეს გახურებული აგურის ნამტვრევები შიგ ჩაყარე და ლოგინ ქვეშ ამოუდგი. ეს უებარია მშვილისთვის ი ჩემი ერთი შვილის ქვეყანაზე გაძლიერებამ. ერთი არ მოიძებნება და ორი. თუ არ არგოს, დედვ და თვალო, ჩემი წყეული მეტს სიტყვას გააგონებ.

სხვებიც ვინც კი რა იცოდა და გამგონია, გულ-მტკივნეულად ეუბნებოდენ ავად-მყოფის ბერეობის.

ამასობაში იმის შვილს სანდალას ერთი ცივის მიწაზე უსახურად გდებით უფრო და უფრო უძნელდება, ტანში უკდე-

ბა; დედა მაია კი ქალებთან ბაასობს. მაგრამ რა ჴქნას? მაშ არა ჴკითხოს მეზობლებს რჩევა თავის შვილის ძორჩენაზე? მერე რომ აუტყდეს რამე, ხომ ძვეყანა ჩაჴქოლავს, რომ ულირსი შვილი უბარტრახობით მოჴკლა. ამიტომ გულ-მხურვალედ ეძებს ყოველს ღონისძიებას, მაგრამ ულოხობისა და სულმოკლეობის გამო ვერასა შოგობს.

ბედ-კრული მაია ცოტაოდნად სუგეშ-ცემული მოდის სახლისკენ და თან ეკედრება წმინდა სალოცავებს, რომ შვილი მისი განსაცდელისაგან იხსნას.

— ადამიანო, ხბა რად დაგიბებია თავი ე ქვდარი კაცისათვისა, ჴა? უბარტრახო ხო არ არი, ეუბნება მაიას ახლად მოსული სარწყავიდამ შვილი, სახლად სოლომახა.

— აშ, შვილო, რა ვქნა, გენაცვალოს დედა, წამლისთვინ ვიყავ, მე ბედ-შავი.

სარწყავიდამ მოსული უცრასი შვილი მაიასი მწარედ ამოიოხრებს; ჩამოჯდება გუნძზე და ჩაიფიქრდება.

სოლომახა არის ოც-და-შვიდის წლისა, როგორც იმის დედა მაია იტყვის ხოლმე, მაგრამ შეხედვის უმალვე მიხვდება კაცი რომ დაუნდობელ წუთი-სოფელს დიდი ხანია რაც თავისი ჩაქუჩი ჩაუგრავს თავშიო. ტანთ აცვია დაგლეჯილი, უხეირო, კვირტ-ნარევი შალის ჩოხა, რომელსაც წინ კალთები სულ ერთიანად ჩამოცვეთილი აქვს, და ერთი შეხედვით კაცს ეგონება რომ არისტოკრატივით ტრაკი აცვიაო. შარვალიც შალისა აცვია და ტოტები დაგლეჯილ ბაიკებში აქვს ჩატანებული; შიშველი ფეხები ტალახითა აქვს შესვრილი და ზედ მიჴსმიბია; ხელ-პირი დაშაშრული მზისაგან, თმა გაბურძგნული და ჩაწითლული ისეთ ნაირად რომ გეგონებათ ამ საწყლის თავს თავის დღეში ხავარცხელი არ მიჴკარებიაო. ბა-

ტარა ცხოველებს შიგ დაუბუდნიათ ამ თმაში, მაგრამ სოლომანა სხვა მსხვილი მგბენარებისა გბენას ვერა გრძნობს და ქსენი რას დაკლებენ. სოლომანას უკრადღება სხვა რაზედმე მიქცეული. ის იცინოდა, იქნება, ამაღამ როგორმე გათავდეს სარწყავი და მერე დაობლებულმა მიწყოს მკას ხელი. სოლომანამ მოუმატა ბიჯს. ხელა ამოსახორი რა აქვს? ისა რომ ქრთის დღისას გუთნის-დედა ალარ უხნავს, რადგან იმისი ძმა მოსცდა. ქრთის დღის ნახნავს იქნება ოცი თუ არა, თხუთმეტი კოდი მაინც გამოსვლოდა და იოლად წასულიყო. თუმცა მომეტებულს ამის ნაშრომს სხვა წაიღებდა, მაგრამ ცოტა ხომ იმასაც დარჩებოდა. აი ამას ობრავს სწყალი სოლომანა დაობავშვილი.

III

დედა მაია მოამზადებს შაბს და კუბნება შვილს ალერსით:

— ადე, გენაცვალოს დედა-შენი მაიას ორთავ-თვალები. შემოდი შინა და ე რასაც შაბია შემოგადო. შუბლზე, ძგების გიშქერავითოს და პატარა ციგმა ოთხმა გადგრას. ეიჭ! შენ დედასა და კაგლახი, რა სიცხე აქვს ამ დედა-მკვდარსა! ააფრენებს და გრუსუნით შეიყვანს. დარბაზში აგია ჭილოფის ნაგლეჯი, იმაზე გადაშენილია გაცვეთილი თართაგი, მაიას მზითვისა. სახურავად მოუტანა საბანი ისეთი ჭუჭყიანი ლ გაჭკარტლიანებული რომ კაცი ვერ მიხვდებოდა, ბირველში რა ფერისა უნდა ყოფილიყო. საბანს ჭუჭყის გამო ზინტლის სუნი ასდ-

დის. მაია თვით მოუდგამს სის მუთაქას—სართუმალს, ზედ ჩაესს გადაუგრებს და ეტყვის:

— აი, შვილო, დაწექ! გაგისცვალოს შენ დედის თავლებია, ნუ იდკლებაგებ.

— დედა ვრა ვრაის-რა? მშიას; უნდა ჩქარა წაგიდე, რო ი წყალი ბოლოში ვრ გამიგიდეს, თორემ შეტბორავს და ი რაღაც სატოდაგი სამისდია, სულ ერთიანად გამიტეელებს, ეუბნება სოლომანა.

— რა ვქნა, ბაბა რა გაუხდა... ამ უწისქვილობის გამო კი ვერა დაგეშქვით-რა და.... ეკლესიაში ხელი ალო ი ქურთხეულმა ლმერთმა. მოიცა, შვილო, მგონი ჩვენებიანთ ხახამ მჭადი ამოჭყარა: წადი. გასესხე; ეზე მასესხოს. თბილი პურის მჭადი გაიმეგა.

მაია წავა და მოუტანს. სოლომანა გამოიხეგს მჭადს უგანა ხახის კალთაში და წასასეელდელად დაემზადება. ამ დროს გარედგან მოისმის მგზავლის ხმა.

— სოლო! სოლომანა!... ბიჭო, დარაბა შეიღო!...

— ვინ ვრის? გამოვა კარზე. ჩა, შენა. დაჩარე! რა გინდა?

— ერთი წყალი მითხოვე: ხელ უნდა ტეში წაგიდე და ეკენა პატარა ფიჩხი და შეშა-ეიჩხა ვაგზალი. დღესვე, ჩქარა, ვერათი გამოვატანე ეული. წასელის შეალამისას ზუგეით მოვიტანე დაიხეიდენ სიეშქვი. ეჭ ხან დეროს ვრ გაუენია წყალი... ბავშეები შიმშილით ეხლატებიან. ეს ორი დღე თურმე ერთი ცოლ-შვილი ხელ მოხარშული მსხალზე გამოდის. ჩემ დედა-კაცს შეშლობით ატებშიც ვერ გამოეცხო ხმიადები.

— ხელ, კაცო, რო ეერაა. ზოგან წაისელებს. მოხელეებს რო გაიეგონ. ხო დაენახეგენ.

— რა გქნა, ძმაო. მიკვირს და არ წავიდე? გეთხოვ შენა. აბა ერთი მითხარ, რა გქნა? სულ შეგაწუხებ და ორშაბათს ადრე წავალ, რომ მზის ამოსვლამდინ მოვიარო. მერე ქერი მაქვს საგლეჯი და იქ უნდა წავიდე.

— რა გაწყობა. წაიღე; გაუთხიელდი კი გეთაყვა; ერთ მარჯვენად მიღირს.... დედა! გამოუცა კ წალდი. კ ის გარეთ უკან აუყვა. მოიხედა, ლაზარე, რა გითხრა: ასე გავიგონე რო ბატონს ყანები და ქერები გა-უწერია; ისეთი ზაქარია, რა ჭკვიანი?... ჭო. აი სანთელს ბიკში თქვა, მეც თავს დავდეკდი; ბატონი იყო, მოურავი და ერთი მასელო.

— ჭო, მეც გავიგონე. ვისი რამდენ დღითა დაუწერიათ, ისიც კი გავიგე. სადღაა ღმერთი. სადღაა ხატი: ჭეყანა. შეიღანასა, გაუგულმართდა. სატყვალი სიბრალული არავის აქვს ჩვენი კაცისა. ეგ კაი კაცია, მაძას არა ჭკავსო...

— აი, შვილო, წადი! უთხარ წუწუნით ლაზარეს ჩაიძ.

— იმას კამბობდი. ეგ მაძას არა ჭკავსო... ეჭ! მაგრამ აგი კამბობ: ალარ არის სიბრალული. ძმაო, ჩვენის კაცისა. ალარ და ალარ!!

— არა, ჩემო ლაზარე, ეგ ახალ-გაზდა ბატონი უფრო კაი კაცია უწინდელზედ. მარტო იმითა ცუდი რო სუ სხვის სიტყვას აზდევს. რასაც ი ამოსაწყვეტი შვილი, ი მოურავია თუ რალაც კანაბა, ეუბნება, ეგეც იმას სჩადის.

— ოჭი, გითხრა და გადასდეგინა ჩვენ მაგიერ აი ჩემმა ყოგლაწმინდა კუბოსა მლვთის-მობელმა მაგ მოურავსა!... აბა, ერთი მითხარ, შვილო, ბატონს რად უნდა ამოდენი ბეური; ცოლი არ ალანებს და შვილი; რაში აქნევს. კ ის ბირისგომდ ამოსაწყვეტის შვილს, ი მოურავს, მიაქვს... გიდეც იმიტო

ჩვენს ი გუთნეულები, რატო აქამდინ არა ჩვენი განაგლეჯებიაგანა აქს ესენი შეძენილი, აი! სთქვა მაიამ.

— იცქირი არ არის! კინ გაგეთებულა განაგლეჯი შენებით, რო ეგ გაგეთდეს. ბევრი გაგეთებულა, მაგრამ ბოლო არა ჩქონია. იმიტომა რომა ჩვენი განაგლეჯები შეაქვს. განა იმას. ჩემო ლაზარე, ღმერთი არა ხედავს? განა ის ქმაგეებს მოუწონებს?... ეხლა ჩემი მიწები, აი გადაღმა რო მაქვს ორდი-ნახევრის ირდიგარდმოთ, აი ის მიწები... რატომ არ დაბრმავდებით თვალები... ოთხი დღისათ დაუწერიათ. ბაბა, ჩემო ლაზარე, ამას ღმერთი მოიწონებს?

ასე გაიბეს გულ-დათუთქვილმა მეზობლებმა ბაასი; თუმცა შვილას თავის საქმე ჩქონდა და ეჩქარებოდა, მაგრამ ესამართლების მოგონებამ თავისი გაიტანა. ამ ამბების მოსმენმა დედა მაიამ ერთი გიდეც სიმწარით შეჰხედა:

— ოჰო. ოჰო! გთხოვ ი ჩემ კუბოსა მღვთის-შიბელსა და წმინდა ელია ღრუბელთა წინამძღვარსა, რო გასცეს ჩვენ მაგიერი პასუხი ი ჩვენ შემწუხებლებსა! ჩვენი ცოდვით ნურც დაჰყრიათ მოურავის ცოლს და შვილს კარგი და კეთილი! ნურც მოუსვენიათ იმის მკვდრებს სათლავში, ჭო და ასრე, კაი კაცი ის არ არი! ასე დაიწყო წყევლა-კრულვა გულ-გასეთქილმა და გაბოროტებულმა მაიამ.

— რა გაგაგონებს, დედი. ბერკული არ არის და მეორე ქს ამბავი, მაგრამ წრეული. სოლო. ახირებით არი, რო ალარ შეძლებს მოშტებით. ნეტა მოსულიო რამე მაინცა.

— ეჰ, ძმაო, რას მოუშტებთ? ბაბა, მითხარ, რა უნდა უყოთ? ენაც, ძმაო, მაგათ უჭრიათ და ხელიც...

ასე დაიბოლოვა ქს საქწუხარო ბაასი ჩვენმა სოლომანამ; უთხრა ჩვენებრივი «დამე-მშვიდობისა» დაზარეს; შეიდო ბა-

რი მხარზე და გაძღომზავრდა სიმინდისკენ. კმაყოფილებით, სულის სიმშვიდით წავიდა; ჰგონებდა, რომ ეს ვინაი ცვლილების დაბრუნებით გუშკენდეთ, გავაბრიყვეთ რამეთ. მხეცს კი შენს მტერს, რაც იმათ ტყუილის, თუკის დაბრუნებით ვერა გაუწყრნა და ვერ მოიფიქრეს ეს შემაწუხებელი მუწუკი.....

IV

დედა ქვეყნა დილა, მზეთმ იმისთანა დილა, რომელშიც მწუხრებისა და შეჩვევების მეტი მვიას ვინა მოუცლია. წამოდგება დილა ადრიან და ეკვე-ყვრებით, ცოტიალად, გულის ძგერით, დახედავს თავის სტოლიეს შვილს. ელდა ეცა გულდამწვარ დედას; გულის ტკმა თითქო გაუჩერდა; თმა ეყალეს შეუდგა და ტიკმა ყროყინტელმა გაუარა ტანში. ხახლდა სიტყლივ გათხეულიყო. დედას ჰგონია, რომ იმისმა შვილმა სულთ-მხუთავს სული ჩაბერა და შეწუხებულის ხმით. ვინკვლით ჩაეხმაურა: „შვილო!“ შვილმა ძლივს სცა შეწუხებულ დედას სიცოცხლეში, რომ კვლ კიდევ ცოცხალია. წამოდგება ძია; ხახ აქეთ მიაწყდება. ხახ ალეთ; ვერა გაიგია-რა; ვერა მოუხერხებია-რა; ვერ უშოგნია მიზეზი, თუ რამ შეაწუხა, რამ მიაყენა

ამისი შვილი სიკვდილის პირზე. დაიწყებს თავისებურად სხსნას, დანაშაულების ძებნას. იცლის, იცლის, ეძებს მიზეზებს და მიადგება იმ აზრს, რომ უთუოდ და უთუოდ იმის შვილს მიზეზი აქვს რომელიმე ავის სიტყისა, წმინდანისა. ახლა რა ჰქნას, როგორ გაიგოს, რომ იმის შვილს სწორედ მიზეზი აქვს. იფიქრა, იფიქრა და ბოლო რამ დაასწყო: იეთიღებს დაასხმევინებს და თუ ამითი გერ გაიგებს, მაშინ მკითხავს მიმართავს იმ გამოცანის გამოსაცნობად. მკითხავი ამათიანის ქალია, რომელიც რეცეპტს (ბარათს) მიუწერს ხოლმე ხალებით. მიაქს სახე გაუბრწყინდა, გაუმხიარულდა; გული გაეშალა, რომ სიშიერება იპოვა, და ქსრელ ნაშთ-ცემული მოჰყვა წუწუნს.

— რა ვქნა, რა ვაწყეინე ი დალოცვილებს, რო ასე მდგებარედ გამიხდეს ე ულიხსი შვილი! რა ვქნა, რა წყალში ჩავარდე, რა დავარს მიეცე! ერთი იეთიღები თუ არ დავასმევინე, არ იქნება. გვასცვალე იმათ მადლს, ბოლოხდ უშველვათარ ჩემს სიხდვას და ათ სიოეცლს ეგ-მიშველს შემოგიევლი დიდებაზე; ერთ წლამდიხც სუ ეგ-მიშველს ვიეღი წირვა-ლოცვაზე. აქ ადგება, დავსრავით გავა გარეზე, რომ იეთიღების ჩამოსხმელი იშოვოს ვისმე.

იეთიღები და მკითხავი—ია პირველი და უკანასკნელი მისამართი ლანისძიება ჩვენის ცდებისა. იმათის ცდით, ამ ღონის სიშველებით შეიძლება ავად-ყოფობის მიზეზის გაგება. მიზეზი რომელიმე ხატია ან მამის, ან დედის სალოცავებიდან. იკითხავს კაცი რად ასტყდომია ხატი ამისთანა დროს? რად მოუცრავს ხელი სიწყალის მუშაკისათვის ამ სისხლის ბუნის კვამის დროს იმ ხატს-წმინდანს? თავის სალოცავში წმინდანები რომ არას სითხოვდეს ხალხსა, არ აწუხებდეს და ბინა-იქით, რომ ებადათ ხალხის ამბორებდეს,—საკვდილით, რა-

ღას მოსთხოვს, ან რაში აქნევს იმის შეწირულს. ამის მოსაზრება არა აქვს ჩვენ გლეხს და ამხსნელიც არავინ ჰყავს. მღვდელი!? მღვდელმა რომ აუხსნას, სად სარეა ალაო ქნება. ამ კითხვებზე ჩვენი გაუნათლებელი გლეხი მკვირცხლად მოგიგებსთ: უთუოდ მძიმედ აწყევინა ი დალოცვილ ხატს, ან იმის სწილ მდგომარე ხის ტოტი აიღო და დასწვა, ან ცუდად მოიხსენია, ან დედ-მამის დანაშაული რამე.

მაია შეძოიყვანს ბებრუხანას; მოუცანს ბამბას და თითის-ტარს.

— აქა, გენაცვა, კმკელა! სამი წმინდანის სახელობაზე ჩამოასხი.

— მაია, კარით წმინდა წყალი მაქვია. არა ერთის-რა, ქა, ხატი იწყენს; სარგებლ მიშოვნე, რა ზედ გადაგათვრა თითლებს... რამელი წმინდანის სახელობაზე ჩამოგასხა თქვენი ქალო!

— ჩვენი კუბოსა მღვთის-მშობლისაზე, ბენაცვა, წმინდა გიორგი ზედა-კვრისაზე და ელია ღრუბელთა-წინამძღვარზე.... ოოჰი!! იქოს და იდიდოს იმათი სახელი!

კმკელა დაიდგამს წინ წყალით სავსე კარმს; თითის ტარზე დაახვევს თითლებს და იტყვის:

— აბა და ყოველად წმინდაო კუბოსა მღვთის – მშობელო, წმინდაო გიორგი ზედა-კვრისაგ და ელია ღრუბელთა-წინამძღვარო! იქით, იდიდეთ და გამოიჩინეთ თქვენი სახელი. თუ თქვენ ემიზეზებით რასმეს მაია სანდალს, ულხინეთ, მიუტევეთ, და თქვენმა მადლმა და თქვენმა სახელმა, რომ თქვენს კარს მოგიდეს სამთელ-სწორებით, გურატით, დამც გითოს და ზედაშეც ჩაუყენოს.

ამ სიტყვას ხატებისადმი რო გაათავებს, თითის-ტარს

გაზდებს ჯამზე და სარჩეს გადააფარებს. რასაკვირველია, ბაშბა ისე არ მიჰკრობია ქრთქანერთს, რომ არ გაიხსნას: რომელსაც გაკეთების დროს უფრო დუნედ მისკლია თავი-თავზე, მალე გაიშლება, და რომელი წმინდანისაც გაიშლება, უთუოდ იმის მიზეზია. კეკელა ახდის სარჩეს.

— გენაცვალე მაგათ მადლსა და ძალსა! ქალია ღრუბელთა-წინამძღვრისა ლ ზედა-ჯვრისა გაიშალნენ, ქალო!... ააბა, მოიტანე წმინდა სახთელი, ჩამოჰქონ და თავს შემოავლე. იქნება, ულხინოთ და შეიბრალოთ შენი სანდალა.

მაია მსწრაფად წამოვარდება; ეცემა ძველ, დაკრეჭილებულ ფუთს, ამოურევს ხელს, იშოვნის კოშტ სახთელს, ჩამოჰქონის ფაცა-ფუცით და თავს შემოავლებს.

V

დადგა გული მაიასი გულის ალაგას; თავის ბუდეში მოასვენა იმ იმედით, რომ ეს არის რალა უშველა ღმერთმა და იშოვა მიზეზი თავის შვილის ავად-მყოფობისა. ახლა ელის, თუ აი დღეს, აი ხვალ, წამოდგება იმისი შვილი ფეხზე ლ თავის ძმას მუშაობაში მხარს მისცემს. მაგრამ, ვაი!—იმისი შვილი შვან ლ შვან მიდის, ცოცხლებთან ცხოვრების გავშირსა სწყვეტს და მკვდრებს ამხანაგად უხდება. ათავებს წუთი-სოფლის ასპარეზზე თამაშობას. გავა ერთი დღე, გავა მეორე, მესამე... მაია უცქერის თავის შვილს და იმედი აქვს, რომ წმინდანები იმის ვედრებას შეისმენენ და სანდალას მიანიჭებენ ჯანის სიმრთელეს. მაგრამ მწარედ სტყუვდება; იმისი შვილი სახთელივით დნება.

დედა მაია ქვითხება უეცრასს შვილს, თუ რა ჭქნას იმისმა გაგლეჯილმა დედამ რომ სანდალს უკეთობა არ ქტყობა. დედა და შვილი გაკგეთებენ თათბირს და გადასწყვეტენ რომ მკითხავს მიჭმართონ, თორემ სჭმე წახდა. მაგრამ ახა რომ გორ მიჭმართონ? დედა მოხუცებულია, ვერ წავა; სოლომანს სამუშაო ბევრი აქვს. ისევ უნდა ურემი შეუბას. მაგრამ აქაც დაბრკოლებაა: წამყვანი არავინ არის და ხარებიც ჯერ გუთანში ებნენ; თურქულის გადმკიდე გამოუშვეს ერთი ხარი; ასლა კალოც მოსდგარია.

— დედა! ქტყვის გულ-მტკივნეულად ხელ-მოცარული სოლომანა.

— რა გინდა, შვილო, გენაცვალოს დედაი?

— ახა ერთი მეზობლებში მიიარე, იქნება, წასკლა უნდოდეს გისმე მკითხავთან; ცალი ხარი გადაუბათ და წახვიდე... წადი დროზე.

— დაიცა, შვილო, ჰატარა მარილის კვნიტი ეგდო ე მა თაროზე.

— რად გინდა, სდამიახო! მარილი-კვნიტი არ მოგინდება?

— არა, შვილო, ხმავიგ მინდა: ლოჯაანთ ნენემ თურქულის შელოცვა იცის; შევალოცვინებ კვნიტზე, ეგებ ი ხარს ჩლიქებიდამ ქატალი გასცვინდეს.

— ი კოტა ხარს ხო არა ტკივა, ის შეუბათ რა.

დედამ ეს ვერც კი გაიგონა, ისე იყო გამოშტერებული და გამშრალი დარდისაგან. აიღებს მარილის კვნიტს და ბუტბუტით გადის. მიმავალ მაიას დაინახავენ მეზობლის ქალები და დაუძახებენ.

— მაია, მაიავ!... საცოდავი! დარდისაგან ალარა ესმის-რა... ქა, მაიავ, დაყრუვდი! აქეთ მოიარე ჰატარა ხანს.

მაია კაბის კალთებს, სარტყელში რომ ჩაკარწახებული აქვს, ჩაიშლის, გულის-პირს მოიწევს, თავშალს გაისწორებს და მიგვა.

— სალამო-კარგა ყოფნისა, ქალებო! მწუხარის, ნაღვლიანის ხმით ქუჩის მაია.

— რასა იქს შენი კაჟი? ახლა ხო უჩედ არის? ყველა ერთხმივ დაუწყებს კითხვას.

— იჭი! ისე თქვენი ქმარ-შვილის დამწყევრი შეწუხდეს, როგორც ჩემი სანდალა არი შეწუხებული და მწარედ სიკვდილის პირს მიმდგარი. კაიმე და კაიმე, შვილო!

— ისემიახთ ჰქმელა ამბობდა რო თითები ჩამოუსხი და ზედა-ჯვრის მიზეზები გამოუვიდა. სახთელი შემოაკლო თუ არა, მაშინათვე მოიხედა, ეუბნება ერთი მეზობელთაგანი— მართა.

— ოჭი! ისემც ნუ მოუხედნია შენს მტერს და დუშმანს, როგორც ჩემმა შვილმა კერ მოიხედა.

— ნუ გეშინიან, ქა!... უიმე, გენაცვალე, სადაურია ეგა! წინდა-წინ გულის გახეთქა კითარ რა არისო?!... მაგას კვარი ექნება, ხორკლიანები და ჭირიანები რჩებიან და ეგ ხო ცხელებით არი ავათა; მაგითი ნუ გეშინიან; აბა, რა ბესუხია! ბადრას ბიჭიც სწორეთ ეგრე იყო გადადებული, მაგრამ წავიდნეს თუ არა და აკითხვინეს, მაშინათვე თურმე უთხრა რო, გენაცვალე იმის სახელს, სარკის წმინდა გიორგის მიზეზი აქვსო. ალტეს სარკისაში და იმ წუთასვე მოარჩა, უთხრა ნუგეშინის-ცემით შეეშველაო.

— განა, ჩემო შეშველა, არ მინდა წასვლა მკითხავთან? ბარემ წელები მეხლართება, რო ასე გადადებულ შვილს ვუცქირი ამ დასაბრმავებელი თვალებით, მაგრამ რა ვქნა: სულ-მოგ-

ლე ოჯახის ამბავი სო იცი... მერე ი დასაქცევი ულელი სარი გვებადა და წუხელი გუთნიდამ მოგვირეკეს თურქულით დაკოჭლებულები; რითი წავშავდე და წავბნელდე?... ი ერთ სარს კი არა აქვს ძიელა... ფეხით სად შეძიძლიან ამ დროულ დედაკაცს ჩარჩელი. მარიამის-გვნიტი წამოვიდე; ნენემ იცის შელცვა, ძებ მატლი დასცვიანდეს და წავგლუხდე.

— არა უშავს-რა, ჩემი სიანგუას გაზდამ! ეგრე მოარულები დადის, ეუბნება მესამე.

— ნეტამც აგრე იყოს, შენი შვილების ლხენითა.

— დაიცა ლ რომელ მკითხავთან უნდა წახვიდე, ეტყვის მეოთხე.

— რა ვიცი, დიცში ამბობენ ერთი კაციაო; წმიანდა სანთელზე მკითხაობსო.

— არა, ქა, უი დამიდგა თვალები! ის არ გარგაო! ხელის ქანებით უთხრა ფეშველამ; ესლა, ქალო, ზერტში ამბობენ იმისთანა მკითხავსა რო ალარავინ შეედრება ქვეყანაზე. აი, გეთაყვა, ქალაქში რო კოდელ-ნიინას მოგახსენებდენ, ის ზერტელ მკითხავთან ნარცხათც არ გამოდგებაო. თურმე, ასე გაშინჯე, ნაშანდობლივ ეტყვის ადამიანს, რამდენი კოგზი, ჯამი და სხვა რამეები აქვს სახლში.

— მგონი, დარეჯანა, შენ გიანდოდა წასვლა; არა? ქა! რატომ არას ეტყვი? მიუბრუნდა მაია ერთს ხანში-შესულს დედა-ბერს, რომელიც თავ-ჩალუნული, მოკეცილი იჯდა და გახჭარებული შავი ლაზლის ბაიკსა ქსოვდა. დარეჯანას ამათი ლაპარაკი თითქოს არ ესმოდა: ხმუშ-ხმუშ მოიხოცდა ცხვირს და მიწაზე ტყლაშანს მოადენდა და ისევ შეაბროწიალებდა ბაიკს.

— ქჯ! ჩემ ავად-მყოფს მკითხავი რაღას უშველის, სთქვა ისევ თავ-ჩაღუნვით, იმედ-გადაწყვეტილმა დარეჯანმა.

— მართლა, ქა, რა ამბავი მოგვივიდა შენი სიძისა? ისევ ისე მდებარედ არისო? ჩაეკითხა თანაგრძნობით მაია და თვალებს მიაცქცებს, ეგებ თქვას რომ ისევ იმავე მდგომარეობაშია და მკითხავთან წასასვლელად ამხანაგი იშოვოს.

— იშ! მარა უბედურებაა! წუხელ ჩემი პავლე მოვიდა იქიდგან და ტირილით შემამჩივლა: „ასეთია, დედა, ის იმითხა გაყი-გაცი რო, სუ სანთლივით დამდნარაო.“ თურმე ი საცოდავ ჩემ ქალს დედა-მთილი... აი ქოთაო შეხვდეს და თან გაიცინოს... სიცოცხლეს ამწარებს. შავ და უკუღმა ის დღე და საათი, როცა შენ ჩემ სახლში ფეხი შემოდგიო. რასტო ი წმინდა გიორგიმ არ მოგტეხა ე სამიწე ფეხი, არ გაგაშენა, რო მაგითხა თვითი ფეხისა ყოფილხარო... უი, შენ დედასა, შვილო, და გაგლახ-მე! ზის თურმე, დედა-მკვდარი, და აბნევს მდუღარეებს ცრემლსა... ვაი და ვაი, რა უბედური შევიქენ!? ჩემი დღენი სუ წვასა და დაგვაში გავატარე: ერთი ქალი გავათხოვე, მამიკვდა და უბედურად გაიარა; მეორე გავათხოვე და აგერ იმასაც ქმარი უკვდება, ან დღეს ან ხვალაო... ოხი! შე დალოცვილო ღმერთო! იქას და იდიდას შენი სახელი! ზოგს, შე გურთხეულო, ავლორძინებ, ყოგლის გეთილით გავსებ, უბესა და გალთას ზედ დავაბერტყ; ზოგზე კი სრულებით ხელს იღებ... ქჯ! ვინ წაუვა ძალი ღმერთის განგებას. აქ დარეჯანას აუჩუყდება გული, ცხვირის ხოცვას უმატებს და გალთაში გუეხა-გუეხად ცრემლები ჩამოსცვივა.

— ნეტავი ერთი რა გაწიკვინებს? ახირებულია შენმა ძმკემ! რა უნდა მოუმატო ვითომ მაგითი!... არა უწამლეთ-რა?

— როგორ არა უწყმდეთ-რა, ქა! მაგრამ წყმალი არ მიუდგა. ძმეყანა მოგლაღეთ და შეკაჯერეთ იმის ქქიმობაში.

— იშ, შვილები არ დამეხოცოს, დარეჯანა, რომ ეგ მიზეზია. ე წყმლები რო არ მისდგომია, არ ეტყობა! მიზეზმა იცის, ქა, აგრე გახდომაი. რამდენი წყმალიც უნდა დაალეგინო, მთელი დუნია რო შესძრა, არა ეშველება-რა, არა და არა, მინამ თითონ, ვენაცვალე იმის მადლს, ხატი არ ულხენს, უთხრა შეშველამ.

— არა, მგითხავთან წასვლა სჯობიან წყმლობას. წელან შენ არა სთქვი ბადლს ბიჭისა, რომა დგვრიელე, თუ ზერტელ— დიდ. დიდ, ზერტელ-მგითხავს აგითხვინეს თუ არა, მაშინვე შენზე წამოდგა... ის მგითხავი თურმე ქალია და მღვთის-შშობლის ქადაგიან. თუ დიდი ცოდიანი შეხვდა ვინმე,— გითქვათ ხატი ძილ გაუკაცრებია და გადაჭედებია,—თურმე გულს შემოიერის; ჩამოთვლის წმინდა გიორგის სახელებს, რაც კი ქვეყანაზეა, ლ მღვთის-შობლისაც ლ ამათი სახელებით შესტუქსავს ადამიანს. მერე თურმე ხან დაუთათრუნებს, ხან დაულეკრებს, ვინ იცის რა ენაზე არ იდაპარაკებს! ბოლოს ლ ბოლოს დაუშოშმინდება გული ლ იგითხავს. ბადოს თურმე მოკიდებული მუგუზალი დაარტყა თავში, ი გაგლეკილმა... გერისთობას თურმე რად მიკვა იმდენი ერი, რაც იმის სახლში მიდის.

— მაშ, დარეჯანავ, ხვალ დილით ადრე წავიდეთ... ორშაბათი დილა კი იქნება, მაგრამ რა გაეწყობა... ერთი ხარი ჩემი, ერთი შენი და საქმე გავიხარხოთ. ეგებ ღმერთმა ბრძანოს და ჩვენი ავად-მყოფებისა გავიგოთ რამე, ცოცხის მაია.

— თუ კი იქ წასვლით ეშველება რამე ჩემ უბედურ სიძეს, როგორ არ წავალ. წავიდეთ გენაცვალე, წავიდეთ! ჩემ ბედნიერ ბაგლეს წამოვიყოლებ მეურმედ, იცოცის დარეჯანა ტირი-

ლით, მოთქმის კილოზე და თვალებიდგან გადმოსცვივა ცხარი ცრემლები; ჩაქინდრავს თავს და ამოუშვებს ქვითინს.

— კაი, ქა! არ გამიგონია ცოცხლის გამოტირება; ე მაისს მაინც შეხედე, ატყვის შეშველა.

— აბა, ჩემო დარეჯანა, მე რალა ბნელი ქვა უნდა გქნა, წამოიწიგვიანებს ნუგეშ-ცემული მაია, კაჟ-კაცი შვილი სიკვდილის პირზე განწირული მიდგეს. ჭირში, ჩემო დარეჯანა, მოთმენა უნდა.

— ოჯი, ჩემო მაია, არ გამოგიცდია მწუხარება და ღმერთმაც აგაშოროს ამისი გამოცდა. გაჩუმდება, შეიძაგრებს თავს და ამოიოხრებს გულის კანკალით.

— მაშ მოემზადე, დარეჯანავ, და ცვალ ადრიან წავიდეთ, ეგებ ისევ გადმოვიდეთ.

— წავიდეთ, წავიდეთ! ეგებ წმინდა ელიამ ღრუბელთა-წინამძღვარმა მიხსნას მეორე გაჭირვების ხიდვისაგან. მაგრამ რო წავიდეთ, რაზე უნდა კაკითხვიანოთ, თუ ცა არა მაქვს.

— რა გქნათ, უნდა როგორმე ვიშოვნოთ. ამითი გათავებს მაია ბაასსა, ადგება მეზობელ ნენესთან მიივლის და მარილის კვნიტზე შეალოცვინებს, რომ ეგებ ხვრებს ჩლიქიდგან მატლი დასცვინდეთ, თორემ რომ გაუჩინა.

VI

წამოვა მაია შინ ერთით გახარებული, რომ ამხანაგი იშოვნა და წავა მკითხავთან, რომელიც თითლების ჩამოსხმაზე უფრო ხალდია, უფრო კარგად გაიგებს, რომელი ხატი ქმიზეზებს ამის შვილს; მეორეს მხრივ, მწარედ შეწუხებული და

გონება მისდიდი იმითი რომ მისი ულიერსი შვილი შეწუხებული წევს; ვინ იცის, გაკვრდება დაუნდობელ სიკვდილს ვიდგან, თუ არა და კაი თუ მკითხავთან წასვლასც ფუჭად ჩაუვრდა. ეს აზრი სტანჯავს, უწყლავს და უშმაგავს გულგვამს საწყალს ბებერს. მოვა სახლში, ნახავს თავის შვილს, მიუალერსებს, ნუგეშს მისცემს; შემდეგ გამოვა მეზობლებში, კაბას ითხოვს, ისესხებს ერთ-ორ აბაზ ფულსა. გაიცვლის მაიამ სამქმე. აი ის უზის თავით თავის შვილს; იხდის კაბას და წამოსურამს შვილს თავზე, რომ ეგებ ცივმა ოფლმა გადაჭრას; ზის უკუნა ბნელაში, დათვის სოროსავით ჩაღრუტნულ სახლში, ჭყარაულობს ავად-მყოფს. საწყალი დალალულ-დაქანცულია; სხლა დილით კიდევ სტების მოურავთან წავიდეს; გულით და სულით უნდა ძილი; მაგრამ არ ეძინება. გაუტყდა ღამე და იყო ერთ საშინელ სულის ალელვებაში.

მაიას ღამე არსად გასტყდომია არც შიშილის, არც სისარულისაგან. ისე დაეძინება რომ თუნდა ზარბაზანიც გასცალოთ მის ყურის ძირში, თვეს არ გაიქნევს, მაგრამ ეხლა კი მწუხარებით მოთუთქულია—მარჩენელი შვილი უკვდება. მკითხავმაც ვერ გაუქარგა დარდები, ვერ დასძლია დედობრივ სიყვარულს; ამ შვილზე თქმა ათასი სხვა თქრი გამოიწვია. გამოეცადა ამათ სატრადვი დედა მაია და ღამე გაეთხა. ის თქრობდა, რომ წრეკვანდელს წელიწადს მოსავალი არ მოვიდა, ასე რომ სათესლეც არ მოსდისთ, მაგრამ იმისი შვილები გვეღი — თხაში გამოძვრებოდენ, სადაც იქნებოდა იშოვნიდენ თესლს და დასთესდენ წრეკვანდელ ანიულებს; იქნება, შემდეგმა წელმა მაინც მოგვიტანოს მოსავალიო; თავად წრეულ მიმიცდა— თქრობდა ის—ჩემი სოლომანას დაქორწილება ამ მოუსავლობის გამო; ან იქნება, კიდეც დაქორწილებიან, რომ

ეს ბიჭი ასე არ გახდომიყო. როდის იქნება ერთი დედა-მთილი გახდეს, თქვრობდა მაია; თავის სოლომახასთან მუდამ ამისი ლაპარაკი ის იყო რომ იმას ცოლი შეერთო.

— ოღონდაც, შეირთე, შვილო, ცოლი და თუნდ გლდის ჯოჯო იყოს, შენი ცოლი სომ იქნება; ჯანი გავარდეს, მხარში სომ ამოიდგება ღონე მიხწენულ დედა-კაცს, ქმეოდა ხოლმე შვილს. მაგრამ ეხლა რას ხედავს? ხვნა-თესვის მიმდევრი შვილი ხელიდამ ეცლება; ამის დამარხვაზე კალი დადება; კალს კალი მიემატება და იმის ერთს შვილს გუდამდინ ტუკვი გასძვრება. წარმოუდგება თვალ-წინ, კითომ შვილი მოშიმდა, კითომ კიდეც მარხავს; მაიას სიმწარით ტანში ააყრუოლებს და ამ თქრებში უცბად წამოიწუწუნებს: კაი ჩემი ბრალი! სიყრმით, დაბადებიდგანვე, ჰი გერა გავიხარე-რა და; ჩემი დღენი, მე უბედური დღისამა, წვა ლ დაგვაში გავატარე-რა გარსგვლავზე გარ დაბადებული?!“ ამ წამოთქმამ თითქოს გული მოჰთხანა, მოეშვა დარდები; მოიცემს მკითხავთან წასვლის მოგონებით ნუგეშს და თავს გაიმხნევებს.

გათენებას მაია ისე მოელის, როგორც მტაცებელი ნადირი დალამებას.

VII

გათენდა. მზემ თვისი გვრცხლებრივი ბრწყინვალე შუქები მოჰფინა მთა-ლრეებს; მინდვრებში ისმის ყრიამუდი, თრიმგლთ ყლივილი. აქ ქოჩორა ტოროფა ამოთრიალდება თავის ბუდიდამ და შვილდ-ისარივით გასწევს მაღლა; უხარიან მაღხაზ ტოროფას, დაჰფრიალავს და ჰაერში ჭიკჭიკით ალხენს საწყალ მუ-

შაგის გულს. იქ მწყერი, ეს «ბუნის მტერი», მიგოგავს ჭუკ-ჭუკით, უძახის, იკრეფავს ახლო თავის გადასხლტილ ჩოჩრებს. ისმის შიშინი ძვე-ძძრომთა, მწერთა. ყველას უხარიან; ყველა სიხარულით ეგებება დღის მობრუნებას, სიხარულით ეგებება ჩვენი ბედ-კრულიც მუშაც. სალამოთი რომ შინ მოვა სამუშაოდგან, ჴთქრობს: „ერთი ჩქარა გათენდეს, რა ბოლო მოუღოს რაღაც ცოდვის ღუმი სამუშაო დარჩა.“ ბევრი არც კი იცდის გათენებას, რიყრაყზე ადგება, ახსენებს თავის გამჩენელს და შეუდგება გულის წადილით თავის საქმეს.

აგერ, გაურწყია წელში ნამგალი და ჩქარის ნაბიჯით მოეშურება თავთავ-ავსებულ ბუნისკენ; აქ სხვა მიდის, იქ სხვა. ახსენებს ღმერთს, დაუწყებს მკას; წამკის ბატარას და შედგება, გახედ-გამოხედავს მობიბინე ყანას, გადაზომავს თვალით. ეტყობა მძიმე ბუნია და მალე ულოხავს ისეც ბევრი შრომისგან დაღუნებულს მაკვას. სულით და გულით ხარობს რომ იმის ნათესს, თუმცა გვალვისგან ვერ არის რიგიანად ალმოცენებული, სრული მარცვალი მაინც გამოუტანია.

„ღმერთმანი, თქრობს ისა, რად არის ეს ასე, რომ ყველას მე კაძლევ და მე კი არავინ რას მაძლევსო.“ ეს თქრი უშხამავს გულ-მუცელს, წელსა სწუეტს, მაგრამ მაინც კიდევ ვერ ართმევს მუშობის ხალისს.

აიმართა მზე და მისი შუქი გაცხარდა, გამწვავდა. თრიან-ვალთ შესწუვიტეს ხმა, მაგრამ მუშას კი ვერ აშინებს. ის არ უტუდებს მზის მწვავ შუქებს; ან რას დაუკლებენ? მისი კისერი, მთელი ბირის-სახე, სელ-ფეხი იმ სისქედ არიან მზისგან დამწვარნი, რომ სიცხე ველარ ატანს; ის უთრო-და-უთრო უმატებს ჭოპუნას. მოჩანს აქა-იქ მგზავრი და სტეგებს ამ მუშურის სმენით. მოისმის სხვა-და-სხვა ნაირ ხმაზე ჭრიჭი-

ნი ურმებისა. აგერ გამოჩნდა ქრეკლეს კარეტა. ეს არის მაიას და დარეჯანას ურემი. წინა გოდოზე ზის ბერტარა ბიჭი ჩოხით, გულზე ჯრელი ხელ-სახოცი ათვარია ბერახგის მაგივრად, და მიელალება ხარებს. მაიას ნათხოვარი კაბა ბერტიოსნურად ჩაუცვამს; ჯირისუთვალსავით გულ-ხელი დაუკრებნია და ჩაუქინდრია თავი. ხან დაიღვრიმებს: «ვაი თუ რომ დავბრუნდე ჩემი შვილი გადაცვლილი დამხვდეს; ე მარცხენა თვალის თამაშობა ხეირს არას მიქადის.» ხან მხიარულს სასეს მიიღებს: იქნება, ღმერთმა ბძანოს და მეითხვამა გაიგოს მიზეზი იმის შვილის ავად-ყოფობისა. წარმოიდგენს, რომ მეითხვამა უთხრა: შენი შვილი მორჩება, ნუ გეშინიან, აქა და აქ ალოცე, ხატის ნაბანი დაალევინე და გასალდება. გაერთობა ამისთანა ფიქრებში; უცბად ამ ფიქრებისგან ნუგეშ-ცემული თვალებს გააჭყეტს; ჰგონია ჩემი შვილი განიკურნა და წინ მიდგა. დარეჯანაც არ ჩამოურჩება უკან თავის თანა-მოგზავრეს მწუხარებაში. ესეც იმასვით მწუხარების შვილია; ესეც წუთის სოფლისაგან მიწასთან გასწორებულია.

ქრეკება დარეჯანას ეწია ეავლე რაც შეუძლიან ხარებს, მაგრამ ისინი თავის ჩვეულებრივ დინჯ ნაბიჯს არ უმატებენ; დაიბრიყვეს ეწია ეავლე! ულოდნებათ გული, ასხამთ ჯირის ოფლს მგზავრებს, რომ მალე მივიდნენ იმ გაგლეჯილ მეითხვათან. ეავლე გადაგდებს, თავის უხერხულობით, ურემს გვალს ლათში. გაწყრა ღმერთი, ურემი შიგ ჩარჩა. უჯაგუნრებს ეავლე ხარებს სასრეს, მაგრამ ბაიბური არა აქვთ, ეუნრებსაც არ იძრეკენ. გაიჩენენ ბებრები ღვთის ვედრებას, ტირილს და ერთი გაი უშველებელს.

— ოი, შე გურთხეულო ღმერთო! თუ დანაშაული გვაქვს

რამე, იჩინე შენი სახელი, გამოგვიცხადე, გულ გამწარებული ამბობს მაია.

— რა ვიცი, რა ვქნა? ცუდი აზრი გულში არ გამიელია და რა წუალსა და ღვარს მიგვცე.

— არც მე, ხო იცის ი გულთა-მსილავმა ღმერთმა. ნეტა ან მგზავრი სჩანდეს სადმე; ე რალა ჩვენი უბედურებაა... ქა, აიმ სიმინდში ვილაც მოჩანს, მგონი. თვალიც ალარ მიკრის. ბიკრო, პავლე, ახა შეხედე!

პავლე ადგება კოთოზე, და გაარჩევს, რომ სიმინდში კაცია და რწუავს. დაუძახებენ, მოეშველება; ამოათრევენ ღაში ჩათლუულ ურემს. ამას დაკითხებიან, თუ სით წავა გზა მკითხავის სოფლისა.

— აი, დედი, ეგრე პირ-და-პირ გაიარეთ, ე სოფელი რო მოჩანს, ეგ არი.

— ოჯი, შე მოგცეს ზეციერმა მამამ კარგი და ბეთილი, შვილო, ამ პატივის-ცემისათვის. პავლე გაუკრიალებს ურემს, ბებრები პირ-კვრის წერით გასწევენ.

VIII

რამდენიც უახლოვდებოდენ ჩვენი ბებრები მკითხავის სოფელს, იმდენი მთქნარებას, ზმორებას მოუმატეს; გაუმნელდათ სულის მობრუნება, სუნთქვა; ეკალი ასხდათ ტანზე მოუთმენლობის გამო.

დადგა ურემი. მკითხავმა გაიგო; წამოწვება მუთაქაზე, კითომ სძინავს და საშინელ ხილვებშია. მკითხავის სახლიდგან გამოგა გიღაც და ეტყვის:

— დედი, ვინ გინდათ?

— ჩვენა, შვილო, მკითხავი გვინდა; მოგვასწავლეს აქა დგასო.

— ჭო, აქა სდგას. შეკვლ, მგონი ეხლა წასთვლიმა, გავაღვიძებ. შეკვა, შეატყობინებს. მკითხავი მრისხანე, ბრძანების სახეს მიიღებს. შემოიწვევენ ბებრებს, რომელნიც მოკრთალებით ეჭცევიან მკითხავს.

— რად გასჭირხართ? ეტყვიხ ეშმაკი მკითხავი.

— ჩვენმა გაჭირვებამ გაგვაბედვინა წამოსვლა.

— სიდგანა სარი? რა დაგმართვიათ რო ავად გაგხდომიათ ისა... გაუფთხილდებოდით, თქვენ სატებს ნუ აწუენინებდით...

— აშ, შენ კი მოგეცა დღე-გრძელობა! როგორ გავეფთხილდეთ, ან სიდგან გაწუენინებდით. ქლიის ხატი კი ახლოა. თუ იმას გაწუენინეთ, იმისი არ გიცი. სხვები კი—წმინდა გიორგი ზედა-ჯვრისა და კუბოსა მღვთის-შობლისა—მოშორებით არიან; წამოროტა საბრალო ძაიძ. მკითხავმა თავის ქნევა დაიწყო, ჩაიღიმა; გმაყოფილების ნიშნად თვალები ახხამხამა და ტუჩები შეკუმშა; გამოჭვითხა მცდურმა მკითხავმა დაწვრილებით უბედურ ბებრებს ყოველისფერი, რაც კი საჭირო იყო იმისთვის.

— მაშ გიკითხოთ რაღა; იმისთვის მოსულხართ?

— დიაღ!... გენაცვალე, ეველა კარგა გვიკითხე.

— წმინდა სახთელი მაძეცით; თქვენ ჩასხელეთ. მაია და დარეჯანა ტუჩებთან მიიტანენ სახთელს; მოჭყვებიან ტუტუნს, ტუჩების ცმაცუნს. მკითხავი ახთებს მუგუზალზე სახთელს; დაიჭერს ხელში და ჩააკვირდება; გუდიანურად, თხასავით აც-

ძაცურებს ტუჩებს; მოჰყვება იავის ქნევას. ბოლოს გარისხდება.

— ოო! და-და-დაა! რა ცოდვილები ყოთილხართ?... ჩემი ბატონი, მღვთის დედა, მიჯავრდება, რად მოუშვი ცოდვილებიო?

აქ მკითხავი დაცქვმა, შემოიყრის გულს; ხელებს და თვალებს ახეთქებს დედა-მიწაზე, განგაშებს, ოხრავს. შემდეგ წამოდგება, დაიწყობს ბუტბუტს ჩქარა, ჩქარა; პირის-სახეს იპოტნის. ბოლოს დაშოშმინდება; მოჰყვება ლაპარაკს ნელნელა, გულ-დასმობით, მოთიქრებით; თან ბებრებს ადევნებს თვალსა, პირის-სახეზე კითხულობს იმათ სულის მდგომარეობას. ალბად იცის იმანაც რომ პირის-სახე არის სარკე სულისა და სულის სხვა-და-სხვა ცვლილებანი პირის-სახეზედ ალიბეჭდებიან. ჩვენმა ბებრებმა დაალეს პირები, მოამაგვადვებიეით დაიკრიბეს გულ-ხელი; მწუხარე და თან განცვიფრების სახე მიიღეს: მაიამ თავი გვერდზე მოიქცია და ისრე გულმოდგინედ მისჩერდა, თითქო დამატებობელ საუბარს უგდებს ყურსაო. დარეკვანი ზეზე დარჩა, მიებჯინა დედა-ბოძს; თვალები დაუშვიტა, თითქო ქელში თოკი წაუშვერიათო. სულის განწირვით კლოდენ: აი ეხლა და აი ეხლა წამოსთქვამს მკითხავი ჩვენს სასჯელსაო.

სადაც კი მღვთის-მშობლის სატები იყო, მკითხავმა ახსენა იმათი სახელები, ზედ დაუყოლა წმინდა გიორგები; მიუბრუნდა მაიას, შეხედა და შეაჩერდა.

— ოჰოი! შენ შვილს ზედა-ჯვრის წმინდა გიორგისთვის რალაც უწყენიხარ... დიმე ყოფილა...

მაია წაჰკრავს დარეკვანას ხელს, ვითომ საიდგან შეიტყოთო.

— კაი თუ დიმის ხარში რომ იყო ან გვერდზე გაუარა და

პირ-კვარი არ დაიწერა, ან ცუდი გაიგლო რამე გულში... სასკოლიც რო სთქვა, ქალო?!

— ნუ ტუტუნებთ?..... ძიელ გარისხებულია. ზედაშესა გთხოვს; სახთელში გორვით ქვევრი ამოდის. თქვენ საზედაშე გქონიათ; მართალია, თუ არა? შეუტევს მაიას.

— ჰო, საწყალი ჩემი უბედური ქმრისაგან ბევრჯელ გამიგონია რო ზედა-კვარის ზედაშე გვაქვსო და შიგ კი არა გვუნებია-რა.

— ახა იმას უქნია კიდეც. გერისთვის სატი გეხმარებათ; იმის გამოისობით ზედა-კვარი აქნამდის არას გიშვრებოდათ და აი ეხლა ერთად გიკრიფათ მიზეზები. ელიც ცხვარსა გთხოვს... ღამე არ გითქვიათ... მიხვალ თუ არა ფესზე დაგხვდება.

— ოღონდ კი მაგითი ელხინოს რამე, თორემ ზედაშესაც ჩავაყენებ და ცხვარსაც გიყიდი.

— ულუმბის ძღვთის-მშობელი, მოუბრუნდება დარეკანასს, თეთრებსა გთხოვს. გერისთვის წმინდა გიორგიც გარისხებულა. ბერად შეაყენე შენი სიძე, სატს იამება—ეს არის მორჩილების ნიშანი. დღეობას იმის კარს-წინ გადირთვას თმა, სხვა არა უშავს-რა. მიხვალ თუ არა კაცი შინ დაგხვდება, რომ მორჩა. აი გზა ამოდის და სახრიანი კაცი მოდის.

მკითხველი საწყალ გლეხის ავად-მყოფობას უფრო იმისთანა სატებს აბრალებენ, რომლებთანაც ბევრი სალხი დაიარება. ეს სატები სალხს ძლიერ მიაჩნია; ასე ჰგონიათ, დავიღუპებით, თუ დღეობას არ წავედითო. ამითი მკითხველი სარგებლობენ და საწყალ გლეხს ორ-ნაირად სძვრება ტყავი.

მისცეს სატების მოურავს სამკითხველო ფული და ჩვენი

ორივე ბებერი სიხარულით წამოვიდნენ: ეს არის ვიპოვეთ უებარი წამალი, რომელიც განკურნავს ჩვენ ავად-მყოფებსა.

IX

სანდალა დარჩა მარტოდ-მარტო გამოძწყვდეული ოთხგმდელ-შუა. ამის ძმამ დიღა ადრიან, გაისტუმრა თუ არა დედა, ადგა, გამოიხვია ორი პური კალთაში, გაირწყო წელში ხამგალი და გასწია ყანის სამკალად. სანდალას ნუგეშის-მცემელი და ყურის მგდებელი ღვთისგან განაჩენი არავინ იყო. უკანასკნელი ღონით ებრძვის სიკვდილს, რომელიც თანდათან უახლოვდება. გარეტებულია სიცხისაგან, თავს ვერ იმაგრებს, მიდის ბუერანში და ის უკანასკნელად ხედავს გუთნის ამბებს; ღამის მეხრეობის ცხოვრებას ერთი კიდევ აცლებს თვალსა, ჯხტის, წუწკუნებს, ბოდავს.

— ეი, ეი! ხოსავ, ხოსავ! მოუარე, ე ოხერი ხარი სიმინდში არ შევიდეს. უჭ, რამდენა ტარო მოგლიჯა მა ქედ ძალმა... ჭე, შე მასაბ ძალო, შენა! მოგხვდა!?

ჩაჩუმდება პატარა ხანს, ხრიალებს. ბოლოს წამოიწევს, ამოიყრის მკლავებს; თვითურობს.

— ხოსია, ხოსია! მგელმა წამოურბინა, მგელმა!... ეი! ე დალოცვილი, ბიჭო ხოსია, რა ულლადია ე შენი კამეჩი და! სწორეთ გეძია, გეძი!! შეხე, შეხე ი კვალში რა ნაირ მიანგრევს... თეთვე, ოჭო, სად მიგა ე, დასწყევლოს ღმერთმა!...

ბოდავს, შეთოთავს სანდალა, ებრძვის სიკვდილს. ელანდება სულ გუთნის ამბები; ღამის მეხრეობის კაი-კაგლახი. ბო-

ლოს მოჰყვება ღიღინს ოროყლას კილოზე; რამდენჯერმე დაიწყობს და გასწყვეტს; ურთავს შიგ ხვნეშას და კაი-კაიას ძახილს. აი სანდალა ჩავარდა ღრმა ბუერანში; ის ჩქდავს ცხვდლივე, კითომ ზის გუთნის-დედის ყორანა კამბეჩზე და სანელ უკუნა ბნელაში მიუდის ჭალა-ჭალა გუთნეული; უცბად ჩავარდა ყორანა უზარ-მაზარ ხაროში. აქედ ქცა სანდალა, იქით ქცა, გასავალი არ არის. კამბეჩმა თრთები შეისხა და ზეკით ამოვარდა, სანდალა მოეკიდა კუდზე, მაგრამ მეგობარი-ყორანა, დახე ბედსა, მტრად გადაექცა, ამოჰკრა რქა და შიგვე ჩაგდო. აქ სანდალამ დაიყვირა საზარლად და ქასქასით გამოელვიძა. მიიხედ-მოიხედავს, სახლში არავინ არის. უკანასკნელად მოსდის ბრაზები თავის სილაჩროზე, აჭრიალებს გბილებს, ხელებს ისრესს. ვირველად და უკანასკნელად სცვდა თავისი ღონე: წამოიწია, მაგრამ ისევ ლოგინზე დაეცა და შექმნა მწარე ოხვრა. თავის-თავის იმედი ჭქონდა, მაგრამ ამ დასაქცევმაც უმუხანათა. იქნებოდა შუა-დღე; ღამის მეხრეს ქვეყვია დაუპატიჟებელი სტუმარი—სიკვდილი და გამოასალმა სანდალა სოფელს. სანდალამ უკანასკნელ წუთებში ესღა წამოიღულღულა:

— კაიმე, ძმაო, დედა! ერთი ალ....ო კვ....ლარ, და ჩაბარდა სიკვდილს.

სოფრ. მგალობელიშვილი.

1880 წ.

თეატრი.

I

„პირიქელი ბიჭი“, დრამა ორს მოქმედებად. (საფაროვის ქალის ბენეფისი 7 იანვარს).

ჩვენში კრიტიკა ქკაკრებათ, როგორც ჭირი. უმთავრეს საბუთათ კრიტიკის წინააღმდეგ მოჰყავთ შემდეგი გარემოება: „ჩვენში ოდვილივე კეთილი საქმე ახლად იწყობა; თეატრი, ყურნალ-გაზეთობა, სხვა-და-სხვა ქველ-მოქმედი საზოგადოება მხოლოდ ეხლა იდგამს ფეხსა და ამათ ისეთის სასტიკის თვალით არ უნდა ვუყუროთ, როგორც სჩადიან სხვა ქვეყნებში, სადაც ოდვილი ამ გვარი საგანი დიდი ხანია ხეირობს ლა მკვიდრი საძირკველიც აქვს; ყმაწვილს ის არ მოეთხოვება, რაც წყერ-ულვაშიანს კაცს; ყმაწვილს უნდა ასწავლო და მოზრდილი კი გაჭკიცხო.“ ია ეს სიტყვები გვესმის ხოლმე ოდვილთვის, რომელსაც კი რომელსამე საზოგადო საქმეზე ვინმე სჯას გაბედავს. ამიტომაც ვიდრე ჩემს აზრს გამოვსთქვავდე შესახებ «პირიქელ ბიჭის» ქართულად წარმოდგენისა, კერ ვიტყვი რომ ამ პიესას რუსეთში ან სხვაგან ქვრივში ბევრს ყურადღებას არ მივაქცევდი და თუ მაინც და მაინც მათქმევინებდენ ჩემს აზრს, დავარწმუნებდი, რომ ეს პიესა ბევრით არაერით არის შესანიშნავი; ამის ტენდენციისა

და ამაზედ უფრო ნიჭიერად დაწერილი პიესა ბევრი სხვაც მოიპოვება, მაგრამ, რაცა ვლაპარაკობ ქართულ წარმოდგენაზე, მასსოვს მკითხველის სიტყვა: „ჩვენი საზოგადო საქმე კერ ნორჩია“, და ვამბობ, «პარიაქლი ბიჭი» დიდი საუნჯეა ჩვენის სცენისათვის; ამ გვარი პიესა ჩვენ ცოტა გვაქვს. «პარიაქლი ბიჭი» ერთი იმ თხზულებათაგანია, რომელიც ჩვენს თეატრს აძლევს აზრს და სულს უდგამს.

სხვაგან თეატრი დიდი ძვირფასი რამ არ არის, რადგან აქვთ იქ კლუბები, მრავალი თავისუფალი გაზეთი და ჟურნალი, მრავალი თავისუფალი საზოგადო წესდება, იქ თეატრში აზრს ისე არ ეძებენ, როგორც ესტეტიკურს სიამოვნებას, მაგრამ ჩვენში კი... ჩვენს ბნელ ქვეყანაში მხოლოდ თეატრში შეუძლიან საზოგადოებას თავი მოიყაროს და თავის გულის პასუხი გაიგოს სცენიდამ, ან პუბლიკაში. «პეპო» პარიაქის სცენაზე იქნებოდა ადამის-ყამის მეღოდრამა, მაგრამ ჩვენში ის პირველი პიესაა, რადგან ჩვენ სხვებსავით მარტო ესტეტიკურის გრძნობის დასაკმაყოფილებლად არ მივდივართ თეატრში. ჩვენ მივდივართ იქ სხვათა შორის საზოგადოების სანახავად და გაინდა გავიგონოთ ცოცხალი სიტყვა, რომელსაც შეეძლოს ჩვენც ასაზრდოოს და გულიც...

პარიაქლის ბიჭის დას ატყუებს ერთი ცრუპენტელა არისტოკრატი: მიეკარსარ და ცოლათ შეგირთავო. პარიაქლი ბიჭი გაიგებს ამას და მიდის თავის დის გამაუპატიურებლის მამასთან—ბებერ ღენერალთან. ღენერალს ის ხან ტკბილად და ხან მუქარით აგრძნობინებს შვილის უპატიოსნებას. ბებერი ღენერალი კეთილ-შობილი კაცია, ეზიზღება თავის შვილის უსინდისობა და პიესა თავდება იმით, რომ პარიაქლ ბიჭის დაჰ ირთავს მამისაგან ნამუსში მოყვანილი კაცი. პიესა დაწე-

რიღია სტენის მცოდნე კაცისაგან, ამასთანავე სხვა-და-სხვა სასტენო შუშხუნები არ აკლია, მაგრამ ყველაზე მეტად მოეწონა ის მაყურებლებს იმიტომ, რომ ბევრი გრძნობიერი სიტყვა გაიგო ღარიბების უბედურებაზე და მდიდრების უგულობაზე. ამ გარემოებამ, როგორც წარმოდგენის დროს, ისე შემდეგაც გამოიწვია პუბლიკაში ბევრი ბასი; უაზრო სიცილი და ლაზღანდარობა ღირსად ისმოდა, გაიღვიძა ჩვენში იმ გეთილმა გრძნობამ, რომელიც გვამოქმედებს საზოგადო სიკეთისათვის, გაიღვიძა და აგვალაპარაკა: ყველა სცდილობდა ამ პიესის გათავების შემდეგ თავისი აზრი წარმოეთქვა...

რაც შეესებოდა მოთამაშეებს, როლების უცოდინრობა ჩვეულებრივზე ნაკლებ ეტყობოდათ. ამას გარდა ძლივს იმაგრებდენ თავს, რომ ვოდევილობა არ გარეკოდათ თამაშობაში; სჩანს მეტად შეჩვეულნი არიან უმნიშვნელო, სახუმარო პიესების წარმოდგენას.

II

«ადვოკატები», კომედია სამს მოქმედებად თ. რაფიელ ერისთვისა. (ზ. მაჩაბლის ბენეფისი.)

თ. რაფ. ერისთავი ერთი იმ მწერალთაგანია, რომელთაც ჯერ კრიტიკა არ მიჰკარებია. ეს უსამართლობაა, რადგან თ. რაფ. ერისთავი დიდი ხანია სწერს, ბევრსა სწერს და რასაცა სწერს, წაუკითხავი არა რჩება. ამ უსამართლობის შემცირება გვსურს ჩვენ იმის „ადვოკატების“ განხილვით.

ჯერ ზოგიერად სიტყვით გამოვხატავთ პიესის უმთავრესს

რიდია სტენის მცოდნე კაცისაგან, ამასთანავე სხვა-და-სხვა სასცენო შუშხუნები არ აკლია, მაგრამ ყველაზე მეტად მოეწონა ის მაყურებლებს იმიტომ, რომ ბევრი გრძნობიერი სიტყვა გაიგო ღარიბების უბედურებაზე და მდიდრების უგულობაზე. ამ გარემოებამ, როგორც წარმოდგენის დროს, ისე შემდეგაც გამოიწვია პუბლიკაში ბევრი ბასი; უაზრო სიცილი და ლაზღანდარობა ალარსად ისმოდა, გაიღვიძა ჩვენში იმ გმოთილმა გრძნობამ, რომელიც გვამოძრავებს საზოგადო სიკეთისათვის, გაიღვიძა და აგვალაპარაკა: ყველა სცდილობდა ამ პიესის გათავების შემდეგ თავისი აზრი წარმოეთქვა...

რაც შეესებოდა მოთამაშეებს, როლების უტოდინარობა ჩვეულებრივზე ნაკლებ ეტყობოდათ. ამას გარდა ძლივს იმაგრებდენ თავს, რომ გოდეკილობა არ გარეკოდათ თამაშობაში; სჩანს მეტად შეჩვეულნი არიან უმნიშვნელო, სახუმარო პიესების წარმოდგენას.

II

«ადვოკატები», კომედია სამს მოქმედებად თ. რაფიელ ერისთვისა. (ზ. მაჩაბლის ბენეფისი.)

თ. რაფ. ერისთავი ერთი იმ მწერალთაგანია, რომელთაც ჯერ კრიტიკა არ მიჰკარებია. ეს უსამართლობაა, რადგან თ. რაფ. ერისთავი დიდი ხანია სწერს, ბევრსა სწერს და რასაცა სწერს, წაუკითხავი არა რჩება. ამ უსამართლობის შემცირება გვსურს ჩვენ იმის „ადვოკატების“ განხილვით.

ჯერ ზრიოდ სიტყვით გამოვხატავთ პიესის უმთავრესს

ლიტრესებას და ნაკლულევანებას, და მერმე ჩვენის საგნის გარჩევასაც შევუდგებით.

ქართული ენა ესლანდელს მწერლობაში ისე მდიდრად არსად არა სჩანს, როგორც რათ. ქრისთვის ნაწერებში; აქ ენას ნაკლებად ეტყობა დანათესავება რუსულს და სხვა უცხო ქვეყნურს ენასთან; აქ ენას ქართული სასიათი აქვს და ამავ სასიათს აძლევს თვით უცხო-ქვეყნურს თხზულებასაც. ეს თვრიად დიდი ლიტრესებაა ესლა ჩვენში, რადესაც სხვა მწერლის ნაწარმოებში არამც თუ ნათარგმნს, ორიგინალურს თხზულებასაც კი მცირედ ეტყობა ქართულობა. თ. რათ. ქრისთვემა რომ ასურეთს ქართულ ლექსიკონის დაწერა, უეჭველს ჩუბინოვს დაჰკვეწებს. ეს არის უმთავრესი ლიტრესება ჩვენი პატივ-ცემულ პოეტისა.

ახლა მოვიგონოთ იმის ნაკლულევანებანიც. ენის სიმდიდრე ხშირად აზრის მოკლედ გამოთქმას უშლის და ბევრის ერთ-მნიშვნელოვან სიტყვების შეკუმშვა ისე გაიტაცებს ხოლმე, რომ აზრს იკიწყებს და მხოლოდ სიტყვებს ატანს ძალას: გრძელი, გაბერილი წინადადება წუალმანგითა სდება აკად. გაიხსენეთ მაგალითად კრილოვის ზღაპრების თარგმანი. კრილოვის ერთი სტრიქონი თ. რათ. ქრისთვს ორის სტრიქონით აქვს გადმოთარგმნილი (ორგანვე კი სტრიქონები თითქმის თანასწორნი არიან სიგრძით). „მგელს კ მელას“ კრილოვისას 21 სტრიქონი უწერავს, ქართულად კი—40 სტრიქონი. „შვავი და მელა“ რუსულად 26 სტრიქონით არის დაწერილი, ქართულად—55-ით; რუსულს «მგელსა და გრავშია» 37 სტრიქონია, ქართულში კი 62 და სხვ. ამაზე მეტად თავს არ მოვაბეზრებ მკითხველებს არითმეტიკულ ანგარიშებით.

მეორე ცოდვა თ. რათ. ქრისთვისა ის არის, რომ სა-

თარგმნელად სშირად ირჩევს ყოველად უმნიშვნელო თხზულებებს. «ბიძისთან გამოხუმრება», «ჯერ დაიხოცნენ, მერე დაქორწილდენ», «იჯვიანი» სწორედ სასცენო პიესებია და სშირად ასიამოვნებენ ქართულ თეატრის მოყვარეებს, მაგრამ ისიც უნდა გითქვათ რომ ამ გვარ ნაწერებს ისეთივე მნიშვნელობა აქვთ რეპერტუარში, როგორც სადილზე ბურბუშელას და შაქრის-პურს.

უმთავრესი ცოდვა კი თ. რაფ. ერისთავისა ის არის, რომ სცენების წერას არ დასჯერდა და იმისთანა კომედიის შეთხზვა ისურვა, რომელშიაც ან სხვა-და-სხვა ხასიათი იყოს გამოხატული, ან რომელიმე აზრი იყოს თავიდამ ბოლომდე გაუგანილი. თ. რ. ერისთავის სცენები კი ნამდვილი ფოტოგრაფია. ავტორს ეტყობა რომ ის ბევრგან ყოფილა, ბევრი უნახავს და კარგადაც უნახავს და მეტადრე საგნების გარეგანს შეხედულობას დაჰკვირვებია. ამ მხრით რაფ. ერისთავს ისეთივე მნიშვნელობა აქვს ქართულს მწერლობაში, როგორც გამოცდილ ფოტოგრაფს მხატვრობის ხელოვნებაში. მაგრამ, როგორც რომანშვილი რაფაელთ ვერ გახდება, ისე თ. რაფ. ერისთავი ვერ ჩაითვლება ორგინალურ დრამატურგთა რიცხვში.

ამ საგანს უფრო დაწვრილებით გავარჩევთ ამ, რადგან იმედია, ჩვენი პოეტი ჯერ კიდევ ბევრის სარგებლობის მოტანას შეიძლებს ქართულ თეატრისათვის, თუ თავის ნიჭის შესაფერ გზას დაადგება.

„ადვოკატების“ აზრი ყოველად თავსგრძნობის ღირსია: დიდი ხანია საჭირო ამ ბატონების მასხარად აგდება, მაგრამ იმათ მაგიერ რომ ჯუიდამ შეშლილები დავხატოთ და ქვეშ მოვაწეროთ: ეს გიჟები კი არა ადვოკატები არიანო, მაშინ მოშმედი პირების მაგიერ თვით აქტიორი იქნება სასაცილო.

სწორედ ეს დაემართა თ. რაფ. ერისთავს. ავიღოთ მაგალითად პირველი მოქმედება.

პირველ სცენაში ერთი საშინელი აყალ-მაყალია, ორი ამხანაგი ადვოკატები ჩხუბობენ: «ადექი, მაგდენი ძილი არ იქნებაო“ და გაცხარებით ერთმანერთს აყვედრიან: შენ ადრე მეჩქმე იყავ, შენ გი დერეფიორ. შეშველია, გაიგვირგებთ ამ უმნიშვნელო ლაყბობას და იფიქრებთ: ან უდროდ ძილს რა მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს ადვოკატების ხასიათის ახსნაში, ან ერთმანერთს დერეფიობას და მეჩქმობას რად აყვედრიანო, რადესაც ორივეს ერთგვარად უნდა რცხვენოდეთ თავიანთ ადრიანდელ სელობის მოგონებისაო. მაგრამ გაძოცანას ადვილად მიხვდებით, თუ არ დაგავიწყდებათ, რომ რაფ. ერისთავს სურდა პუბლიკისათვის შეეტყობინებინა: «ჩემი ადვოკატები ადრე ხელოსნები იყვნეო.»

მეორე სცენაში ადვოკატ მილოვთან მოდის იმის ნათლი-მამა პავლე ქარქვეტა-შვილი, რომელიც თავის შვილების ნათლიას ვერ იცნობს. იქნება, თქვენა გგონიათ, რომ მილოვს ხელოსანს, ადვოკატად გადაკეთებულს, გაეხარდა ნათლი-მამის შეცდომა? სრულებითაც არა, მილოვი თავის ახალს კლიენტს ეუბნება: მე თქვენი ნაცნობი საპონაშვილი გახლავარო, დერეფიობას თავი დავანებე და ადვოკატობა დავიწყე, გვარიც გამოვიცვალეო; მართალია, ბევრი არავიცი-რა, მაგრამ ერთი სამსახურიდამ დათხოვნილი ჩინოვნიკი მუავს, იმას ვათრობ და ვაწერინებ არზებსაო.»

მესამე სცენაში მილოვს ეწვევა მდიდარი მებაღეთანე სულხან ამაყაძე, რომლის ქალი, თამარ, ძლიერ მოსწონს იმას და შეთვაც უდევს გულში. ამ ძვირფასს სტუმართანაც მილოვი

უცხადებს: «ჩემი ნამდვილი გვარი სამხარაშვილია და ქვეყანას ვატყუილებ, რუსი მილოცი გასლავართო.»

იქნება იფიქრონ, რომ ეს თავისთავის გაცემა შეეფერება კუიდამ შეშლილს და არა გაიძვერა ადვოკატს, მაგრამ ოქვენ გავიწყდებათ, რომ ეს სცენები შეთხზა ავტორმა მილოცისაგან გვარის გამოცვლისა და სხვა თვალთმაქცობის შესატყობინებლად.

მაგრამ მარტო მილოცი არ არის გიჟი, იმის სტუმრებიც სულ წყალ-წაღებულები არიან. სულხან ამაყამ დიდ-ხანს ელაპარაკება თავის ადვოკატს კ ქრთის სიტყვასაც არ ეუბნება, იმის ცოლის ბიძა, „სარიდან ბრუნდამე რად გადასკდომია ზედ იმის მამულს და ალარ ანებებს.» ან იქნება სარიდან ბრუნდამეც კუიდამ შეშლილა და ხმა ამოუღებლივ თავის ნათესავის მამულს იჩემებს? მილოცის რუს ჩინოვნიკსაც თავის ტკივილი მწყრებისათვის შეუწყმევია: რუსული დავიწყებია კ გრანიცას მაგიერ «გვარიანიცს» ამბობს. არც მაწყენებია სრულს კუაზე: ის ადვოკატის წინ აქებს ყველაზედ მეტად მზითევს გი არა, ქალის სილამაზეს, და ამასთანავე ახარებს: შენი საცოლო ყასბის ქალია და არსად განათლება არ მიუღიაო. ჩვენ ნამდვილად არ ვიცით, იქნება მაწყენელისაგან ამორჩეული ქალი მართლა ყასბის ქალი იყოს, მაგრამ აბა ეს რა საჩქარო გამოსაცხადებელი იყო, ამას ხომ საქმროს ქალის მტერი მიახარებს, და არა მაწყენელი!

მეორე მაწყენელი არუთინ კოტროვიანცი უფრო შეშლილია კუაზე. ეს სულხანის წინ აქებს იმის ქალის საქმროს და ეუბნება:

«ჩემი ამორჩეული ვაჟი თავქარიანი თბილისის საბრანიეში ჩლენია, კრუეოკის ობჩესტვოში—ჩლენია, აგლიცკი კლუბში—ჩლენია, ნე-

მეცკი კლუპში—ჩლენია და კიდენ, რემესლენი კლუპში—ჩლენია... სირაჯების ამქარშიც კი ჩლენია თუ არა, მე და ჩემმა სულმა, კარგად არ ვიცი... ჯამაგირები კი არა, დანივრული ხაშლამა ექნება!... პირ-იქით თითონ აძლევს ფულებს ობჩისტვოში: ზოგან წელიწადში სამ მანათს, ზოგან ათს, ზოგან—თუთხმეტს და ზოგან—ხუთ თუმანსაც!... გებნები კარგი ვინმეა მეთქი.» (იხ. მე-8 სცენა მეორე მოქმედებისა).

საქმროს შეძლებაზედ კი არც-ერთი მხარე ხმას არ იღებს. ამ გვარად, რასაკვირველია, არ მოიქცევა ლ არ დაიწყებს გვეხნას არც-ერთი არაუთიხა, ვიდრე შეშლილების ექიმის წამლობა არ დასჭირდება.

სულხანის ქალი, ოამარიც, შეჭვლია, არ უნდა იყოს მრთელი ტკიბის პატრონი, რაც მეტად დრამატიულ სცენაში აშბობს რომელიღაც წიგნიდამ ამოკითხულს „ძალლ ტრაგებს:“

«არ წავუვები იმას, ვისაც მითითებენ, რომ ვემონო... მონება და სიყვარული—გარწმუნებთ, თავის დღეში—ამხანაგები არ არიან!... სიბრიყვე, უპატიოსნება და გარყვნილობა ვერ ისადგურებენ განათლებასთან, სინიდისთან და კეთილ-ზნეობასთან!... მე არა მსურს, რომ ვიდედოფლო, მაგრამ არცა მსურს მონებაში ყოფნა; ცოლ-ქმრობაა—კავშირი თანასწორობისა და სიყვარულისა!... (იხ. უკანასკნელი სცენა მეორე მოქმედებისა.)

ამ გვარი სცენები რომ სულ გადაგთვალოთ, მთელის კომედიის ხელ-მეორედ დაბეჭდვა მოგვინდება. ყველა ერთმანერთს კბიბრება სისულელეში და არ ვიცით, ვის მივცეთ ამ მხრივ უპირატესობა, ადვოკატებს თუ იმათ ნაცნობებს.

ავტორს დაავიწყდა, რომ ცხლა ისეთი უმეცარი და ტეტია ადვოკატები, როგორც მილოვი და იმის ამხანაგია, საშიშნი ალარ არიან და იმათ, თუ ბრისტავი არა, მსაჯული და ხალხი მაინც ჩქარა ამოჭყრავს ბალღურს; ისინი დიტერატურის მხრივ განცივცხვას არ საშვიროებენ. ავტორს რომ გამოეკვანა

სცენაზედ ცხიერი და განათლებული ადგოკატი, ეს უფრო ეგვანებოდა ჩვენს ნამდვილს ცხოვრებასს, თორემ ესლა იმისი მილოგი უფრო ნაკლებად ჰგავს ჩვენ დროინდელ ადგოკატს, ვიდრე „ადგოკატი მელაძე“, რამდენიმე საუკუნის წინად გამოგვანილი ფრანცუზულს სცენაზედ პატელენი.

ჩვენ „ადგოკატების“ შინაარსს არ გუამბობთ მკითხველებს, რადგან ეს პიესა დაბეჭდილიც არის და ორჯერც წარმოადგინეს სცენაზედ; მაგრამ გისაც ის წაუკითხავს, ან უნახავს, უცილო დამეთანხმება, რომ იმაში არც ინტრიგაა ცოცხლად დადგენილი და ამის გამო პიესა უფრო ნაწყვეტ-ნაწყვეტ სცენებსა ჰგავს.

თუმცა ამდენი ნაკლულევანება აქვს თ. რაფ. ერისთავის ახალ კომედიას, ჩვენთვის ის მაინც უსარგებლოდ არ უნდა დარჩეს, რადგან მეტად ღირებები გვრთ რეპერტუარით. ამიტომაც, ჩვენის აზრით, კარგი იქნებოდა რომ ორი-ოდ სცენა ამოერჩეულიყო იქიდამ და ცალკე წაკითხულიყო დივერტისმენტში, მაგ. არუთინას მოთხრობა სხვა-და-სხვა ობჩესტვოებზე კომედიაში უადგილო, მაგრამ ცალკე წაკითხული კი ძლიერ მრიელი რამ გამოვიდოდა.

სხვაგან, მცირედირსებით პიესას ალამაზებენ ნიჭიერი და სიხიდისიანი მოთამაშეები; ჩვენში ეს ვერ ითქმის, რადგან ხშირად ნიჭიერად შეთხზულ პიესასაც კი აგოხრებენ ჩვენი აქტიორები. «ადგოკატების» მოქმედი პირები, როგორც გითქვით კიდეც, მეტად სუსტი პირები ბძანდებიან, მაგრამ ჩვენ სცენაზე კი სულ წყალ-წაღებულ, დასაბმელ გიჟებათ სჩანდენ. ამ მხრივ ყველას გადააჭარბა ჩვენის პუბლიკის საყვარელმა გ. ბაბაშიძემ. ეს კაცი მოდის მაჭანკლათ თავად სულხან ამაყაძესთან, უქებს ერთს ყმაწვილ-კაცს და ამბობს: ის იმ ობჩეს-

ტკბას ჩლუნავთ, რომელიც უყურებს, რომ ვირებს არ დაარტყან ჯოხითო.“ ამას ვ. ბაბაშიძე — არუთინა, უმატებს თავის მხრივ: „აი, ეხლა ვთქვათ შენ“ (ე. ი. თ. სულხან ამაყაძე) ვირი ხარ და ჯოხი დაგარტყეს და სხვ.

ეს, რასაკვირველია, სცენის და პუბლიკის დამცირებაა და ვინც ამას უყურს არ უგდებს, იმას არ ესმის რა განსხვავებაა თეატრისა და ცირკის შუა, აქტიორისა და კლოუნის შუა!

პიესის ასრულებაზე კარგს ვერაფერს ვერ ვიტყვით, იმიტომ რომ მოთამაშეებმა და იმათ შორის თვით მობეჭდილისაც როლები ზეპირად არ იცოდენ, და როლის უცოდინარ აქტიორის თამაშობაზე მხოლოდ მაშინ ითქმის რამე, როცა აქტიორს ნიჭის გარდა გამოცდილება და განათლებაც აქვს და ხერხიანად ჭოვრავს თავის ნაკლულევანებას. როლის უცოდინარობით მეტად შეირცხვინა თავი ამ სალამოს ახალმა აქტრისამ—მხეიძისამ, რომელსაც პუბლიკა მაინც გულ-მოდგინედ ტაშს უკრავდა. საზოგადოდ, ჩვენ თეატრში უსათუოდ ტაშის-კვრა ხშირად ისმის და ამ გარემოებას არ შეუძლიან არ გაუფუჭოს გული ნიჭიერს და გეთილ-სინდისიანს მოთამაშეს, რადგან ჭირვეული „ბრავო“ და „ბის“ ლამაზ და გრეხია მოთამაშეს უეჭრო ერგება ხოლმე, ვიდრე ნამდვილს არტისტს. უსათუოდ და უადგილო „ბრავო“ და „ბის“ არის დამნაშავე, რომ ჩვენი მოთამაშეები როლების გაზეპირებას და პიესის შესწავლას თავს ანებებენ და მელიგუდებათ ხდებიან. ესკვემ შეგვანობა არის დამნაშავე, რომ ქართულ თეატრში კვლარ უვლია ნამდვილ თეატრის მოყვარეს, ნამდვილ ხელოვნების თაყვანის-მცემელს. ამ გვარ ხალხს თეატრიდამ ისტუმრებს პუბლიკის ხმა-მაღლა ლაპარაკი, ბღავილი წარმოდგენის დროს და მოთამაშეების გრეხიობა და უქნობა.

თუ ჩვენ სტენის მოთავეებს სურთ რომ თეატრში დადიოდეს განათლებული ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა, რომელსაც ბევრი კარგი თეატრი უნახავს სხვაგანაც და თბილისშიაც, საჭიროა, იძუშაონ და მოიშრომონ თავიდა უმეტრება და სიზარმაცე. შარშანდელ წარმოდგენების ანგარიშიდამ კარგად ვიცით, რომ უკეთესი ნაწილი ჩვენი საზოგადოებისა მაშინ მოაწყდებოდა ხოლმე თეატრს, როცა წიანათ წარმოდგენა კარგად წავიდოდა ე. ი. აქტიორებს ცოდიბებოდათ როლები, პიესა არ იქნებოდა უაზრო და პუბლიკასაც თავი რიგიანად ექჭირა.

ვ. თ—ძ—.

ახალი წიგნები

ქართული ანბანი, მოძრავი (?) ასოებით და პირველ-საკითხავი წიგნი. თბილისი. 1880 წ. ფასი ორი შაური.

თან-და-თან გრცელდება ჩვენს სალხში კითხვის სურვილი; ამ სურვილს გვრც ქართულის ენის სამუალო სასწავლებლებიდამ ძალ-დატანებით გამოდევნა მოსპობს, გვრც სასოფლო სკოლებში უდროდროს სხვა ენაზედ სწავლა, სხვა ენის შემწეობით გონების დამახინჯება, დასახიჩრება. სამწუხარო მხოლოდ ეს არის რომ, როდესაც კი სალხის საკითხავს წიგნებზედ ჩამოვარდება ლაპარაკი, მხოლოდ ჩვილი მოისმის ჩვენში, ხეირიანი წიგნები არა გვაქვს, არ იბეჭდებოდა, წიგნების მალაზიებში მხოლოდ უმნიშვნელო ყარამანიანებს, ამირან-დარეჯანიანებს, ასოთ-სამღერლებსა ვხედავთ. მოისმის ეს ჩვილი, მაგრამ საქმის გამსწორებელი, საქმის რიგიანად ფეხზედ დამყენებელი კი არავინა სჩანს.

სამწუხარო, რასაკვირველია, როდესაც ცნობის შესაძენად გაღვიძებული გონება იკვებება უბრალო ზღაპრებით და ოცვლად გამოუდეგარის წიგნებით, მაგრამ კიდევ უფრო სამწუხარო, როდესაც ბავშვს ჯერედ თითქმის ენა-სამოუდგმელს, ხელში აჩეჩებენ იმისთანა «პირველ-საკითხავ წიგნს», რომელმაც შეიძლება სამუდამოდ შეაძულოს წერა-კითხვა და წიგნის სახელიც კი შეაზიზღოს. ამის გამო დიდი უურადღება უნდა იყოს მიქცეული ოცვლ-გვარს ანბანზედ, ოცვლ-გვარს პირ-

ბგლ-საკითხავს წიგნზედ და ყოველივე მცირედიც არის ნაკლულევანება შეუნიშნავი არ უნდა დარჩეს.

პირველს გვერდს რომ გადაშლით ზემოხსენებულის წიგნისას, დაგხვდებათ მოძრავი (ცალ-ცალკე) ასოები, რომელთ შემწეობით შეიძლება გაუადვილოს კაცმა ბავშვს ასოების სწავლა და სიტყვების შედგენა. ჩვენში ხშირად ბავშვს ანბანს ასწავლიან და იისე ჩააკითხებენ ხოლმე ბოლოძდის, მაგრამ თუ სადმე ცალკე ასო შეხვდა, გამოცნობას ველარ ახერხებს. ბავშვმა იცის რომ ა-ს მისდევს ბ; ბ-ს—გ და სხვ. მაგრამ ა რომ გორია, ბ რომ გორი ეს კი ალარ იცის. ცალ-ცალკე ასოებს ეს მნიშვნელობა აქვთ რომ ასოების ერთმანეთზედ მიმდევრობასა სჭიროებენ და ბავშვს თითქო ეუბნებიან, ასოს სახეს დააკვირდი და არა მაგის ხმას, და არა იმას, ასოები ერთმანეთს რა წესზედ მისდევენო.

შემდეგ ცალ-ცალკე ასოებისა ამ ანბანის შემადგენელს მიუღია ესეთი სისტემა: ბავშვს აცნობებს ჯერ ადვილს ასოებს ა-სა და ი-ს, შეადგენს ამათგან სიტყვებს: ია, აი, აია (?) და რამდენჯერმე გაამეორებინებს ბავშვებს. მასუკან არდგენს იმისთანა სიტყვებს, რომლებშიაც ბავშვისაგან ცნობილი ასოები იყოს და ერთი გიდევ უცნობი და ამ ცნობილ ასოების შემწეობით აგებინებს უცნობის მნიშვნელობასაც.

რიგიანად მოუხმარნია ეს სისტემა შემადგენელს თუ არა, ერთის თვალის გადავლებითაც ეტყობა ამ წიგნს.

ჯერ ერთი ესა რა არის «აია», რომ პირველ ორის ასოს გაცნობის შემდეგვე აკითხებს ბავშვს. ამ სიტყვას მნიშვნელობა არა აქვს-რა და ბავშვებს უმნიშვნელო სიტყვის ამოკითხვა რა სახეისს მოჰგვრის!

რა არის „რეხი“, „ხერი“, „ხოსია“, რომელნიც პირველ-

სა და მეორე გვერდზედ არიან გამოჭიმულნი? რ, ხ და სხვა ბევრი ასოები გარეგანის მსრივ უფრო ძერას მიაგვანან, ვიდრე ქართულ ასოებს. ამას გარდა რა კი ერთ-ხელ რიგიანს სისტემას დაადგება კაცი, ამ სისტემას ბოლომდე არ უნდა უმტყუნოს. მე-16-ე გვერდზედ არის სიტყვა: დანა. ამ სიტყვით მასწავლებელმა უნდა გააგებინოს ბავშვს დ-ის და ნ-ის მნიშვნელობა მარტო ერთის ცნობილის ასოთი—ა-ნით. სანამდემ გაიგოს ბავშვმა რომ აქ „დანა“ სწერია და არა „ვაბა“, „ბაგა“ და ან სხვა ამისთანა სიტყვა. ესეთივე შეცდომა მოსვლია შემდეგ ნაწყვეტს მე-20-ე გვერდზედ, სადაც ისა სწერს: „გაზი“ და ა-ნის და ი-ნის შეწყობით აცნობებს ორს ასოს ერთად გ-სა და ზ-ს; ან მე-22-ე გვერდზედ ერთს სიტყვაში; „ყანწი“ უცნობს ასოებს: ყ-სა და წ-ს ერთად აქცევს და ვერ მიხვდება რომ ამ ასოებს ჩვენს ანბანში მხოლოდ ორი თუ სამი ულრის სიძნელით.

ასოების გასაცნობად შედგენილი ფრაზები უნდა ყოველთვის მარტივნი იყვნენ, წმინდა ქართულის ენით დაწერილნი და ყოველ ქართველ ბავშვისათვის გასაგებნი, თუნდა იმერელი იყოს ბავშვი, თუნდ გურული, თუნდა მთიული. ამ მხრივაცა გოჭლობს შემადგენელი. ერთსა და იმავე ასოზედ აი რამდენი უადგილო ფრაზაა:

«აი თვალ-ყურუნი ვაჟი. მიმინო ჩემია ღაჟო (?) კი ამ ქალის მამისა არის. დაჟე, ნუ ხარ ყინიანი კაცი.»

„დაჟეს“ მაგივრად ცხადია „დაჯექ“ უნდა იყოს და ეს გორეკტურის შეცდომაა, მაგრამ საყმაწვილო წიგნში გორეკტურის შეცდომა რაც შეიძლება ნაკლებ უნდა იყოს; ამ ანბანში კი ამისთანა შეცდომები რომ მოგვხვდათ, დიდ-ხანს არ მოგვიხდება ძებნა.

ამ წიგნის მეორე ნაწილს შეადგენენ სხვა-და-სხვა წვრილი ამბები, ანდაზები, საწყრი, ორი-სამი ლექსი და ბოლოს განუმარტებელი ამხანაგი ოკუმეის ანბანისა: ლოცვები მხედრულსა და ხუცურს ენაზედ.

ამბები უმნიშვნელო და უინტერესო არიან და საკვირველი რამ ენის, ისე კორექტურის შეცდომებით.

წაიკითხეთ მაგალითად ეს ერთი „ამბავი.“

«ბერმას ჰკითხეს, სად იყავიო, უპასუხა: რძეს ვსვამდიო, რძე რა არისო? რძე თეთრი და გემრიელი სასმელიაო. თეთრი რისი ფერიაო? როგორც ბაკი (?). უპასუხა ბერმამ. ბაკი როორილა არისო? ბაკი ბაკის ფერიაო.»

ამ ორსს სტრიქონში ორი შეცდომაა კორექტურისა, ერთი ენისა და ნიშნების დასმაზედ კი ნუღარასა მკითხავთ.

მთელს წიგნში გაბნეულია შემდეგი სიტყვები: „ნახვადრი ცხენი, მაშვინვე, ბოვშვი, ყვინთვა“ და სხვ.

მაგრამ შესანიშნავი ე-33-გვერდია წიგნისა, სადც შემადგენელს სხვა-და-სხვა ცხოველები დაუხატავს და ბავშვსა ჰკითხავს:

«ჩამოთვალეთ რა და რა ცხოველებია აქ დახატული... ვის რომელი იმათგანი (ცხოველთაგანი) გინახავს? რომელი ცხოველი იღებს ნაცოხრას?»

ამ კითხვაზედ ბავშვი კი არა, თვით კეთილიც რომ მკვდრეთით ამდგარიყო, ისიც კერ შეიძლებდა პასუხის გაცემას, ის კეთილია, რომელიც ერთს პატარა ძვალზედ ატყობდა, რა სახისა და სიდიდისა უნდა ყოფილიყო მიღებულის წლის წინად დედ-მიწის ზურგზედ გაძწყვარი ცხოველი.

ჰარიკ-მახერაისს, ხუმრობა-ვოდევილი, ერთს მოქმედებად; თხზულება თ. რაფ. ერისთვისა. კაცა-ალწანა, კომედია; თხზულება დიმ. მელვინეთ-ხუცესოვისა. კაბიშანი, ფარსი ორს მოქმედებად; თხზულება ტ-ე. ტერ-ასტვაწატურიანცისა.

რა უნდა ვთქვათ ამ სამ პატარა მწკრე წიგნების შესახებ, რომლებშიაც მკითხველებისთვის არაფერი საინტერესო ლ სასარგებლო არა არის-რა? ჩვენ მხოლოდ გვიკვირს, რომ ქართულს ენაზე ცალკე წიგნებად იბეჭდება უმნიშვნელო და უაზრო ვოდევილები (თავ. რაფ. ერისთვის ვოდევილი ბევრად სჯობს მეორე ვოდევილებს). კარგს ოსტატურს ვოდევილს აქვს მნიშვნელობა მხოლოდ სცენაზე და არა წასაკითხავად; სხვა ქვეყნებშიაც კი, სადაც ასობით და ათასობით იბეჭდება სხვა-და-სხვა წიგნები, ვოდევილებსა და ფარსებს დაბეჭდავს ძვირად ალირსებენ; მხოლოდ სცენაზე არდგენენ მაყურებლების გასართობად და არა იმისთვის, რომ მათ რაიმე სამოგადო მნიშვნელობა ქონდეს. აბა, წაიკითხე, მკითხველო, ტერასტვაწატურიანცის ფარსი და მიბრძანე, იყო დასაბეჭდი იგი თუ არა; არავითარი აზრი, არც ოხუნჯობა იმაში არ მოიპოვება; ეს ფარსი გერ ასრულებს უბრალო ფარსის დანიშნულებასაც კი; ერთხელაც არ გააცინებს მკითხველს და მაყურებელს და მისი მარილი მხოლოდ ეს არის, რომ მოთამაშე პირები უხეიროდ ამტკრევენ რუსულ სიტყვებს და უაზროდ გიოლამც მწკვრმეტყველობენ, ან ამისთანა მშვენიერ ლექსებს ამბობენ:

«ვა, თუ ღმერთი გწამს დაიკვეხე
ვნახოთ რომელ სუმიდამ,
შვიდი აბაზი არა მაქვს,

რომ ცუაგი მოვიცანო,'
თუ გაქვს, ცოცა მასესხე
ხვალვე მიიღე უულაბიდგან.»

ეს გახლავთ აკტორის პოეზია. ამისთანა უნიჭო თხზუ-
ლება ჩვენ ჯერ არ ჩაგვარდნია ხელში, თუმცა ჩვენს ქნაზე
ბევრი უვარგისი, უაზრო და მავნე წიგნები იბეჭდება იმ პი-
რებისაგან რომელთაც არავითარი გავშირი არა აქვთ ლიტერა-
ტურასთან. ტერ-ასტვაწატურიანცებს და მათის თხზულებების
გამოშცემლებს შეძლოთ აერჩიათ სხვა ასპარეზი, რომელშიაც
მათი ნიჭი უფრო გამოსადეგი იქნებოდა.

შინაური მიმოხილვა.

ახლად გამართული ბაასი სკოლების თაობაზედ. ბბ. იანოვსკისა და სემიონოვის აზრის განხორციელება.—მეცხირები ქართველობაში.—«კავკაზის» გალაშქრება სახელოსნო სასწავლებლისაკენ.—ბ. წინამძღვრიშვილის სკოლის პროექტი და მისი ნაკლულევანებება.—ქართული დრამატიული საზოგადოება.

ჩვენდა სამწუხაროდ დღეს ჩვენის მამოსაღების დასაწყისში ისეთი ამბები უნდა წარმოგისთქვათ, რომელნიც სხვა ქვეყნებში დაურღვეველ ჩვეულებად გადაქცეულან და ვინც კი მათ განიმეორებს, იქნება სასაცილოდაც აიგდონ და ამქვეყნის მეორედ მშობელი დაუძახონ.

ჩვენ უნდა წარმოგისთქვათ, რომ ბავშვმა თავ-და-ბირველად თავის დედა ენაზედ უნდა გაიხსნას გონება და უცხო ენის სწავლას მხოლოდ მაშინ მიჰყოს ხელი, როცა თავის დედა ენაზედ საკმაოდ გაწვრთნილი იქნება. თუ გვინდა საკმაოდ ისწავლოს ბავშვმა უცხო ენა, დრო ცა საკმარისი უნდა ჰქონდეს, თორემ ორსა და სამს წელიწადში, არამც თუ კარ შეითვისებს უცხო ენას, თავ-ბედი ისე აერევა რომ იმასაც კი დაივიწყებს, რისაც გაგება თავის დედა ენის შემწეობით მოასწრო.

დიახ, დღეს გვჭირდება ამ დაურღვეველის ჩვეულების გამეორება, თუმცა გვრცხვენიან და გვიცით რომ ყოველი

შეგნებული კაცი სასაცილოდ აგვიგდებს ასე საქვეყნოდ ყვირილისათვის, ორჯერ ორი ოთხიაო. მაგრამ რა გაეწყობა! ქართველებში კიდევ ბევრი ყოფილა იმისთანა, რომელთაც ჯერ არ გასთქვეფიათ თავში ეს წეშმარიტება, თუმცა კი ჩვენი ლიტერატურა თითქმის თავის დაბადების დღიდამე ამ წეშმარიტებას ჭქადაგებს.

მგონსველი მიხვდება, რაზედ ჩამოვაგდეთ ეს ლაპარაკი. ამ უკანასკნელს ხანს დიდი ამბავი მოახდინა ჩვენი სწავლა-განათლების მზრუნველის წერილმა, რომელიც გაზეთს „ივერიაში“-ი იყო დაბეჭდილი. ეს წერილი ღირს-შესანიშნავია იმითი, რომ ბ. მზრუნველი საქებურის გულ-ახდილობით წინ გვიშლის თავის პროგრამას....

შესანიშნავი ეს არის რომ ბ. მზრუნველი არ დაენდო მარტო თავის-თავს ამისთანა მძიმე საქმეში, საქვეყნოდ გამოაცხადა თავის პროგრამა, თითქო იწვევდა საზოგადოებას მის განსარჩევად და პირადაც ბევრს წარჩინებულ ქართველთან ჭქონია ამ საგანზედ ლაპარაკი. სამწუხარო ეს არის რომ ეს წარჩინებულნი პირნი ყოფილან წარჩინებულნი მხოლოდ ადგილით. იქნება მათ გულიცა სტკივოდათ ჩვენის ხალხისათვის, იცოდეს როგორ საჭირობს იგი რუსულს ენას, მაგრამ არ ესმოდათ, რა საშუალებით შეიძლება აღსრულდეს ეს სურვილი და სრულებით უბოროტოდ, გეთილის განზრახვით წარმოსთქვეს, ჩვენს სალხს რუსული ენა ეჭირება და კარგი იქნება ქართულთან ერთად ასწავლოთო. წარჩინებულ პირებზედ რომ გლაპარაკობთ, იმედი გვაქვს ამას თავის-თავზედ არ მიიღებენ არც ბ. სენაკის მაზრის უფროსი ბებურიშვილი, არც ბ. ივ. ბერიძე, სენაკის მოძარიგებელი მოსამართლე, არც „დეპუტანტი“ ლუკა ქვანია, რომელნიც ამტკიცებენ „ივერიაზე“-ი,

რომ სამეგრელოს სულხი თხოულობს რამწამს სკოლაში შეგვყავს შვილები,—კითხულმ წამოგვცდა: რამწამს დაიბადებიან—მაშინვე რუსული ლაპარაკი დაწყებიანეთო. წარჩინებულობას არც სენაკის სკოლის ზედამხედველი ბ. ლოსაბერიძე იკისრებს, რომელმაც ისე ცხადად ბ. მზრუნველს, გამართლების მაგივრად, ცილი დასწამა, რომელსაც სწერდა: ასე მითხრა, რომ სამეგრელოს სკოლებში მეგრულს ენაზედ არ ასწავლითო. რა საოცრებელია რომ ბ. მზრუნველმა, რომლის კალთაშიაც მთელის კავკასიის სწავლა-განათლების საქმეა გამხდარი, არ იცოდეს რომ მეგრულს ენაზედ წერა-კითხვა შეუძლებელია მეგრულის ანბანის უქონლობის გამო! რუსული ანდაზაა: მეტის-მეტი მოლაქუცე მტერზედ უარესიაო.

ბ. მზრუნველი ისე მოიქცა, როგორც საზოგადო საქმეების გამგე კაცს შეჰფერის. მან გამოაცხადა თავისი ბრძოგრამა, შეიტყო უმაღლეს ქართველ საზოგადოების აზრი და შემდეგ სიტყვა საქმედ აქცია. ეხლა იმის ბრძოგრამის ყოველს სკოლაში შემოღებას აპირებენ. ამიტომ მოკლედ განვიმეორებთ მას და გავაცნობთ ჩვენს მკითხველებს.

ბავშვის სკოლაში შესვლის შემდეგ პირველ ნახევარ-წელიწადს სწავლა უნდა მიდიოდეს დედა-ენაზედ. მეორე ნახევარ წელიწადსაც დედა-ენაზედ უნდა იყოს სწავლა, მხოლოდ რუსულის ენის გასაადვილებლად ყოველ-დღე ნახევარ საათისა, ან ორმოც-და-თუთხმეტის მინუტის განმავლობაში, მასწავლებელმა უნდა შეახვიოს ბავშვები რუსულის სიტყვებისა, ფრაზებისა და პატარა სტატიების გამეორებას, რომელნიც ჯერ ქართულად უნდა ითქმოდეს და მერე რუსულად. ამ საშუალებით ბავშვები „გონიერულად“ დაიხსომებენ სხვა-და-სხვა რუსულს სიტყვებსა და ფრაზებს.

მეორე წელიწადს, იმ შეგირდებმა, რომელთაც შეისწავლეს წერა და კითხვა დედა-ენაზედ, უნდა დაიწყონ წერა და კითხვა რუსულადაც, მაგრამ რასაც რუსულად სწავლობენ, უსათუოდ უნდა დედა ენის შემწეობით ახსნილი იყოს. ამ მეორე წელიწადს დღეში სამი გასაკვეთი დედა-ენისა უნდა იყოს და ერთი რუსულისა.

მესამე წელიწადსაც გასაკვეთების რიცხვი იგივე უნდა დარჩეს და იმავე რიგად, როგორც მეორე წელიწადს იყო. რუსულად წაკითხული სტატიები უნდა ახსნათ დედა-ენაზედაც და დედა-ენაზედ წაკითხული შესლებისაგვარად — რუსულადაც.

ბ. მზრუნველის აზრით ეს ჴრილგრამა ისე გაუადვილებს ბავშვებს რუსულის სწავლას, რომ სკოლიდამ გამოსვლის შემდეგ შეძლებათ საშუალო სასწავლებლების პირველს კლასში შესვლა და ეს თვრიად სასარგებლო იქნებაო მეტადრე იმ თავად-აზნაურთათვის, რომელნიც თავიანთ შვილებს სასოფლო სკოლებში სწავლას არ აკერებენ და გიმნაზიებში, ან ჴრილგიმნაზიებში მიცემას უპირებენო.

ეს ჴრილგრამა ჩინებულს სათუძველზედ არის დადგენილი და თუ ნაკლულევანება აქვს რამე, ეს ნაკლულევანება ბ. მზრუნველის მრჩეველებს უნდა დაბრალდეს, რომელთაც სკოლის საქმე არ ესმით და ამ საგანზედ კი ბევრსა ლაპარაკობენ და არა თვით ბ. მზრუნველს. რომლის განზრახვა წმინდა და პატიოსანი უნდა იყოს, მაგრამ მისი ღირსეულება კი იმ საშუალებით, რა საშუალებაც ბ. მზრუნველს მოუნახავს, ყოვლად შეუძლებელია.

ყოველად შეუძლებელია ექვს თვეში შვიდისა და რვის წლის ბავშვმა ისე გაიცნოს თავისი დედა-ენა, რომ ამ ვადის

შემდეგ შეიძლებოდეს უცხო ენის სწავლების შემოღებაც. გიმნასტიკა კი ბავშვისათვის წერა-კითხვა უსწავლებია, არ გამოცდილება ის ჯეშმარიტება, რომ დიდმა ხანმა უნდა გაიაროს, ვიდრე ბავშვი ასოების სასტს დაიგვირდებოდეს და მეტადრე, ვიდრე ამ ასოების ერთმანეთთან დაკავშირებასა და მათგან სიტყვის შედგენას მიხვდებოდეს; და რომდესაც უსუსურეს შვიდი-რვა წლის ბავშვს ჯერ ასოები რიგიანად ვერ გაუგია, ვერ გაუგია რა მნიშვნელობა აქვს მათს ერთმანეთთან კავშირს, რომდესაც მთელი მისი გულის-ყური და გონების ძალა ამ სავანზედ უნდა იყოს მიმართული,—ახალი ვროგრამა იმის ნორჩს გონებას, უიმისოდაც დაღონებულს, ასალს ბორგსა ჭეიდებს, კალამს სდებს რომ თუთიყუშსავით იზეპიროს რუსული სიტყვები და თუთიყუშსავითვე შეადგინოს მათგან სხვა-და-სხვა აზრები რუსულს ენაზედვე. ახალ ვროგრამის შემადგენელი გონიერულად სჯის, რომდესაც ის ამბობს, რუსულს სიტყვებს ქ რუსულად აზრების გამოთქმას ბავშვი უნდა დედა-ენის შემწეობით შეეჩვიოსო, მაგრამ ჩვენ კიდევ ვიმეორებთ, ეს სიტყვები და ფრაზები თუთიყუშსავით იქნებიან გაზეპირებულნი და არა ცნობიერად მიხვედრილნი. როგორ უნდა შეადგინოს ბავშვმა სუთიასა და ექვსის თვის სწავლების შემდეგ სხვა-და-სხვა ფრაზები უცხო ენაზედ, რომდესაც თავის ღვიძლს ენაზედაც კი უჭირდება ორის სიტყვის ერთად გადაბმა და მათ შემწეობით თავის აზრის წარმოთქმა!

მეორე წელიწადსაო, ამბობს ახალი ვროგრამა, რომც შეგირდებს შესწავლილი ექნებათ წერა და კითხვა დედა-ენაზედ, უნდა რუსულის ენის წერა და კითხვაც დაიწყოსო. რა კარგი იქნება რომ საქმე ყოველთვის ისე ჩქარა და კარგად მიდიოდეს, როგორც ზოგიერთს ვროგრამებშია გამოცხადებული,

მაგრამ, სამწუხაროდ, ბევრის პროგრამის ასრულებას უშლის მასწავლებლების უხეირობა და არის იმისთანა პროგრამებიც, რომელთ შესრულებას თვით პესტალოციის კ დისტერვეგისთანა მასწავლებელნიც ვერ შეიძლებდენ....

თუმცა ქართულად წერა-კითხვის სწავლა ბევრად უიოლდებიან, ვიდრე სხვა ენაზედ, მაგრამ ქართულადც კი შეუძლებელია ბავშვი ისე გაიწვრთნას ერთის წლის განმავლობაში, ისე ისწავლოს წერა-კითხვა დედა-ენაზედ, რომ უცხო ენის შემოღებამ მეორე წელიწადს სრულიად თავ-ბედი არ დააკარგვინოს. ჯერ ერთს ენაზედ ბავშვს ჩათვლით კითხვა არ ეცოდინება და ახალის პროგრამის ძალით კი მეორე ანბანის სწავლას უნდა მოჰკიდეს....

ახალის პროგრამის დამცველნი ბძანებენ, ხალხი თხოულობს, რომ რუსული ენა ასწავლონო კ ჩვენც ხალხის სურვილი უნდა ავასრულოთო.

ჩვენც ვიცით რომ რუსულის სწავლა უნდა ხალხსა კ ხალხის სურვილის ასრულება დიდად საქებურია, მაგრამ ამ საშუალებით, რა საშუალებასაც ახალი პროგრამა გვიქადაგებს, ეს შეუძლებელია.

გამართეთ იმისთანა სასოფლო სასწავლებლები, სადაც სწავლა ექვს წელიწადსა გრძელდებოდეს კ იქ ასწავლეთ თქვენის პროგრამის შესაფერად, მხოლოდ, სადაც თქვენს პროგრამაში ხახვევარ წელიწადია მოხსენებული, იქ ორი წელიწადი მაინც მოახმარეთ. ორს წელიწადს კარგის მასწავლებლის ხელში ისე შეისწავლიან ბავშვები თავის დედა-ენას, რომ გაუჭირებლად შეეძლებათ რუსულის დაწყობაც და ოთხის წლის განმავლობაში ამ ენას იმდენად შეისწავლიან, რომ ცხოვრებაში გამოადგეთ.

გამოცდილებამდე კი ჩვენც მოთმენით ვიქნებით. მოვიცდით ვიდრე თვით მაგალითი არ დაამტკიცებს ჩვენის აზრის სიმართლეს. მართალია, ძნელია მთელის შთამოამავლობის მრჯედ გზაზედ დაყენება, მაგრამ რა გაუწყობა, რომ სხვა უფრო მარჯვე ღონე საქმის გასწორებისა ხელთ არა გვაქვს.

ჯერ-ჯერობით ჩვენის აზრის დასამტკიცებლად მხოლოდ ერთს მაგალითს დავასახელებთ: თბილისის გუბერნიაში თვითონ სახალხო სკოლების დირექტორის სიტყვით საუკეთესო სკოლად საგარეჯოს სკოლა ითვლება. ამ სკოლაში ბავშვები ოთხს წელიწადსა სწავლობენ. მეოთხე განყოფილებაში გადასულმა ბავშვებმა, ახალის ბრძანების აზრით, უნდა იცოდენ რუსული წერა-კითხვა და უნდა ესმოდეთ, რასაც ჰკითხულობენ. ამ მეოთხე განყოფილებაში ამ ბოლოს დროს მასწავლებლად იყო დანიშნული რუსი ბ. ჩუმაკოვი. განგებ რუსეთიდამ დაბარებული, მაგრამ რამდენიმე ხნის შემდეგ იმან უარი სთქვა მასწავლებლობაზედ, რადგან გერცარიოგერს ბავშვებს აგებინებდა, ვერცარიოგერი მათი ესმოდა.

თვით ერთს იმ პირთაგანს, რომელსაც დიდი ხმა და გავლენა აქვს ამ მიმე საქმეში, უთქვამს ამ წერილის დამწერისათვის: არ გიცი გასწავლებიან სახალხო სკოლებში რუსული, თუ არა. რაცა მკითხავენ: ასწავლით თუ არა რუსულს სახალხო სკოლაში, მე რაგორც პატიოსანი კაცი, გუშასუხებ ხოლმე გასწავლითო და რადესაც მკითხავენ, გამოდის რამე მე მაგ სწავლებიდამ, თუ არა, მე კიდევ, რაგორც პატიოსანი კაცი, ვეუბნები, არაფერი არა გამოდის-რა.

ამის მთქმელი რუსთაგანია და ჩვენ დარწმუნებული ვართ, ბოლოს დროს ყოველივე პატიოსანი კაცი ამ აზრისა იქნება, გისაც გი აზრი აზროვნებისათვისა აქვს მიხიჭებული და არა

იმისათვის, რომ ზედ გადაჯდეს, გაჭიმოს და მოუსვას ყოველივე თავისუფლებას.

ჩვენი სკოლა თუ რუსულის სწავლებასა თხოულობს სადმე, იმიტომ თხოულობს რომ ჩვენში ეხლა მხოლოდ რუსულს ენასა სძარობენ ყოველ-გვარს დაწესებულებაში და ადგილის ენები კი, მაგალითად, ქართული ენა ყველგან გამოდგებიან... ქართულის მცოდნე მოსამართლესთანაც კი აგრძალულია ქართულად დაბარება.....

უცხო ენის სწავლება საჭირო, მაგრამ სხვა მხრივ უნდა იყოს დაწყობილი. იმიტ მაგიერად რომ მიდიოდეს სკოლას, რომელსაც უთრო ნაკლებ ძალა აქვს ვ ნაკლები დრო ასწავლოთ უცხო ენა, ასწავლეთ იმ ხუთასს ან ათასს მოხელეს, რომელთაც გვლად უნდა ედით რომ სკოლს ემსახურონ. საქმის რიგიანად წაყვანა თავიდამ უნდა და არა ბოლოდამ.

არ არის გარეგი, რომელსაც სკოლის სულმძღვანელნი მისდევენ სხვა აზრსა და სხვა გახზრახულებას და არა იმას, რომ ყმაწვილის გონება გააგითრონ, ზნეობა აუმაღლონ; მაგრამ ის უთრო უარესია, რომელსაც ეს „სხვა აზრი და სხვა გახზრახულება“ ერევა იმისთანა საქმეში, რომელიც არის, მაგ. სახელოსნო, ან სამეურნეო სკოლა. საუბედუროდ ზოგიერთს მეტისმარა ბუბლიცისტები ამისთანა საქმესაც ჰი არა სტოვებენ ისე რომ თავიანთი ბალღამი არ გადასხვან.

შემოდგომაზედ თბილისის რჩევამ გახსნა სოფლის თავისის ხარჯით სახელოსნო სკოლა. ამ სკოლაში, გარდა პირველ-დაწყებით სკოლის საგნებისა, ბავშვები სწავლობენ აგრეთვე სელოსნობას. სახელოსნო სასწავლებლის დამფუძნებელთ სწორედ გონიერულად გახსენეს, რომელსაც დაწესეს, რომ

სწავლა სამს ენაზედ მიდიოდეს: რუსებისთვის რუსულ ენაზედ, ქართველებისთვის ქართულზედ და სომხებისთვის სომხურზედ. ამ ღონით ტყუილად ბევრი დრო არ ეკარგებათ შეგირდებს სხვა ენის შესასწავლებლად და რაც დრო რჩება საგნების შესწავლის შემდეგ, სკოლასნობის შესწავლას ახმარებენ.

ეს პირველი მაგალითია ჩვენში იმისთანა სკოლის გამართვისა, რომელშიაც ყოველის სალხის მოთხოვნილება ასრულებულია, ყოველის სალხის შვილებს ერთ-გვარად გაადვილებული აქვთ სწავლის მიღება და მის ნაყოფით სარგებლობა.

ამისთანა სკოლა არ მოსწონს გაზეთ „იმედს“ რედაქტიას და ცდილობს ყოველ-გვარი ცილი მოუგონოს მას. მაგრამ რაც უნდა ფსიანით ქვეზედ დაადგეს „იმედმა“ ეს სასწაულთო სკოლა, მაინც მეურნალს ვერ იშოვის. სასწაულთო სკოლა ქალაქის ხარჯით არის დაფუძნებული და თუ «კავკაზმა» კიდევ მეტის-მეტი გულ-მოდგინება გამოიჩინა, შეიძლება ამ გულ-მოდგინებისათვის უფრო საყვედური მიიღოს, ვიდრე ქება, იმითგან, ვისიც საამოვნება განუზრახავს.

ქალაქის რჩევისა და სხვა-და-სხვა ქველ-მოქმედ საზოგადოებით გარდა, ამ ბოლოს დროს, თვით გეორგ პირმაც კი განიზრახა ჩვენში თავის ხარჯით ერთის ოერიად სასარგებლო სკოლის გამართვა.

„დროებაში“ დაბეჭდილი იყო პროექტი იმ სამეურნეო სასწავლებლისა, რომელსაც ბ. იდია წინამძღვრიშვილი მართავს სოფ. წინამძღვრიანთ კარში, დუშეთის მაზრაში. ჩვენ გავიგონეთ რომ ეს პროექტი საზოგადოების ცვლილებით კიდეც წარუდგენია დამფუძნებელს, სადაც რიგია. არ ვიცით ეს ცვლილება როგორია, მაგრამ იმედი გვაქვს რომ ეს პროექტი

ისე იქნება შესრულებული და გასწორებული, როგორც ზოგიერთი ვრაქტიკული მოსაზრება მოითხოვს.

ჩვენ არ შეგუდგებით ამ ვრობლემის დაწვრილებით განხილვას; ზოგიერთი შეუფერებელი ვარაგრაფის ცვლილება მასზედაც ადვილად მოხერხდება; ჩვენ დღეს მხოლოდ წესდების ზოგიერთს ნაკლულევანებას ვუჩვენებთ, თუმცა ამ ნაკლულევანებაზედ სხვაგანაც იყო ლაპარაკი.

ცხადია რომ სამეურნეო სკოლას მხოლოდ მაშინ ექნება კრცელი მნიშვნელობა, თუ მასში გაწვრთნილი მოწაფეები სხვა-და-სხვა სოფელში იცხოვრებენ და თავიანთ მოძმეებს ახჩენებენ მაძუძის მოვლის უკეთესს მაგალითს.

წესდების მე-12 მუხლის ძალით შეგირდები სკოლაში უფასოდ იკლიან. თუმცა წესდებაში გამორკვეული არ არის სულ ერთის სოფლიდამ იქნებიან ისინი მიღებულნი, თუ სხვა-და-სხვიდამ, მაგრამ ეს სიტყვა „იკლიან“ პირ-და-პირ ახჩენებს, რომ თითო სკოლაში არ ქქნებათ ბინა და გარედამ უნდა იარონ და გარედამ მოსიარულობა მხოლოდ იმ სოფლელებს შეუძლიანთ სადაც სკოლაა. სხვა სოფლიდამ ძვირად თუ კინმე მიაბარებს სკოლაში შვილს გარედამ მოსიარულედ.

ის ემჯობინებოდა ბევრად, რომ უცხო სოფლელ შეგირდებს თითო სკოლაშივე ჰქონოდათ ბინა; მაშინ შეიძლებოდა, როგორც „დროებაშივე“ ამბობდა ბ. როსტომაშვილი, კინც სხვა-და-სხვა სასოფლო სკოლაში სხვებზედ უკეთესად შესრულებდა სწავლას, ამ სამეურნეო სკოლაში შესულიყო. მაშინ ამ სკოლაში შეგირდები თეორეტიკულადაც და ვრაქტიკულადაც მხოლოდ მეურნეობას შეისწავლიდენ და არ მიჰყვებოდენ სხვა-და-სხვა საგნების სწავლას, რომელიც, ეჭვი არ არის, დაუშლის ამ სკოლის ნამდვილ დანიშნულების შესრულებას.

მაინცა-და-მაინც თუ ჩვენი აზრი ვერ შესრულდება და ეს სკოლა სამეურნეოც იქნება და პირველ-დაწყებითიც, პრაქტიკაში მოხსენებულ ზოგიერთ საგნების სწავლება სრულიად უნაყოფო იქნება. იმედია, არავინ ცუდს განზრახვას არ დაგვწამებს, თუ გიტყვით, სამეურნეო სკოლაში რუსეთის გეოგრაფიისა და რუსეთის ისტორიის ცალკე სწავლება ვერათვერს სარგებლობას ვერ მოიტანს.

ამ თვის მიმოხილვა უნდა შემდეგის სასიამოვნო ამბით დავაბოლოვოთ: ამას წინად მთავრობამ დაამტკიცა წესდება ქართულ დრამატიულ საზოგადოებისა და გვირას, 18 იანვარს, იყო ყრილობა ამ საზოგადოების წევრთა. ამოირჩიეს მართველობა, რომელმაც უნდა აწარმოგოს საზოგადოების საქმე. საზოგადოებას შეუძლიან სკოლი მოუწყოს ქართულ წარმოდგენების გამართვას, სადაც ეი ამ წარმოდგენების გამართვა მოსურნდება; შეუძლიან ყოველივე თავრისთვის საჭირო ნივთეულობა და თვით თავრისთვის საჭირო შენობაც საკუთრებად შეიძინოს; შეუძლიან შემწეობა გაუწიოს აქტიორებს, დრამატიულ მწერლებს; შეუძლიან ქართულს ენაზედ ბეჭდოს სხვა-და-სხვა სათავრო თხზულებები და გამოსცეს სათავრო ჟურნალი; შეუძლიან გამართოს ქალაქს თბილისში სათავრო სკოლა.

ერთის სიტყვით საზოგადოებას თვრთო მეიდანი აქვს წინ გაშლილი და თუმცა ჯერ საშუალება იმდენი არა აქვს რომ თავისი დანიშნულება რიგიანად შესრულოს, მაგრამ ჩვენ დარწმუნებული ვართ ენის ისეთმა ნიავმა დაჰბერა ქართველ საზოგადოებას, რომ თუ ამ საქმის მოთავენი ენერგიულად და დაუზარებლივ მოიწადინებენ თავიანთ დანიშნულების შესრულებას, თანაგრძნობაც ბევრი იქნება.

მართლაც და ქართული თეატრის საქმე ისეთი საქმეა, რომ თუ კარგად ვერ წავიდა და ბოლო მოეღო, საზოგადოების წინ მძიმე პასუხის-გებაში ჩავარდება იგი, ვისაც კი ამ საქმის წაყვანა ჰქონდა მინდობილი და ამ მოვალეობილობის შესრულება არ მოისდომა. ჩვენში თეატრს შეიძლება დიდი ზნეობის ამამაღლებელი მნიშვნელობა ჰქონდეს, თუ წარმოსადგენად დანიშნული პიესები რიგიანი იქნებიან.

მგონი უველაზედ ეს შთაბეჭდილება უნდა ჰქონოდა, მაგალითად „პარიქულ ბიჭის“ წარმოდგენას. უნდა გენახათ, რა ალტაცებით ეურს უგდებდა საზოგადოება პარიქულ ბიჭის მშვენიერს ლაპარაკს; როგორ ყოველივე საუცხოესო ადგილი უნებურად გაცხარებულს ტაშს აწვევდა ზოგიერთთავან და სხვები როგორ სტუქსავდენ ამ მოუთმენლებს, რატომ ბოლომდის არ გაგვაგონებთ, რაც სათქმელი აქვსო.

როდესაც მაგალითად, ბებერი დენერვალი—არისტოკრატი გაიცნობს კეთილ-შობილს გრძნობას პარიქულ ბიჭისას და უბძანებს თავის შვილს, დაიწყროს კვარი მისგან გაუპატიურებულ უბრალო გაცის ქალზედ,—ვინ არ იტყვის რომ ეს სურათი უეურო კარგად გვიჭადაგებს ადამიანთ თანასწორობას, ვიდრე განგებ ამ აზრის განსამარტებლად შეთხზული ტრაზები.

გაბედვით ვიტყვით, ჩვენში დიდებისათვის ისეთივე მნიშვნელობა აქვს ქართულ თეატრს, როგორც პატარებისათვის სკოლებს.